

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ :

КАТЕДРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

5

1969

8568
1323
изд. 67.

Чланови редакције : др ПАВЛЕ ИВИЋ, редовни професор
др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ, ванредни професор
др ЈОВАН КАШИЋ, доцент

Одговорни уредник : др ПАВЛЕ ИВИЋ

Секретар редакције : др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Штампа :

Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.

1970. год.

Александар Албин

О ЈЕЗИКУ НИКОЛАЈА ЛАЗАРЕВИЋА

Рађено под руководством
проф. др Александра Младеновића

§ 1. Досада се врло мало писало о животу, као и о раду, српског учитеља и књижевника-преводиоца Николаја Лазаревића (? — 1806), премда он са својим преводом *Робинзона Круссе* (Будим, 1799) заузима врло важно место у српској преводилачкој књижевности. По Јовану Деретићу, „највећи преводилачки успех у српској књижевности XVIII века је *Робинсон Круссе* . . . који је са једног немачког издања превео Никола Лазаревић. Славно дело Данијела Дефоа које се на енглеском појавило 1719. а после тога доживело бројне преводе, компилације и прераде на скоро свим европским језицима, дошло је тако, после девет деценија, и до српског читаоца. То је први превод једног дела, највише књижевне вредности у српској књижевности.“¹ Његови преводи, писани углавном простим, народним језиком, свакако су од великог значаја за проучавање књижевног језика у периоду пре Вука.²

У овом чланку желимо да се позабавимо Лазаревићевим језиком. То чинимо углавном из два разлога: прво, желимо да видимо у којој је мери Лазаревић писао народним језиком у поређењу са другим војвођанским писцима истога доба, и, друго, желимо да одредимо у којем односу стоје његове народне особине према ненародним, руско-словенским цртама. Овом приликом испитане су фонетске, морфолошке, синтаксичке, као и лексичке особине у Лазаревићевом преводу *Робинзона Круссе* (1799 — скраћено: Р), *Повѣстиъ Житија . . . Фелд-маршала Графа оиъ Сузарова* (1799 — скраћено: С), као и *Повѣстиъ*

¹ Јован Деретић, *Српска књижевност XVIII века* (Српска штампана књига 18. века, Библиотека Матице српске и Народна библиотека Србије, 1963), 80.

² Што се тиче његовог живота, знамо врло мало. Зна се само толико да је, као учитељ, живео у Будиму, да је пред смрт прешао у католичанство, и, најзад, да је умро, по свој прилици у Будиму, 4. марта 1806. г. В. Страхиња Костић, *О Виладу код Срба крајем XVIII и почетком XIX века*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. III, 215—220; Драгутин Хекман, *О најраширенијој иривојчеји и њеном имену*, Нови васпитач, св. 5, год. XI, 129—135. Захвални смо Б. Маринковићу за ове библиографске податке.

Древнихъ Абдерийовъ (1803 — скраћено: *А*). У циљу успостављања паралела, Лазаревићев језик је испитиван поређењем са савременим војвођанским говорима; поред тога, он је компариран са језиком Јована Рајића, као и Доситеја Обрадовића.³

ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ

§ 2. Самогласник /а/

а. /а/ може да долази у фонетској варијанти предлога *с*, *и*ред, *из* и *од*:

1. Варијанта *са* употребљава се обично испред речи које почињу фрикативним сугласником, нарочито безвучним зубним фрикативом *с* (више од 67% свих примера).⁴ Нпр.: *са сува* Р90; *са сви* Р49; *са свомъ* Р23; *са себе* Р98; *са свима* Р122; *са сѣлавови* Р520; *са свимъ* С49; *са сред-сѣвами* С42; *са своимъ* С18; *са мномъ* Р8, 38; А35; *са земліомъ* Р 104; *са землѣ* Р417; *са зѣло* С42; *са шесѣтъ* Р365; *са шушнѣмъ* Р138; *са жесѣтокомъ* Р60; *са жесѣтокосѣи* Р249; *са ѣрысыномъ* Р94; *са обадве* Р139, 436. Уп. облике традиционално написане као, на пример: *сѣ собомъ* Р117, 174, 392; С18; А23, 306; *сѣ своима* Р440; *сѣ своіомъ* Р610; *сѣ силомъ* Р624; *сѣ сачмомъ* Р41 итд.

2. *Преда* долази испред заменичних облика *ме*, *ном* и *се*: *и*реда *ме* Р63; *и*реда *номъ* Р63, 106, 189; *и*реда *се* Р139.

3. Варијанта *ода* употребљава се само у вези са заменицом *и*иѣа. Нпр.: *ода и*иѣа Р59, 322.⁵

4. *Иза* се јавља чешће испред речи које почињу безвучним зубним сугласником *с*, ређе испред *ѣ* (два пута), *њ* и *у*: *иза свію* С19; *иза себе* А322; *иза сна* Р378; *иза ѣояса* Р486, 489; *иза нѣга* Р45; *иза ушію* А294.

5. Облик *ка* не долази у нашем материјалу. Уместо њега налазимо *к* или *ко*. Нпр.: *кѣ каковой* Р404; *кѣ каковомъ* Р514; *ко свакой* Р456 итд.⁶

6. /а/ може да се јавља такође у фонетској варијанти префикса *с-*, *из-*, *раз-*:⁷ Нпр.: *сакрѣиѣи* Р86; *сачуваѣи* Р100; *сѣиѣраѣи* Р334; *са-*

³ У поређењу Лазаревићевог језика са Рајићевим, као и Доситијевим, не сме се губити из вида Рајићево источносремско и Доситејево источнобанатско порекло.

⁴ То јест, у 124 од 183 примера. Поред варијанте *са* налазимо, наравно, и рускословенски облик *со* у мањем броју случајева: *со овимъ* Р103; *со особнимъ* Р14; *со свимъ* Р84 и сл.

⁵ Уп. „погрешно“ написан облик *оѣдаиѣи* Р358.

⁶ Код Рајића налазимо варијанте *са*, *и*реда, *ода* и *ка*, али код Доситеја запажамо *са*, *и*реда, *и*ода, *иза*, с напоменом да код оба писца преовлађује облик *с*. Рајић је једини војвођански писац који употребљава варијанту *ка* у својим радовима. Уп. Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад 1964, 50—51, 53 (скраћено: Младеновић, *Рајић*); Милован Сучевић, *Језик у делима Доситијеа Обрадовића*, Извештај Српске православне велике гимназије ср. карловачке, књ. 55, год. 62, 1913/1914, 9 (скраћено: Сучевић, *Доситије*); Александар Младеновић, *Графијска и језичка исијивања рукописа Д. Обрадовића*, Ковчежић, IV, 148 (скраћено: Младеновић, *Доситије*).

⁷ Рускословенска варијанта *со-* ређе се употребљава: *собрао* С17; *собрати* Р425; *совершило* Р37.

иѣрло P353; *сажећи* P361; *самлеи* P248; *сасуи* P255; *сасуо* P299; *сашренни* A1X; *салии* A147; *изасуо* P44; *изабраи* P31; C52; *изабрао* P146; A252; *изабрала* A 57 (пored краће форме префикса у примерима *избраи* P30; *изберем* P31, C52; *избрао* P227, 302; *избрани* P509; *избранъ* A71); *изайрао* P436; *изасуи* P162;⁸ *разабраи* P388; *разайео* P146; *разайей* P210; *разайиняо* P277.⁹

в. Поред црквенословенских облика *нрави* (ген. једн.) P342, 350; A6, *нрава* (ген. једн.) A184, 316 итд. долазе и данашње књижевне форме: *нарави* (дат. једн.) P70; *о . . .* P540; *у . . . нарави* A258; *наравно* P126; *наравног* C18 и сл.¹⁰

г. Стране речи са сугласничком групом *-ни* остају неизмењене у Лазаревићевом језику. Нпр.: *Иништруменѣ* A20; *иалениѣ* A71, 275; *комѣлименѣ* A313, 349.¹¹

д. Сугласничка група *-ри* остаје неизмењена у страној речи *концерѣ* A103.¹²

ђ. /a/, резултат вокализације *јера* у слабом положају, долази у примерима *магновенѣ* P86; A55; *у . . . магновенѣ* P60, 66; A39 (пored „неправилног“ облика *могновенѣ* A68).¹³

е. Од грч. *трапеза*, Лазаревић има само облике са *и*рай- : *ирайеза* P305; *ирайезе* P306; A103; *ирайезу* P195; *ирайезе* (ном. мн.) A102.¹⁴

ж. За грчко *сатана*с и *αλταριον* Лазаревић има *сашана* P32, 319 и *олишар* AV; *олишар* A10.¹⁵

§ 3. Самогласници *е*, *и*. Екавски изговор је, разуме се, једна од основних одлика Лазаревићевог језика. Има у његовом језику неколико категорија у којима се опажају икавизми, али они не представљају новину, јер су познати како савременим војвођанским дијалектима (и, бар неки од њих, савременом стандардном језику), тако и другим старијим војвођанским писцима. Употребу /и/ уместо старог *ја*иша можемо поделити у две категорије: а. икавизми фонетског порекла; б. икавизми морфолошког порекла.

⁸ Само се јавља краћа форма префикса у примерима *изгнанъ* P322, *изгнана* P322.

⁹ Насупрот стању у данашњем књижевном језику, у примерима *раззнаи* P374; *раззнаваи* P214, као и *обвезанъ* A62; *обвезани* A110 и сл., јављају се облици са краћом формом префикса.

¹⁰ Код Рајића, напротив, *-а-* се јавља у првом слогу само у придеву изведеном од те именице (Младеновић, *Рајић*, 57).

¹¹ У данашњем књ. језику долазе и облици са *-а-*. В. *Правойис хрвайско-српскога књижевног језика*, Загреб—Нови Сад, 1960, 333, 772, 390 (скраћено: *Правойис*). Наравно, први облик гласи *инсиштруменѣ*/инсиштруменѣ, а не *иништруменѣ* и сл. према немачком изговору. Уп. и облик *ишетаменѣ* P582, 583. Слично је код Рајића, као и код Доситеја (Младеновић, *Рајић*, 55; Сучевић, *Доситеј*, 19).

¹² У стандардном језику такође налазимо измењене форме са *-а-* (*Правойис*, 391).

¹³ Ово представља, разуме се, српскословенску особину. Напротив, редовно налазимо рускословенске облике *воишину* P390; C35; *воишинну* PХVI.

¹⁴ Рајић, напротив, има дублетне форме са *и*рай- и *и*ри- (Младеновић, *Рајић*, 58).

¹⁵ Исто код Рајића; Доситеј, напротив, има *алишар* и сл. (код њега нема мера за прву наведену реч. Уп. Младеновић, *Рајић*, 58; Сучевић, *Доситеј* 10—11.

а. Икавизми фонетског њорекла¹⁶

1. Икавизми који су резултат асимилације следећег /j/ (**bj* > *uj*) :

а. Компаратив (и суперлатив) с наставком -и(*j*)и: *хладнѝя и угоднѝя* P154; *шумнаѝи* P204; *милиѝе* P355; *наѝважнѝя* P34; *наѝразумнѝе* P76; *наѝуѝорнѝи* P17; *наѝславнѝе* A111; *наѝлошѝе* A8.

б. Одрични облици од глагола *јесам* (према облику *није*) : *нисамъ* P408; *АХИ*; *ниси* P191; *ниѝе* P190; *ниѝе* C11; *нисѝѝе* P111; *нису* PXVI; C11.

в. Прилог *где* (према (*г*)*дѝје*) : *гди* P2, 114; C12, 24; *нигди* P6, 52; *свагди* A26; *гдигодѝ* P24, 118; *игди* P51, поред *Гдѝ* PIX; *гдѝ* C50; *нигдѝ* P53, 63; C50, затим *овде* P22.¹⁷

2. У суседству групе *гњ* вокал *ѣ* не прелази у /и/: *гњѝзда* P158; *гњѝздо* AV.¹⁸

3. У речи *секира* где је иза слова с неакцентованим *ѣ* долазио слог са /и/ акцентованим по старијој акцентуацији долази редовно /и/: *сикѝра* P229; *сикѝре* P170; *сикѝромъ* P9, 252; *сикѝрича* P110; *сикѝриче* P82, 221; *сикѝрицомъ* P139; *сикѝрицу* P43.¹⁹

б. Икавизми морфолошког њорекла

1. У наставку дат.-лок. именица ж. р. на -а (према наст. -и у меких основа): *кѝ . . . сѝрани* P25; *кѝ колиби* P50; *Дами* C31; *на . . . сѝрани* C10; *у . . . монѝѝи* PX; *у соби* P31; *на . . . Ади* P202; *у глави* C14; *ѝо соби* C20.

2. У дат.-лок. једн. личних заменица и у рефлексивној заменици (према стању у именичкој промени, а и у енклитичким облицима истих заменица): *мени* C5, 50; A4; *кѝ себи* P23; *себи* P2; C13; AIV; *ѝеби* P46; *о мени* P2; *у себи* P14; *ѝри себи* C49; *на себи* P31.

3. У наставку инстр. једн., ген., дат., инстр., лок. мн. придевско-заменичке промене (према наставцима меких основа и по угледу на сложене придевске промене): *сѝ ѝимъ* PXI; *за ѝимъ* C16; *ѝредѝ ѝимъ* P21; *сѝ онѝмъ* PV; *сѝ онѝмъ* C27; *ѝѝхъ* PIX; *овакови* C52; *Овимъ* P24; *свимъ* C44; *сѝ овѝмъ* P33; *међу онѝмъ* P486; *сѝ свѝма* C29; *у сѝѝма* C 11; *у овѝма* C40; *на овѝма* P380.

¹⁶ За литературу, в. Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, S'Gravenhage, 1958, 185—188.

¹⁷ Слични облици се јављају код Рајића, као и код Доситеја, с напоменом да облик *овди* долази у Доситејевим штампаним радовима, док се облик *овде* јавља у његовим писмима (Младеновић, *Рајић*, 61; Младеновић, *Досиѝеј*; Сучевић, *Досиѝеј*, 12). У банатском и сремском говору налазимо форме *ди*, *нигди* (поред *негди* у Срему). Уп. Павле Ивић, *О говорима Банѝѝа*, Јужнословенски филолог, XVIII, 147 (скраћено: Ивић, *Банѝѝ*); Б. Николић, *Сремски говор*, Српски дијалектолошки зборник, XIV, 313—314 (скраћено: Николић, *Срем*).

¹⁸ Исто код Рајића, али код Доситеја налазимо и икавски (чешће) и екавски рефлекс. У Банату долази икавски рефлекс, док у Срему има и икавски и екавски рефлекс (Младеновић, *Рајић*, 63, прим. 210; Сучевић, *Досиѝеј*, 11; Ивић, *Банѝѝ*, 147; Николић, *Срем*, 314).

¹⁹ Исто у Рајићевом и Доситејевом језику, као и у банатском и сремском говору (Младеновић, *Рајић*, 63; Сучевић, *Досиѝеј*, 11; Ивић, *Банѝѝ*, 147; Николић, *Срем*, 314).

4. У лок. мн. именица м. и ср. р. (по угледу на завршетак меких основа): *о . . . войроси* P449; *у . . . сйособи* P579; *у . . . йредѣли* C40; *у усйи* P193; *йо дрвейши* P204; *на . . . мѣсйи* P225; *у . . . лѣйи* C12; *у дѣли* C52; A8.

5. У инф. основи глагола VII врсте (према и у през. основи): *живйи* P269; *жизйо* A5; C12; *живила* A62; *живили* A12; *оживйо* P493; *желйи* P221; *желйо* P113; A35; *желили* P4; *зажелйо* P48; *видйо* P13; C43; *завидили* P4; *йровидйо* P258; *йрийи* P122; A51; *йерйо* P178; *йерйи* P594; *ойерйи* P248; *Прейерйи* се A3; *йрейерйо* P21; *йрейерйи* P577; *леййо* P611; *лейили* P80; *лейиле* A129; *излеййо* P362; *йоле-ййо* P487; *ойлеййо* P318; *налейи* P43; *излейила* A8; *долейило* A11; *йолеили* C45; *ишйедйи* P214; *ишйедйо* P487; *уишйедили* P599; *зашйедили* A27; *седйо* P22; *сѣдйо* P45; *сѣдила* P107; *сѣдили* P383; *разболйо* P12, и сл., поред облика као, на пример, *живѣйи* P575; *видѣйи* P11; A11; *виѣйо* C22; *виѣли* P61; *йерйѣйи* P103; *йрийѣйи* P183; *йрейерйѣйи* P629; *заболѣло* P264; *заболела* P8.

Глаголи *горейи* и *волейи*, напротив, редовно имају у инф. основи -е-: *волео* P629; *йреволейи* P551, 516; *горѣйи* AV; *горела* P379; *йрегорео* P68; *изорейи* P162.²⁰

У глаголима *сејайи*, *смејайи* се, у којима данас у неким војвођанским говорима налазимо -и- м. некадашњег -ѣ-, Лазаревић редовно има екавски рефлекс: *насејало* P31; *сејали* P70; *сѣянѣ* P215; *разсѣјани* C20; *разсѣјаче* C51; *разсѣјо се* C44; *йочео се . . . смѣјйи* P616; *смѣјйи се* A9; C19; *него се . . . смѣјо* C19; *изсмејнѣ* P29.²¹

6. У Лазаревићевом језику не огледа се у великој мери мешање, одн. изједначавање префикса **йрѣ-* и *йри-*, што је једна од црта како данашњих сремских тако и других војвођанских говора. Сем у примерима *йрейравносйѣ* P81, *йрейравйи* P86, *йрейравлѣно* P557, *йрейлавляо* P39, *йрейравлѣна* P81, *йрейравлѣни* P39, *йреволейи* P557, *йреволѣйи* P598, *йреволѣнѣ* P358, *йреволѣла* A311, у којима долази *йре-* према *йри-* у стандардном језику, Лазаревић има у свима осталима случајевима редовно *йри-*: *йрийравносйѣ* P411; *йрийравили* P53; *йрийравйи* P79; *йрийраванѣ* P411; C39; *йрийравйо* P349; *йризволейи* P555; *кѣ коёй се . . . йридружйо* C40; *йримѣййо* C22. Супституција префикса *йри-* за **йрѣ-*, напротив, не јавља се у нашем материјалу. Редовно налазимо данашње књижевне облике: *йрейоручйо* P69; *йрейоручйи* P88; *йрейисайи* P402 итд.²²

²⁰ Рајић, напротив, има икавски облик за *волейи* а екавски/икавски за *горейи*. За *йрегорейи*, *разболейи* и *волейи* Доситеј има /и/(Младеновић, *Рајић*, 60—61; Младеновић, *Доситеј*, 149; Сучевић, *Доситеј*, 11). У данашњим говорима Војводине -е- из инф. основе глагола *горейи*, *волейи* и *болейи* уопштило се у презентским облицима чиме се и конјугацијски тип поменутих глагола изменио (Ивић, *Банай*, 152).

²¹ Икавски рефлекс долази у западном Срему, као и у северном Банату. Рајић редовно има екавски рефлекс, док Доситеј има оба рефлекса (Николић, *Срем*, 312; Ивић, *Банай*, 148; Младеновић, *Рајић*, 61; Младеновић, *Доситеј*, 149; Сучевић, *Доситеј*, 11, 12).

²² Супституција *йре-* за **йри-* јавља се код Рајића (ређе), као и код Доситеја (чешће), али м. **йре-* налазимо *йри-* само у Доситејевим штампаним радовима. У Срему само се **йри-* супституише, али у Банату запажамо и примере супституције **йре-* (Младеновић, *Рајић*, 62; Сучевић, *Доситеј*, 12; Николић, *Срем*, 312; Ивић, *Банай*, 147).

7. У предлогу *йреко* најчешће се јавља форма са екавизмом, док се у предлозима *йред* и *йре* редовно употребљавају у облици са *-е*:²³ *йреко* P55, 179; C46, 47 (поред *йрико* P315); *йре* P72, 314; *наййре* P43; C33; *йредъ* P281, 319; AII.

8. Само у два примера **не-* прелази у *ни-* под утицајем префикса *ни-*:²⁴ *нѣколико* P111; A11; *нѣки* P317; *нѣкій* C31; *нѣкой* A6; *нѣке* P16, поред *николико* P35, 101.

9. У префиксу глагола *йроменийи*, као и у речима изведеним од њега, Лазаревић има, поред веома ретког *йро-*, *йре-*: *йремѣнїо* P47, 250; *йремѣнїи* P209, 244; *йремѣнїи* P350; *йремѣнили* A7; *йремѣнїо* P172; *йремѣну* P72, поред *йромѣнїо* P236.²⁵

§ 4. Покретни вокал /е/ често се јавља на крају облика придевско-заменичке деklinације. Нпр.:

даиѣ. једн.: *моме* P10, 68; *коме* P93; *своме* P27; *свакоме другоме* P30; *кѣ сувоме* P88; *овоме целома* P102; *кѣ нѣноме* P147;

инсиѣр. једн.: *йодъ нѣме* P146, 180; *сѣ нѣме* P295, 464; *сѣ нїома* P244, 279;

лок. једн.: *у явноме* P3; *у коме* P3; *у великоме* P15; *у . . . своме* P19; *у овакоме* P30; *у . . . моме* P37; *о овома* P38; *на . . . ома* P41; *на коме* P41; *У ома исїома* P42; *о їома* P71; *на моме собїївеннома* P76; *у самома* P77; *у їсалосїїнома* P87 итд.

§ 5. Једначење и сажимање самогласника

а. У овом материјалу Лазаревић пише најчешће непромењено групе *-ао*, *-ео* у радном глаголском придеву (м. р.), насупротив стању у савременим војвођанским говорима:²⁶ *йризнао* P197; A11; *йослоао* P213; *йослао* P452; *йїрчао* P141; *узоо* P143; AV, поред *довуко* P179; *мого* P340; *їуко се* P141; *узо* P35.

б. Као резултат губљења /х/ дошло је до сажимања вокала у примерима *йїрбу* (дат. једн.) P261, на *йїербу* P372.

в. Зависни падежи једн. присвојних заменица *мој*, *ївој*, *свој* и односно-упитне заменице *које* често се јављају у краћем облику:

ген.-ак.: *мога* P8; C5; *ївога* P29, 467; *свога* P13; C12; A2; *кога* P64; C19, 36; A3;

²³ У Доситејевим штампаним радовима налазимо *йрид*, док у Рајићевим делима, као и у Доситејевим писмима опажамо екавски рефлекс (Сучевић, *Досиїеј*, 12; Младеновић, *Рајић*, 62; Младеновић, *Досиїеј*, 149). Као прилози *йре* и *йреко* јављају се у Срему и у Банату; као предлози *йред* и *йреко* обично се не мењају у Срему, али у Банату они прелазе у *йрид*, *йрико* (Сучевић, *Досиїеј*, 12; Младеновић, *Рајић*, 62; Младеновић, *Досиїеј*, 149; Николић, *Срем*, 313; Ивић, *Банай*, 147).

²⁴ Ова црта се јавља у Банату, а не у Срему. Рајић (изузев једног примера), као и Доситеј редовно имају *не-* (Ивић, *Банай*, 147; Николић, *Срем*, 313; Младеновић, *Рајић*, 63; Сучевић, *Досиїеј*, 12).

²⁵ Исто код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 64).

²⁶ Сажимање, напротив, доследно је спроведено у Срему „ако је први од два вокала који припадају завршној вокалској групи неакцентован и ако се . . . не развије секундарно в (Николић, *Срем*, 322).“ Само један пример сажимања долази у Рајићевом језику (Младеновић, *Рајић*, 68).

³¹ Ове групе остају непромењене код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 75).

в. Асимилација по месту творбе огледа се у примеру *баиџа* P119, 206 (према тур. *bahçe*).³²

§ 8. Разједначавање сугласника

а. Сугласничка група *-мн-* дисимилије се по начину творбе у примерима: *џавница* P199; *џавницу* P209; *џавнице* P292; у . . *џавници* P305; *џавно* P229; A27; *џавносић* P362; AVII; *џавнога* P473, али поменута група остаје неизмењена у облицима од придева *много* као и од прилога *много*: *много* P436; *много* C20, AV.³³

б. Група *-мњ-* је недисимилована у Лазаревићевом језику:³⁴ *сумњо* P124; *сумњ* P63; C8; *сумњо* P461; *сумњии* се P572; *сумњамо* A11, *сумњали* A28.

§ 9. Меџаџеза сугласника

Према старијем *кџио* Лазаревић има најчешће *џио* P44, 65, 136; A13; *свајџко* P310; A305; *нијџко* P4, 86; *џикогођ* P148, поред много ређе *кио* P28, 47.³⁵

§ 10. Губљење сугласника

а. Безвучни веларни фрикатив *x* често се губи у иницијалном положају, као и у средини и на крају речи:

џочешак: *инаџио* P11; *ране* P40; *рану* P70; *ранећи* P231; *лебчић* P423; у *ладу* P496;

средина: *изода* C16; *њового* A11; *њовим* A11; *Чоа* P75; *разладило* P50; *њовой* P65; *џлаовиџа* P167; *џусџаје* P240; *џусџаиски* P37;

крај: *ондашни џредђлов* P34; *мои новаца* P74; *донесо* P109; *не могу* P111; *сиром* P50, поред примера са неизгубљеним *x*: *хладно* P178; *храном* P100; *храна* P110; *наихрђавје* A4; *сџраха* P59; *скрхано* P164; *кухином* P124; *ных* PIV и сл. Уп. и примере *хрђав* P278, *хрђаво* P383; A28; *херђав* P621; A18; *хрвали се* A268; у *хрвану* A16, у којима се додаје *x* испред *p*.³⁶

б. Сонант *-в-* се редовно губи у облицима од глагола *дуваџи*: *дуао* P471, 494, 601; *дуала* P117; *дуало* P103.

в. У придеву *џусџаиски* P37 Лазаревић испушта *-ј-*.³⁷

г. Именица *дивџак* и придев *дивџи* као и речи изведене од њих заступљени су формом без *-љ-*:³⁸ *дивџк* P444; *дивџка* P224; *дивџци* P47, 51; *диви* P226; *дивје* P30; *дивџ* P49; A2; *дивџа* P60; *дивџчине* P57.

³² Слично код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 74).

³³ Група *(-)мн-* редовно остаје неизмењена код Рајића, али код Доситеја долазе измењене форме у прилогу *много*. И у Срему налазимо *мл-* (Младеновић, *Рајић*, 75; Сучевић, *Досијеј*, 15; Младеновић, *Досијеј*, 153; Николић, *Срем*, 333).

³⁴ Слично код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 75).

³⁵ Рајић има најчешће *џио*, док Доситеј чешће има данашњи облик *ко* (Младеновић, *Рајић*, 75—76; Сучевић, *Досијеј*, 34; Младеновић, *Досијеј*, 153).

³⁶ Слични облици долазе код Рајића, као и код Доситеја (Младеновић, *Рајић*, 76; Сучевић, *Досијеј*, 16—17; Младеновић, *Досијеј*, 153).

³⁷ Сличне форме налазимо у Рајићевом језику (Младеновић, *Рајић*, 78).

³⁸ Слично код Доситеја, као и код Рајића (Сучевић, *Досијеј*, 15; Младеновић, *Рајић*, 81).

д. На почетку речи сугласничке групе *йй-* и *гд-* углавном остају неизмењене: *ййица* A8; *ййицу* P108; *ййице* P239; *гди* P7, 15, 17; C12, 27, поред *де* AIV.³⁹

ђ. У средини речи једино у групама *-вљ-*, *-дм-*, *-бљ-* долази до губљења сугласника; напротив, сугласничке групе *-ййн-*, *-дн-* остају неизмењене: Док се . . . *забала* P101; док сам се . . . *забала* P116; с њим се *забалайи* P246; *забалайи* C30 (поред *оствалямъ* P3; *управляю* P7; *сйавлямъ* P200; *остваляю* P277); — *Ома* P379; *ома* P380, 607; — *изгулбнъ* P519, поред *мейнуо* P188; *мейнуйи* P13; *мейнули* A10; *мейнемъ* P13; *едимъ* P489; *едюму* P492; *едну* P494.

§ 11. Суйсйиуиуија сугласника

а. Док се у примерима *сйрѣя* P279, *сйрѣю* P153 (од *сйрѣха*) огледа замена *х* сугласником *ј*, чега има у војвођанским говорима, дотле у примерима *сузе* P24, *сувъ* P152, *глувъ* P31, *дувана* P70 уместо старијег *х* долази *в* (уп. облике *смея* P308, ген. једн., од речи *смех*).⁴⁰

б. Замену *х* сугласником *к* налазимо у примерима *сйрѣкомъ* P308, *сйрѣкомъ* P178 (од *сйрѣха*), као и у облицима глагола *захйѣвайи*:⁴¹ *захйѣвайи* P9; *захйѣвамъ* P27; *захйѣва* P66; A34; *захйѣвало* P111; *захйѣванъ* P74 и сл., поред неизмењених облика *захйѣвайи* P534; *захйѣвайи* A61; *захйѣвао* P610; *захйѣваня* P468.

в. Напротив, замена *к* сугласником *х* запажа се у примеру *варахнули* P36 (од *варакуйи*).

§ 12. Остале сугласничке йојазе

а. За старије *-сйр-* у речи *ошйѣр* и сл. Лазаревић има примера са *-шйѣр-*, као и *-сйѣр-*: *ошйѣрийи* P170; *ошйѣренъ* P170, поред *ошйѣро* P3, 26, 285; C19, 22.⁴²

б. Ново јотоване није забележено у нашем материјалу. За примере, в. стр. 10.⁴³

МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ

Именице

§ 12. Вокайијз једине

Завршеци вок. једн. за сва три рода углавном се поклапају са одговарајућим у данашњем књижевном језику: *Госйодине* P27; *любезни*

³⁹ Слично је у Рајићевом, као и у Доситејевом језику; напротив, у сремском говору губи се праскави елеменат (Младеновић, *Рајић*, 78; Сучевић, *Досиѣј*, 17; Николић, *Срем*, 333; Младеновић, *Досиѣј*, 153).

⁴⁰ Није дошло до замене *х* сугласника *ј* у Рајићевом језику (Младеновић, *Рајић*, 77).

⁴¹ Слични примери долазе у Рајићевом језику, као и Доситејевом; исто у сремском говору (Младеновић, *Рајић*, 77; Сучевић, *Досиѣј*, 17; Младеновић, *Досиѣј*, 154; Николић, *Срем*, 326).

⁴² Слично је код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 82).

⁴³ Ново јотоване је познато Доситеју, као и Рајићу (Младеновић, *Рајић*, 80; Сучевић, *Досиѣј*, 28).

Нпр.: нѣколико дана Р8; мои любезни родитѣля Р12; наши лаѳара Р19; онаковы Француза С16; множесїво Турака С23; Асїяла А80; много новаца А10; кодъ . . . чудовища Р31; низъ леѳа Р52; ѿанейша Р56; безъ . . . намѣренїя С24; ѡреко . . . ѡтелеса С49; неколико неделѣ Р8; 18. година Р9; съ Мачака Р20; нѣколико сїюшїина С46; колико годѣ крайши Р13; нѣколико ѡушїи Р19; свои люди С22; 5. сайїи С33; ѡейїъ чувсїеви Р260; ѡридесейъ сїаблїи Р215; ѡейїъ мали ѡанейши Р348; цїїфрони Р208; ценїїи Р76; кайшарки Р99; коекакви сїварїи Р62; размични мислїи Р64; свїю . . . ѡогибелїи Р81; овакови сїварїи С52; Кралѣвъ Р48; кадейшовъ С10; законовъ С12; великихъ мужевъ АХ; ѡлайновъ Р99; ѡерслукъ Р385; оружїи Р128; древесъ Р153; ѡослѣ . . . лѣїїъ АVIII; никаковыхъ . . . дѣлѣ АVII; главъ Р198; байшиницъ Р262; державъ Р48; Майтеръ РХV; оїтъ жїрнихъ вѣїїъ С52; людей Р13; нѣговихъ гостїей Р42; нѣговихъ жїшїелей А4; моихъ должностїей Р13; моихъ мыслей Р16; кромѣ . . . нуждносей Р13; кромѣ . . . корыстей С17; оїтъ ови гостїю Р307; изъ очїю Р81; около ушїю Р344; руку мою Р71; ѡар руку Р302; оїтъ коняхъ А1; своихъ . . . мнѣїїяхъ Р597; ѡприключенїяхъ Р632; моряхъ А9; убїїцахъ Р519; Коллонїяхъ Р537; другихъ ѡїтребносїтехъ Р637; ѡерсѣхъ моихъ РIV; оїтъ . . . вещьехъ А2.

За овај падеж именице м. р. најчешће имају прквенословенски наставак *-ом/-ем* (59 примера од свега 73 за именице м. р.), затим *-ма* (7 примера), *-ам* (6 примера) и *-и* (1 пример). Именице ср. р., напротив, најчешће имају наставак *-ам* (21 од 25 примера), онда *-ама* (2 примера), *-ма* (1 пример) и *-ом* (1 пример). За именице ж. р. на *-а* доминира стари завршетак *-ам* (14 од 17 примера), а новији наставак *-ама* врло је ограничен (само 3 примера). Именице ж. р. на *-ø* једино имају наставак *-ем*.⁴⁹ Нпр.: *родишѣлѣмъ моимъ* P29; *незроумъ* P60; *свимъ Майиросомъ* P67; *зидаромъ* P151; *Туркомъ* C16; *владѣицею* AVII; *дѣицею* AIV; *должностіею* њиовимъ P17; *неугодностіею* P73; *къ . . . вѣщамъ* P237; *Зайовѣстіею* C31; *нашимъ . . . ударцамъ* P488; *свимъ . . . созвѣшамъ* P360; *къ ѣримѣрамъ* C10; *къ . . . размоѣреніямъ* P401; *овимъ . . . изисканіямъ* P531; *ѣравіламъ* C12; *бурнимъ ѣгодамъ* P13; *къ . . . сѣфранамъ* P47; *сѣиоу* C8; *жабамъ* A11; *своимъ людомъ* P569; *къ . . . людомъ* P443; *къ коимъ мѣсѣтамъ* P407; *къ нѣкимъ другимъ вѣщамъ* P122; *наѣроѣивѣ моимъ . . . движеніямъ* P29; *моимъ комиѣямъ* P76; *моимъ обадвѣмъ сѣсѣфрамъ* P594; *нѣговимъ ѣвснама* A7; *своѣсѣтвенно люди* P303.

⁴⁰ Рајић има све наведене наставке с напоменом да код именца м. р. уместо -и долази -ама. Поред тога, у ср. р. не јављају се облици на -ма, док у именицама на -Ø нема облика на -ма (Младеновић, Рајић, 89, 92, 93). Код Доситеја именице м. р. долазе са свим поменутих наставцима, изузев -и. Именице ж. р. на -а имају, поред наведених завршетака, и -ами, док именице ж. р. на -Ø имају, поред -ем, и наставак -ма.

3. -ами	често	-ами	често
4. -ма	често	-ма	ретко
5. -ам	врло ретко		
6.		-ама	ретко
7.		-има (очима)	често
ж. р. на -а		ж. р. на -Ø	
1. -ми	врло ретко	-ми	често
2. -ами	врло ретко		
3. -ама	најчешће		
4. -ах	врло ретко		
5.		-и	ретко
6.		-ма	врло често
7.		-има	ретко
в. Локайив множинe			
м. р.		ср. р.	
1. -и	најчешће	-и	врло често
2. -ах	често	-ах	врло често
3. -ма	ретко		
4. -ов	врло ретко		
5. -има	врло ретко		
6. -ми	врло ретко		
7. -ех	врло ретко		
8. -ам	често	-ам	често
9.		-ами	врло ретко
10.		-у/ију	ретко
ж. р. на -а		ж. р. на -Ø	
1. -ах	најчешће		
2. -ама	врло често		
3. -а	често		
4. -ем	врло ретко	-ем	ретко
5. -ами	врло ретко		
6. -ам	ретко		
7. -у/-ију	често		
8.		-и	често
9.		-има	ретко
10.		-ма	врло често
11.		-ми	ретко
12.		-ех	ретко

§ 20. Облички синкретизам

Узимајући у обзир само те наставке који се често јављају у овом материјалу (в. примедбе: *најчешће*, *врло често*, *чест*;⁵²), можемо констатовати следеће:

2. У именицама м. р., као и ср. р., Лазаревићев материјал указује на тенденцију ка обличком синкретизму инстр. и лок. мн. са старим завршетком. -и.⁵²

б. Тенденција ка обличком уопштавању инстр. и лок. мн. такође се огледа код именица ж. р. на -а са данашњим књижевним наставком -ама, као и код именица ж. р. на -ø са новијим наставком — ма. Ако бисмо тражили у овом погледу оно што би било најпрогресније у Лаза-

⁵² Слично је код Рајића, као и код Доситеја. Поменути наставак у инстр. и лок. мн. долази у целој Војводини (Николић, *Срем*, 337, 338).

ревићевом језику, онда бисмо морали да пођемо од именица женског рода.⁵³

§ 21. *Облици множине именица м. р. са уметком -ов/-ев и без њега*

У Лазаревићевом језику долазе и дужи и краћи облици мн. падежа првенствено од једносложних именица, што се опажа у језику других старих војвођанских писаца и што се донекле јавља у данашњем књижевном језику (као што се зна, у савременом стандардном језику уопштавање дужих форми није доследно спроведено код свих једносложних именица м. р.) и тако има свега три категорије таквих именица: 1) оне које редовно имају поменути уметак, 2) оне које показују колебање, 3) оне које долазе без уметка. Налазимо следеће примере:

1) *Именице које редовно имају уметак*

Богови РV; ђуђова Р4; ђуђови С24; А95; ђуђове А309; Кралђви Р4; робови Р36; робове Р78; Лафови Р49; Лафове Р51; Шђофова Р75; ножеве Р78; жейове Р99; рогова Р102; зецови Р108; зецова Р225; зецове А102;⁵⁴ рафове Р140; сђубови Р120; краеви Р120; ђанђве Р120; Прђнцови Р537;⁵⁵ ђруђове Р220; жакова Р221; чунови Р330; часова Р388; Сђнови С22; градови С40; градова А2; градове С36; кључеве С50; дарове АХ; вђкова А2; жсдралова А11; носови А224; носове А54; ђослови А152; ђослове Р245; голубова Р157; обручеви Р158;⁵⁶ ђарцови Р159;⁵⁷ ручкови Р212; ручкова Р346; ђескова Р251.

2) *Именице које ђоказују колебање у уђођреби уметка*

ђлодове А2; брегови Р25; брегове Р44; Тођова Р35; ђођови С47; звђрови Р51; звђрова Р49; звђрове С22; мужеви Р63; садови Р204; садова Р203; садове Р342; грђхови Р273; куриякова Р618;⁵⁸ Лимунова,⁵⁹ поред ђлодовђ (ген. мн.) Р204; брези Р224; бреговђ (ген. мн.) Р26; ђођовђ (ген. мн.) С46; звђри Р239; звђри Р50; мужи Р2; саде Р79; садовђ (ген. мн.) Р203; грђси Р272; курияка (ген. мн.) Р618; куриякомђ Р620; Лимуна Р206.

3) *Именице које долазе само без уметка*

знађи Р319;⁶⁰ зуби Р384; кони А9; рифи Р156; у . . . случаи Р17; ђрошковиђ (ген. мн.) А9.⁶¹

⁵³ У Рађићевом језику долази најдалекосежнији синкретизам, јер у сва три падежа мн. доминира -ама. Поред тога, код Рађиђа -ма преовлађује у инстр.-лок. мн. у именицама ж. р. на -ђ, док код Доситеја исти наставак служи за сва три падежа.

⁵⁴ Данас се употребљава облик *зечевђ* и сл. (*Правоиђс*, 869).

⁵⁵ Данас тај облик гласи *ђринчеви* (*Правоиђс*, 651).

⁵⁶ У савременом књижевном језику уметак -ев- не употребљава се у поменутој речи (*Правоиђс*, 513).

⁵⁷ Данас се -ев- у овој речи не употребљава (*Правоиђс*, 559).

⁵⁸ Данас имамо облик *курђаци* (*Правоиђс*, 409).

⁵⁹ Наравно данас налазимо краћи облик.

⁶⁰ У данашњем књижевном језику има облика са уметком, као и без њега (*Правоиђс*, 874).

⁶¹ Има колебања у речи *случађ*, али у речи *ђрошак* само долазе дужи облици (*Правоиђс*, 730).

§ 22. Осѣале именичке ѿојаве

а. Именица дан има облике од основа *дн-*, *дан-* и, нарочито, *днев-*.⁶² *дане* P345; *дана* (ген. мн.) P195; *днева* P330; *дневе* P13, 269; A343; у . . . *дневи* P145.

б. Именица *глад* мења се по деклинацији некадашњих *и-*основа, као и по деклинацији *о-*основа.⁶³ *оѿг глади* P95, 135, 382; поред *оѿг глада* P58, 66, 185, 306.

в. Као у савременом књижевном језику у Лазаревићевом језику именица *доба* се не мења.⁶⁴ *до ѿо доба* P117; A163.

г. Именица *кило* женског је рода, насупротив стању у стандардном језику: *две киле* P242.

д. Именице *ср*, *р*, *дрво*, *уже*, *шане*, *зверче*, *ѿарче*, *шише*, *буре*, *буренце*, *ѿесѿе*, *марвинче*, *канаве*, *јафе*, *живинче*, *ѿуце*, *јаје* имају следеће облике: *дрвеѿа* P133; *дрвеѿомъ* P150; на . . . *дрвеѿу* P144; *дрвеѿа* (ном. мн.) P100; *уже* P114; *ужеѿа* P113; *ужеѿомъ* P61; *ужеѿа* (ном. мн.) P18; *съ ужеѿи* P137; *шанеѿа* P56; *шанеѿомъ* P46; *шанеѿа* (ген. мн.) P44; *зверче* P52; *зверчеѿа* P108; *ѿарче* P118; *ѿарчеѿомъ* P62; *ѿарчеѿа* (ном. мн.) P56; *шишеѿа* (ном. мн.) P101; *буреѿа* (ген. једн.) P102; *буренце* P113; у . . . *буренцеѿу* P347 (поред *буренца* P110, 113); *ѿесѿеѿа* P110; *ѿесѿеѿи* (инстр. мн.) P283; *марвинче* P499; у *канавеѿу* P222; *канавеѿа* (ак. мн.) P393; *јаѿеѿа* P299; *живинчеѿу* P229; *ѿуцеѿа* P276; *јаѿеѿа* (ген. мн.) P177; *јаѿеѿа* (ак. мн.) P196 (уп. и облике *звѿрчадъ* P155; *звѿрчади* P239; *марвинчадъ* P125; *живинчадъ* P266).

Заменице и ѿридеви

§ 23. Личне заменице

Множински облици су изједначени, бар што се тиче 2. и 3. л. мн., у дат., инстр. и лок. данашњим завршетком *-ма*.⁶⁵ *къ нама* P23, 24; *нама* P358, 445, 502; *ѿредъ нама* P17, 20; *съ нама* P358; *за нама* P35, 64; у *нама* P451; *ныма* P11, 24, 48; C21; A2; *къ нима* C22; *къ ныма* C40; P53, 124; *ѿредъ ныма* PV; *между ныма* A11; *съ ныма* A6; *за ныма* C49; у *ныма* P102, 221; *ѿо ныма* P215; на *ныма* P100, 289; C33; *съ вама* P528.⁶⁶ Поред тога, облички синкретизам дат.-инстр.-лок. мн. са облицима *нами* и *вами* такође се опажа у Лазаревићевом језику. Нпр.: *нами* P24, 49, 265; A3, 50, 77; *къ нами* P24, 36, 611; A198, 204; *за нами* P621; *ѿредъ нами* P621; *међу нами* P439; у *нами* A15, 53, 75; *о нами* A223; *вами* (дат. мн.) P541; A268; *ѿредъ Вами* PVI.⁶⁷

⁶² Слично је код Рајића, али код Доситеја само налазимо облике од основе *днев-*, *дн-* (Младеновић, *Рајић*, 99; Сучевић, *Досиѿеј*, 23).

⁶³ Исто код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 101).

⁶⁴ Слично код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 103).

⁶⁵ С напоменом да облик *вама* долази само у инстр.

⁶⁶ Код Доситеја, као и код Рајића, *нама*, *вама*, *нима* могу да се јављају у сва три падежа мн. (Младеновић, *Рајић*, 164—165; Сучевић, *Досиѿеј*, 32; Младеновић, *Досиѿеј*, 156).

⁶⁷ Исто код Доситеја. У Рајићевом језику, напротив, налазимо само у *нами* (Сучевић, *Досиѿеј*, 32; Младеновић, *Досиѿеј*, 156; Младеновић, *Рајић*, 104—105).

2 Прилози проучавању језика

ген.-ак.: два ѓри каволическа молићвеника P131; тешика дрвеша P133; два лаћарска сандука P176; из њкогъ великогъ црна облака P180; ѓри чииѡва дана P237; малко сладка жииѡ P301; сува меса P59; за мерѡ-ва C22;

§ 27. Облици множине

а. Дай̄. мн.

-и^{ма}: кѣ нѣки^{ма} друг^има Р122; ко^има Р170; мно^ги^{ма} Р326; кѣ о^ни^{ма} мал^има Р301; друг^има Р241; кѣ ко^има Р407; кѣ о^ни^{ма} бел^има Р443; о^ви^{ма} бр^ѣд^ѣи^{ма} Р465; о^ни^{ма} т^ѣр^ѣи^{ма} Р489; св^ѣи^{ма} Р556

-и: съ дѣлаѣлни P236; ѡредѣ мои P155; међу мои P71

-и^{ма} : очима моима P161; сѣ коима P346; ѿдоѣ коима P188; са свима нѣговима ужаснима P232; Сѣ ѿаковима P296; сѣ овима исиѿима P360; сѣ другима P37; сѣ свима военима C29; са свима C32; Међу мерѿивима C46

-и: съ самими естѣсѣвними и невиними Р448; различными прѣ-
дузейими Р578; съ ꙗрочими Р480; са . . . моими Р520; са
самими Р224; моими собсѣвними Р307; съ ꙗаковими С28;
новими АVIII

-и: о ови P449; на . . . свои P494; у лейши P528; у . . . ныни P582; на нѣки P601; на наши P628; О божесѣвѣни P181; у сви P201; у Майшорки P283; на ныни безчеловѣчнѣи P339; у нѣни C39; у . . . онакови P600

⁷² Слични облици долазе код Рајића, као и код Доситеја с напоменом да они немају наставака *-им* у инстр., као и *-ими* (и *-их* само код Доситеја) у лок. мн. (Младеновић, *Рајић*, 109; Сучевић, *Досићеј*, 30—31).

282; *малена* P111; *малене* P4; *малену* P40, поред *мали* P388; *мале* P16; *маломъ* P306; *малу* P42; *мала* P82.

§ 31. Уместо савременог облика *народни*, *народнога* и сл., који се међа као придев са тврдом основом, налазимо у нашем материјалу форме: у . . . *народнѣму* A337; *народня* P482; *Народню* PXV, које укажују на придев са меком основом.

§ 32. У нашем материјалу често налазимо облике од придева *самоћан*, а не форме од данашњег придева *самоћан*: *самоћанъ* P276; *самоћни* P72; *самоћно* P288; у . . . *самоћномъ* P234; *самоћнога* P360; у . . . *самоћному* P631 (уп. и именицу: *самоћносийъ* P341;) . . . *самоћносийи* P455).

§ 33. Уместо савременог књижевног облика придева *очев*, Лазаревић има облике од придева *очевни* и *очин*.⁷⁸ *очевногъ* P265, поред *Ойчинскій* P12.

§ 34. За данашњи придев *ййичји* Лазаревић употребљава *ййичан*: *ййично* P241.

§ 35. *Коміарайив* и *суйерлайив*

Ови облици углавном се поклапају са формама у савременом књижевном језику: *ближе* PXII; *далъ* PXVII; *горе* P6; *болъ* P73; *шеже* P244; *дублѣ* P254; *яче* P312; *гуише* P331; *маню* P121; *већу* P121; *шири* P213; *дуже* P219; *краће* P219; *чеише* C30; *лейше* P221; *лакше* PXV, *ясніе* C6; *славнія* C25; *славніе* AV; *милие* P569; *найлуће* P303; *найлюћа* P602; *найдубю* P77; *найслаће* P177; *найвеће* P133, поред *ййишје* P23; *дражје* P569; *крѣилѣгъ* P195; *наихрѣавихъ* A261.⁷⁹

Глаголи

§ 36. *Презеній*

Одступања у односу на савремени језик тичу се завршетка 3. л.мн.

а. У 3. л. мн. глагола VII и VIII врсте Лазаревић има (поред данашњег наставка -е) наставак -у, који представља црту сремског, као и банатског говора:⁸⁰ *говору* P445; *избацу* P547; *док се . . . скуйу* P241; *иъразу* P268; *раду* P403; *долазу* P377; *сѣду* P241; *жизу* P368; *удержу* P544, поред *заборае* P184; *чине* P250; *говоре* P408; *значе* P422 и сл.

б. Што се тиче наставка 3. л. мн. глагола VI врсте (-ају, -еју < ђју) у нашем материјалу налазимо следеће стање:

1. Интервокално *ј* никад се не губи у наставку -ају, насупрот стању у сремском, као и у банатском говору:⁸¹ *мораю* P541; *иъраю* PVIИ; *бацаю* P5; *чекаю* P17; *кои се . . . разумѣваю* P302 и сл.

⁷⁸ Рајић има облик *очин* (Младеновић, *Рајић*, 111).

⁷⁹ Слична одступања се налазе у Рајићевом, као и у Доситејевом језику (Младеновић, *Рајић*, 113—114; Сучевић, *Досиџеј*, 32).

⁸⁰ Рајић редовно има -е, док Доситеј има и облике на -у (Младеновић, *Рајић*, 116; Сучевић, *Досиџеј*, 42; Николић, *Срем*, 349; Ивић, *Банай*, 152).

⁸¹ Слично код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 117; Николић, *Срем*, 350; Ивић, *Банай*, 152).

§ 37. Имйерайив

§ 38. Аорист̄ и имѣрфекайт̄

§ 39. Глаголски ѝрилози

§ 40. Глаголски йрйни йридев

⁸⁶ Код Рајића такви облици се најчешће образују наставком *-виш*, ређе наставком *-в*; Доситеј редовно има облике на *-виш* (Младеновић, *Рајић*, 121—122; Сучевић, *Доситеј*, 40).

следеће примере: *говорићу* P228; *Видећешъ* PXVII; *имаћемо* P562; *куда ћу изићи* P365; *да ће . . . бытии* P366; *иы ћешъ учиии* P467; *хоћу . . . йрейоручиии* AIV; *хоћешъ наћи* PXVII; *йойойиии се хоће* P21, и сл. Једини су изузеци: *бытии ће* P450; C48; A260; *бытии ћемо* A97; *бытии ћешъ* A142 и сл., са дужим инф. + *ће* и сл.⁹⁰

§ 44. *Перфекай и йлусквамйерфекай*

У образовању перфекта, као и плусквамперфекта, нема разлика у односу на савремени литературни језик, с напоменом да је плусквамперфекат, насупрот перфекту, доста ограничен у нашем материјалу. Налазимо следеће форме:⁹¹ *кои е . . . досйигао быо* P2—3; *коя . . . нје угаснула была* P12; *које е . . . ошерао быо* P20; *Ја сам се шако уйлаишо быо* P23; *које самъ . . . изнео быо* P108; *како самъ ошао быо* P201; *да су . . . донели были* P425; *кадъ е . . . йрошао быо* A7—8; *да су . . . оишили были* A11; *која се . . . дигла была* C40; *куда су унуиџа были* C16; *кои е . . . узео быо* C14 и сл.

§ 45. *Пойенцијал*

а. У Лазаревићевом језику потенцијал се често твори као у савременом стандарду језику, с тим да се (х) губи у 1. л. једн. Општа тенденција која се огледа у данашњем језику, уопштити све форме аориста (преко облика *би*), такође се огледа у нашем материјалу:

Ја бы . . . быо P1; *да бы . . . учинио* P2; *Ја бы се обкладио* P15; *Ја . . . не бы . . . био* PXV; *да бы онъ . . . ишао* C16—17; *да бы се она . . . скупйиши могла* C39; *нѣговъ бы совѣиъ быо* C48; *да бы Богъ дао* AXI; *ишшо бысмо се ишйогодъ йомоћи могли* P70; *да бысмо уваишили* P39; *не бысмо . . . дошли* P47; *мы бысмо . . . учинили* P55 (поред *мы . . . не бы могли* P62; *да мы не бы . . . имали* P606); *вы бысите . . . морали* P66; *да не бысите . . . ишйетовали* P177; *да бысите . . . могли* C8; *не бысите вы . . . хоиџели* A4; *да бы мене сйиши могли* P48; *кои бы . . . йодражавали* PXIV. Поред поменутих облика, често налазимо у нашем материјалу у 1. и 2. л. једн., као и у 3. л. мн. аналошки образоване облике *бисам, биси, бису*: *бисамъ быо* P3; *бисамъ . . . волео йрейорейи* P28; *да бисамъ . . . имао* P62; *да бисамъ . . . могао* P97; *ишшо бисамъ . . . могао* P117; *кад бисамъ . . . оиисаши имао* AII; *Ты биси могао* P450; *ишша биси . . . чинио* P463; *да бису . . . могли* P4; *да бису . . . смели* P20; *да бису . . . ручали* P501; *да не бису . . . удерџали* A7; *Да бису . . . могла* A19 и сл.⁹²

б. Прошли потенцијал, који се твори од потенцијала и радног придева глагола *биити*, јавља се у малом броју примера у нашем материјалу:⁹³ *бы . . . быо узео* P46; *Кад бы ја быо . . . остиао* P76; *кад бисамъ . . . дойусишо быо* P553; *него бы насъ шаласъ . . . ошерао быо* P17—18; *кадъ не бы . . . йосйишо быо* C23; *быо бы се . . . сосйиоја* C31; *која бы . . .*

⁹⁰ Слично код Рајића, као и код Доситеја (Младеновић, *Рајић*, 124; Сучевић, *Досиџеј*, 38—39).

⁹¹ Није потребно посебно наводити облике перфекта. И код Рајића плусквамперфекат се ретко употребљава (Младеновић, *Рајић*, 125).

⁹² О образовању ових облика, в. наш чланак: *Пойенцијал и облици бисам, биси, бису*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XI, 17—23.

⁹³ Слично код Доситеја (Сучевић, *Досиџеј*, 58).

о^стала была С34; Мы бысмо . . . дали были А5; не бысмо . . . зао^стали были Р17; Кад бысмо сви . . . о^стали были Р144; бы^сте ли вы . . . йо-слушали были А4—5; све бысу . . . уредили были Р188; да не бы . . . ни йомыслили были С11.

§ 46. Найомене о образовању имѣтерфектизованих глагола

Глаголи са инф. основом на -ива- и нарочито -ава- веома су чести у нашем материјалу, с напоменом да много облика са поменутим суфиксима не долазе у данашњем књижевном језику.

Нпр.: *избацѣвало* Р88; *искивало* РVIII; *назначиваѣи* Р132; *о^и-йтериваѣи* Р212; *Подѣаливао* Р249; *загнюриваѣи* Р115; *ослаблѣиваѣи* Р162; *о^илакѣиваѣи* Р235; *совершивао* Р362; *заслужава* Р15; *размо^иправѣи* Р95; *зацишчавала* РXII; *укрѣ^илявала* РXII; *засѣ^идываю* РIX; *углублявала* Р21; *ербо су се . . . окраћавали* Р25; *кад се раскаяваю* Р30; *кои су се . . . задержавале* Р54; *увеселяѣи* Р60; *умалѣѣи* Р65; *сравнявао* Р72; *найунѣѣи* Р76; *размышляѣи* Р108; *изяшнѣва* А2; *иско^иѣѣи* Р120; *закое^иѣѣи* Р121; *раззнаѣи* Р130; *уйѣснѣвао* Р134; *украшаѣи* Р154; *кое се . . . основавало* Р199; *раскаяѣи* Р235; *йримѣчаѣамъ* Р236; *у^ис^ирояѣи* Р245; *о^ико^иѣѣи* Р258; *йомышляѣо* Р307; *досязавале* Р309; *до^исѣизаѣо* Р313; *йойунѣва* Р340; *йослужава* Р447.⁹⁴

§ 47. Найомене о конјугацији йојединих глагола

а. Глагол *даѣи* има двојак облика презента: облици са -д- и облици без њега: *дамъ* Р73; *не да* Р16; *не даю^и* Р351; *додамъ* Р226; *йродаю* Р6, поред *дадемъ* Р73; *даде* Р67; *дадемо* Р535; *даде^и* РIX; *даду* Р249; *издадемъ* РX и сл.⁹⁵

б. Глагол *бежѣи* најчешће има облике са основом на -ж-: *бѣжѣи* Р326; *бѣжи* Р52; *бѣжимо* Р322; *бѣже^и* Р323, поред *йобѣжнуѣи* Р38.

в. Глагол *гледаѣи* има облике: ⁹⁶ *гледе^и* Р195, поред *гледао* С20; *гледали* Р58.

г. У Лазаревићевом језику глагол *јахаѣи* иде по VII глаголској врсти:⁹⁷ *яшиѣи* Р609; *сяшиѣи* Р623; *яше^и* Р607; *йояшила* Р622; *йояшили* Р622.

д. Глагол *расѣи* има двојаче облике:⁹⁸ *расѣи* Р101; *нарасѣи* Р105; *расѣу* Р217; *расѣло* Р310; *израсѣло* Р216; *йрорасѣло* Р238; *о^иѣрасѣ* Р302, поред *нарасѣиѣи* Р310; *йрорасѣиѣи* Р246.

ђ. Поред *слаѣи* налазимо и *ши^иѣѣи*:⁹⁹ *йослаѣи* Р74; *йошлѣ* Р81; *йослао* С17; *йослала* С13, поред *йоши^иѣѣи* Р591; *йошилѣо* Р39; *йошилѣмо* С28.

⁹⁴ Слични облици долазе у Рајићевом језику (Младеновић, *Рајић* 126—127).

⁹⁵ Форме са проширењем -г- такође се јављају у западном Срему (Николић, *Срем*, 357).

⁹⁶ Исто у Рајићевом језику, као и у сремском говору (Младеновић, *Рајић*, 130; Николић, *Срем*, 358).

⁹⁷ Слично код Рајића, као и код сремског говора (Николић, *Срем*, 356; Младеновић, *Рајић*, 130).

⁹⁸ Глагол *расѣиѣи* такође се налази у Рајићевом, као и у Доситејевом језику (Младеновић, *Рајић*, 131; Сучевић, *Доситеј*, 42).

⁹⁹ Исто код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 64, 131).

е. Инф. облици (*до*)-*неси*ти, као и (*до*)*неи*ти, јављају се у нашем материјалу:¹⁰⁰ *йринесити* P69; *донесити* P73; *изнесити* P112; *ойнесити* P168; *йонесити* P114; *йренесити* P209; *донесао* P100, поред *донейти* P42; *йонейти* P31; *йоднейти* P35; *изнейти* P364; *йренейти* P366; *донео* P43; *унео* P43; *изнео* P108; *йринели* P1X; *снели* P59.

СИНТАКСА

§ 48. Неке најомене о синтакси

а. За футур II се употребљавају и презентски облици одговарајућих глагола сложених с префиксом *уз-*:¹⁰¹ кратко рекао самъ ја, да ћу радостно тамо поћи, ако они . . . на мой садъ и ныве позоръ *узимаду* P80; . . . али е . . . средство предложіо . . . , ако га 10 година *услужи* . . . совершену свободу даровати P68; то ће онъ доиста и свакога дивјака . . . јоштъ више уплашити, ако онъ јоштъ *услужизи* P364; ако ли не *узытребуемъ* . . . то ја . . . пријмити нећу P586.

б. Предлог *с* не употребљава се само са социјативом, него и с правим инструменталом:¹⁰² *съ . . . чамцы* обколити P47; *съ самима* горама окружена P228; урезао самъ . . . *съ ножемъ* моимъ P130; обдарила е нѣга . . . *съ . . . сабљомъ* A26 и сл. (уп. примере *собомъ* *донейти* *могао* P97; *собомъ* *узейти* P37; *собомъ* *водила*, у којима је предлог *с* асимилиран). Поред поменутог предлога, налазимо дијалекатску форму где се понавља безвучни спирант:¹⁰³ *сасъ дреколми* P36 (уп. и пример *съ са собомъ* P372).

в. Поред данашњег редоследа енклитика (*глаголска* + *заменичка*), у Лазаревићевом језику налазимо много примера са редом *глагол* + *се* у којима се огледа црквенословенски утицај (глагола на *-сѧ*).¹⁰⁴ Нпр.: *нисамъ* *надао се* P113; *ја самъ . . . возіо се* P48; *Кад самъ ја еданъ крайъ . . . разговоріо се* P79; *које е онъ себи . . . задобиити шрудіо се* C17 и сл.

г. Као што се види из следећих примера, конструкција *йредлог* + *нишійа* и сл. врло је ретка у Лазаревићевом језику: *ни кѧ чему* A1X; *ни о чему* P173; *ни за шійо* P118; *ни у шійо* P481; *ни с кимъ* P71; *ни ои кога* P129; *ни на какову* P86; *ни кодъ какве* P9; *ни на каков* P8, поред *Кѧ ничему* P116; у *никаковому* C38.¹⁰⁵

д. Именице типа *слуга* и сл. имају мушки род у једнини а женски род у множини, исто стање које се огледа у савременом књижевном језику:¹⁰⁶ *еднога* *слугу* P75; *едногъ* *Европейскогъ* *слугу* P75; *овога* *юношу*

¹⁰⁰ Исто код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 130).

¹⁰¹ Сличне конструкције се јављају код Рајића, као и код Доситеја (Младеновић, *Рајић*, 124; Младеновић, *Доситеј*, 159).

¹⁰² Исто у Срему (Николић, *Срем*, 366).

¹⁰³ Исто у Срему (Николић, *Срем*, 361).

¹⁰⁴ Слично код Рајића (Младеновић, *Рајић*, 137).

¹⁰⁵ Напротив, Рајићу је ближа конструкција *йредлог* + *нишійа* (Младеновић, *Рајић*, 138).

¹⁰⁶ Исто код Доситеја, али код Рајића овакве именице имају м. р. у једн., као у мн. (Младеновић, *Рајић*, 138; Сучевић, *Доситеј*, 41).

к. Везник *будући* да у значењу „пошто, јер“ често се јавља у нашем материјалу:¹¹³ и *будући* да онџ нити сџ њнимџ заробљџнџемџ . . . нџе задовољанџ быџ С16; А *будући* да мене . . . учити и дали нису Р2; . . . *будући* да самџ я у Бразџлџи скоро две године живџо Р473.

л. Глагол *освеџиџиџи* се тражи дат., као и лок.: *само да му се освеџиџиџи* могу AIV; *да се на њџговому дџџиџеџу освеџиџиџи* имаџџ AIV.

ЛЕКСИКА

§ 49. Следеће лексичке појединости које се, према Вуку, јављају у Војводици, употребљавају се у нашем материјалу:

<i>астџал</i>	Асталџ и столица Р140; Начинџо самџ дакле џоштџ еданџ Асталџ Р154.
<i>банак</i>	начинџо самџ банакџ Р154; за мой дугачки банакџ Р236.
<i>гајде</i>	спрођу гайда Орфеона А340; Шотландске гайде А340.
<i>дрџиџина</i>	кодџ дртине Р619.
<i>енгеча</i>	добџо самџ различне гвоздене панте(енгече) Р174
<i>здроаво</i>	да смо башџ здраво огладнели были Р40; онџ е нџга . . . здраво џутџо А328.
<i>ларма</i>	велику ларму учинити Р428; никакове ларме не учини Р56.
<i>лиџиџија</i>	торжественну литџо А215
<i>лоџџра</i>	на лотра Р93; сџ лотре Р93; ову лотрицу Р121.
<i>меров</i>	по полџ мерова Р217; изџ полџ мерова Р242.
<i>окром</i>	окромџ еднога вџџжества Р473; окромџ овога . . . дџла Р280; окромџ Лџкургуса А13.
<i>оџаклија</i>	Затимџ начинџо самџ нџму одну опаклџо Р426.
<i>џарцов</i>	то су парцови све исчорвали Р159; да су то парцови скоро све исчарвали и покварили Р101.
<i>џијаца</i>	сама пџяца Р226; на пџяцу А215; на великоџ пџяцы А215.
<i>џолак</i>	выше отџ полакџ AVI; до полакџ колџна Р309; у полакџ преваренџ А28.
<i>џриморайџи</i>	приморани были Р540; кое е мене приморало Р210.
<i>риџф</i>	8 рифи Р156; о 12тџ рифовџ А29.
<i>џаки</i>	и послџџ таки дошле су две жене Р63
<i>џешџџера</i>	имао самџ . . . тестеру Р309; две тестере Р103.
<i>фунџиџа</i>	60: фунти Р367; 2: или 3: фунте Р367.
<i>хџйџар</i>	на . . . хатару Р76.
<i>хџиџлен</i>	сџ наивџџомџ хитлености Р625.
<i>џвокоџџаџиџи</i>	да самџ я отџ хладности . . . зуби џвокотао Р327.
<i>џенџиџа</i>	100 центи Р76

¹¹³ Исто код Раџиџа, као и код Доситеја (Младеновиџ, *Раџуџ*, 146; Сучевиџ, *Досџџеј*, 54).

<i>цех</i>	началникомъ заната цеха постао A197.
<i>чоја</i>	съ двима комади најлепше Англијске чое P597.
<i>шкода</i>	Само шкода . . . додала е една къ тому A311.
<i>шогор</i>	нѣгова братія, сродници, шогори . . . A267

ЗАКЉУЧАК

Из целокупног излагања о језику Николаја Лазаревића, видело се да у односу на данашње војвођанске говоре, као и на савремени стандардни језик, материјал испитиваних Лааревићевих дела показује много подударања са поменутиим говорима (нпр. познати војвођански икавизми: *сикара*; *гди*; завршетак лок. мн. именица м. и ср. р.; инф. основа глагола VII врсте; мешање префикса **ѣре- ѣри-*; предлог *ѣрико*; мешање **не- ни-*; мењање самогласничке групе -*ао*-, -*ео*-; губљење /х/; судбина сугласничке групе *хв-*; измењене групе *гд-*, *вљ-*, *дм-*, -*бљ-*; немењање веларних сугласника испред /и/; наставак -у у 3. л. мн. глагола VII и VIII врсте; завршетак -*ду* у 3. л. мн. презента; глаголски трпни придев са облицима *доводиѣи* и сл.), а делом и са савременим литерарним језиком (икавизми у компаративу-суперлативу, у одричним облицима од *јесам*, у наставку дат.-лок. једн. личних заменица и рефлексивне заменице, у наставку инстр. једн., ген., дат., инстр. и лок. мн. придевско-заменичке промене; екавски облици *гњездо*, *сејати*, *смејати* се, *горети*, *волейи*, *ѣред*, *ѣре*; немењање сугласничких група -*нѣ-*, -*мљ-*, -*ѣн-*, -*дн-*, -*мњ-*, -*мн-* (много), *ѣи-*; чување односа -*ом-*, -*ем* и сл.; широка употреба наставка -*ама*, као и облика *нима*, *вама*; -*ају* у 3. л. мн. презента глагола VI врсте итд.), с напоменом да се не може издвојити на бази дијалекатског материјала ни један дијалекатски крај у општој области Војводеине као могући извор за већ поменуте особине и тако се не може одредити крај из којег потиче Николај Лазаревић.

Као што је добро познато, војвођански писци XVIII века у свом српскохрватском језику нису били у свему доследни што се, наравно, огледа у Лазаревићевом језику. У њиховим делима на фонолошком, морфолошком, као и на синтаксичком плану, налазе се мешања језичких слојева, нарочито рускословенског, српскословенског и народног. Ова три основна језичка типа комбинују се на разне начине: неки слојеви су доминантни, док су други секундарни или потпуно одсутни. У Лазаревићевом језику ово мешање се тиче само рускословенског и народног слоја, јер је српскословенски маргиналан (типична српскословенска црта, вокализација *јера* у слабом положају, само се огледа у једној речи), а што се огледа и у Орфелиновом језику.¹¹⁴ Код Лазаревића употреба рускословенских или народних особина није везана за одређену категорију, али је она у зависности од тематике о којој се пише: кад се ради о предмету научног карактера (у преводима *С*, *А*) онда има доста елемената рускословенског језика, а кад се ради о свакодневним стварима из живота (превод *Р*) природно је да народни еле-

¹¹⁴ Александар Младеновић, *Прилог ѣроучавању Орфелиновог језика*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. III, 173; Младеновић, *Рајућ*, 150.

менат преовлађује. Потребно је нагласити да ненародни елементи никад не долазе у први план у Лазаревићевим радовима. То се види из следеће статистике, где упоређујемо најочљивије морфолошке црте у Лазаревићевим преводима:¹¹⁵

Доминирају	Народни облици			Рускословенски облици		
1. Именице <i>ж. р.</i>						
на -а :						
а. <i>ген. једн.</i>	<i>P(100%)</i>	<i>C(100%)</i>	<i>A(100%)</i>			
б. <i>дай.-лок. једн.</i>	<i>P(100%)</i>	<i>C(92%)</i>	<i>A(88%)</i>			
в. <i>инсѝр. једн.</i>	<i>P(59%)</i>	<i>C(71%)</i>	<i>A(54%)</i>			
2. Именице <i>м., ср.</i>						
<i>ж. р.</i>						
а. <i>ген. мн.</i>	<i>P(61%)</i>				<i>C(61%)</i>	<i>A(80%)</i>
б. <i>дай. мн.</i>				<i>P(85%)</i>	<i>C(85%)</i>	<i>A(76%)</i>
в. <i>инсѝр. мн.</i>	<i>P(71%)</i>				<i>C(88%)</i>	<i>A(93%)</i>
г. <i>лок. мн.</i>				<i>P(60%)</i>	<i>C(75%)</i>	<i>A(64%)</i>
3. <i>Једн. личних заменица</i>						
а. <i>ген.-ак.</i>	<i>P(100%)</i>	<i>C(100%)</i>	<i>A(100%)</i>			
б. <i>дай.-лок.</i>	<i>P(96%)</i>	<i>C(86%)</i>	<i>A(100%)</i>			
в. <i>инсѝр.</i>	<i>P(100%)</i>	<i>C(100%)</i>	<i>A(100%)</i>			
4. <i>Придеви</i>						
а. <i>ген.-ак. једн.</i>						
<i>м. и ср. р.</i>	<i>P(84%)</i>	<i>C(66%)</i>	<i>A(92%)</i>			
б. <i>инсѝр. једн.</i>						
<i>ж. р.</i>	<i>P(100%)</i>	<i>C(96%)</i>	<i>A(100%)</i>			
в. <i>инсѝр. мн.</i>	<i>P(80%)</i>				<i>C(63%)</i>	<i>A(62%)</i>
г. <i>лок. мн.</i>	<i>P(100%)</i>		<i>A(89%)</i>		<i>C(56%)</i>	
5. <i>Комѝарайив-суйер-лайив</i>	<i>P(92%)</i>	<i>C(83%)</i>	<i>A(75%)</i>			
6. <i>Глаголи</i>						
а. <i>3. л. једн. ѝрез.</i>	<i>P(93%)</i>	<i>C(64%)</i>				<i>A(84%)</i>
б. <i>3. л. мн.</i>						
<i>ѝрезениѝа</i>	<i>P(100%)</i>				<i>C(69%)</i>	<i>A(57%)</i>

¹¹⁵ За статистику узели смо у обзир првих 30 страна сва три превода.

Вера Јерковић

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ У МАНОЈЛОВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ

Овим радом желимо употпунити слику коју је о глаголским облицима у Манојловом јеванђељу у својој расправи уз издање наведеног јеванђеља дао М. Н. Сперански¹. Он је констатовао да се у области морфологије у рукопису срећу црте које су у време његовог настанка почетком XIV века на нашем терену биле архаизми. Списак глаголских облика којима између осталог то илуструје није исцрпан, те не пружа јасну и потпуну слику. У поменутој расправи глаголски облици и нису посебно обрађени; тежиште анализе је на утврђивању палеографских, правописних и фонетских особина, а не морфолошких. При обради шире теме, а интересује нас језик босанских јеванђеља, потребни су детаљни подаци из целокупне језичке грађе, јер се без њих не може вршити нужно поређење ради резимирања и доношења закључака о једној писмености. Материјал који ћемо у овом раду изложити сматрамо као прилог за даљу анализу, те у њему неће бити поређења са другим текстовима са босанског подручја, нити општијих закључака.

Презентски облици

У вези са презентским облицима (без обзира на то да ли су грађени од несвршених или свршених глагола и да ли је њима означен презент, императив у трећем лицу или футур) у погледу основе и наставка нисмо констатовали неправилности у односу на старословенски језик. У примеру *исплѣнаѣ* Мт. 23/32² је грешком -лѣ- уместо -лѣа у приде Мт. 24/44³ где нема наставка -тъ сам издавач наводи да је место оштећенои да је вероватно постојао.

Црта редакције нема.

Једини примери атематских глагола у првом лицу множине у коме се и у старословенском могу јавити двојаки наставци су: *вѣмъ* Мр. 1/24 и *невѣмъ* Мр. 11/33.

¹ М. Н. Сперанскій, *Мосѣвское (Маноилово) боснійское евангеліе*, Варшава 1906, 44.

² Први број означава главу у јеванђељу, а други стих.

³ Издање. 51.

Примера трећег лица двојине у тексту нема.

Забелижили смо и врло архаичан старословенски облик *проповѣдѣ* Мр. 1/38 који потврђује Савина књига и Асеманово јеванђеље, док је место њега у Маријином⁴ проповѣдѣ.

Аорисѣ

У овој анализи пажњу ћемо посветити оним глаголима који су аорист могли градити на више начина. Одмах ћемо констатовати да новијих облика има врло мало.

Прво лице једине таквих глагола ни у једном примеру нема облике са уметањем -о-. Потпун списак је: *оврѣтъ* Мт. 8/10, *рѣхъ* Мт. 28/7, *изидѣ* Мр. 1/38 и *приидѣ* Мр. 2/17.

У другом лицу једине су само: *вѣрова* Мт. 8/13, *рече* Мт. 26/64 и *невѣзможе* Мр. 14/37.

И у трећем лицу се чува архаично стање. Примера је много. Глаголи *вити* и *дати* имају доследно *вистѣ* и *дастѣ*. Исто тако је потпуно спроведен и наставак -тъ. Налазимо га код глагола који се у инфинитиву свршавају на -ети (*ѡти*) и једанпут у *оумрѣтъ* Мр. 5/35.

Примери су: *начетѣ* Мт. 26/74, Мр. 1/45, 5/20, 6/1, 12/1, 15/8, *принетѣ* Мт. 8/17, Мр. 15/23, *поетѣ* Мр. 5/40 и *зачетѣ* Вк. 1/24.

Издвајамо још глагол *въздиже* Мр. 1/31 место старословенског *въздвиже*, где је извршена промена која одговара народном језику писара.

У првом лицу множине су само: *видѣхомъ* Мр. 3/13 и *слишахомъ* Мр. 14/58. Оба случаја су са старословенским наставком.

Ни друго лице није фреквентно. Од примера који нас интересују налази се само *изидостѣ* Мт. 36/55, Мр. 14/48, оба пута у новијем сигматском облику који одговара језику преписивача.

Много је чешће треће лице у чијем се грађењу чува врло архаично стање. Сем примера *стресоше* Мт. 28/4 сви глаголи код којих се аорист може градити на више начина немају уметак -о-. Сачуван је чак и облик са -с-: *вѣсе* Мт. 27/2.

Сви примери старијег типа сигматског аориста су: *рѣше* Мт. 26/66, 26/73, 27/4, 27/6, Мр. 3/18, 12/7, *вѣше* Мт. 26/57, Мр. 14/53, 15/16, *привѣше* Мт. 8/16, Мр. 15/22, *извѣше* Мр. 15/20, *овнѣше* Мр. 15/17, 15/20, *сѡвѣше* Мр. 15/20, *прѣдаше* Мт. 27/2 Мр. 15/10, *даше* Мт. 27/10, 28/12.

Асигматски аорист се јавља такође доследно: *идоу* Мт. 8/23, 28/16, *ѡпр.* 2/15, 6/1, *придоу* Мр. 1/29, 2/3, 2/18, 4/4, 5/1, 5/15, 5/15, 5/35, 16/2 *ванидоу* Мр. 1/21, 5/13, *отидѡ* Мр. 12/13, *изидоу* Мр. 25/1, *не оврѣтоу* Мт. 26/60, 26/60, *оукрадѡ* Мт. 28/13, *падоу* Мр. 4/4, *изврѡгоу* Мр. 12/8 и *оужасоу се* Мр. 1/27, 16/5 (само овај глагол има и други облик *оужасоуше се* Мр. 5/42).

У двојини је мало примера. У првом лицу их нема, у другом је *рѣста* Мт. 26/61, а у трећем: *възоуписа* Мт. 8/29, *възвѣстиста*

⁴ И. В. Јагић, *Мариинское четвероевангелие*, Грац 1960.

Мт. 28/8, тѣста Мт. 28/8 поклониста се Мт. 28/9, еста Мт. 28/9, идоста Мр. 1/18, идета Мр. 1/20, зрѣста Мр. 15/47 и възвѣстиста Мр. 16/13.

Изложени мримери трећег лица показују да је уопшген наставак -а, што је карактеристично и за друге споменике српске редакције.

Међу тим примерима се налазе и старији типови сигматског и асигматски аорист, док је са -о- само идоста Мр. 1/18.

Имѣѣркаѣѣ

У имперфекту нема нових наставака, али је карактеристично сажимање вокала. Са несажегим -аа- су само: слоужааше Мт. 8/15 и молѣаше Мр. 5/23, а са -ѣа- су: сѣдѣаше Мт. 26/58, 26/69, имѣаше Мр. 4/5, идѣаше Мр. 5/24,⁵ имѣаше Мр. 12/6, не имѣаше Мр. 12/34 и имѣаше Мр. 16/8.

Глагол выти који може имати двојаке облике у имперфекту показује следеће стање:

У првом лицу једнине је једини пример вѣхѣ Мр. 14/49.

За друго лице нема потврде, а у трећем које је врло бројно сем вѣше Мт. 25/2 и вѣлаше Мр. 4/1 налазимо само краћи облик вѣ.

Примера за прва два лица множине нема. У трећем је доследно: вѣхѣу Мр. 2/6, 2/15, 2/18, 4/36, 14/4, 14/59, вѣахѣу Мр. 1/36, вѣлахѣу Мр. 4/10, 5/13, 2/25, 5/40, 14/56. То су исти облици само са сажетим или несажегим -ѣа-, -ѣа-.

Оба случаја трећег лица двојине имају облик вѣста (Мр. 1/16, Мр. 14/40) са типичним наставком -а.

Перѣѣкаѣѣ

Перфекат је у старословенским јеванђељима редак и зато је значајно да се утврде сви новији случајеви које не потврђују споменици канона. Већ при поређењу са Маријиним јеванђељем, констатовали смо да ни један облик перфекта који смо нашли у Манојловом јеванђељу није нов. Списак је: пришьа еси Мт. 8/29, еси пришьа Мт. 26/50 пришьа еси Мр. 1/24, нѣсте чли Мр. 2/25, нѣсте оумръа Мр. 5/39, чли есте Мр. 12/10, варила есте Мр. 14/8.

Плусквамѣѣркаѣѣ

Једини пример је вѣ съвраа се Мр. 1/33. Налазимо га и у Маријином јеванђељу.

⁵ Грешка идѣаше.

Императив

У другом лицу једнине императива нема неправилних облика. Глаголе дати, пасти, вѣдѣти у том лицу нисам нашла. Међутим, од видѣти је виждѣ Мр. 2/24, 15/4.

Треће лице једнине (и уопште треће лице) има презентски облик и обрађено је у одељку о презенту. Са посебним наставком су само воуди Мт. 8/13 и Лк. 1/38. Ови су примери у истом облику и у Маријином јеванђељу.

У првом и другом лицу множине стање је старословенско. Нема неправилности ни у писању -ѣ- и -и-. Примера типа оувиѣмъ нема.

Једини пример у двојини је придита Мт. 28/6 са -и- место -ѣ-.

Пошеницијал

У тексту постоје само примери трећег лица једнине и првог множине. Помоћни глагол је у једнини увек ви, а у множини оба пута има старији наставак: не виѣмъ были Мт. 23/30 и виѣмъ были Мт. 23/30.

Сложени футур

Поредећи све примере сложеног футура из Манојловог јеванђеља са стањем у Маријином констатовали смо да у грађењу одступа само у примеру: могуѣт постити се Мр. 2/19 место којег је у Мар. неимѣтъ постити се. Списак глагола у сложенем облику футура је: не имѣтъ подѣклонити Мт. 8/20, имѣтъ ѡпоушати Мр. 2/10, имѣтъ постити се 2/19, начнетъ вѣти, пити, ѣсти Мт. 24/49, могѣ оумолити Мт. 26/53, могѣ разорити Мт. 26/61, можетѣ ѡпшати Мр. 2/7, могуѣтъ постити се Мр. 2/19, не могуѣтъ постити се Мр. 2/19, не можетѣ спсти Мр. 15/31, хошоу исчисити се Мр. 1/41, хошеши можеши очистити Мр. 1/40 и хошеѣте можете творити Мр. 14/7.

Партиципий ѡрезенија активан

У грађењу овог облика нема неправилности. Правописна је грешка сѣдѣшаго Мт. 26/64, а у послѣдоуѣщими Мр. 16/20 постоји сажмање -оу- (послѣдоуѣщими). Забележили смо два погрешна облика. Оба пута је глущѣ; у првом случају у Мт. 26/69 место номинатива једнине женског рода, а у другом Мт. 26/70 за номинатив једнине мушког.

Облици овог партиципа у номинативу једнине не одступају од старословенске норме. Место наставка *јери* са -ѣ је само глагол клѣнен Мт. 23/20.

У погледу наставака просте и сложене промене интересантно је констатовати да су именички чешћи. Малобројни примери сложене промене у номинативу једнине су: смѣрен се Мт. 23/12, клѣнен се Мт. 23/20,

свѣщени Мт. 23/19, свѣщающѣ Мт. 23/17, кльнны се Мт. 23/21, 22/22, прѣдани Мт. 26/48, оудари Мт. 26/68, сѣи Мр. 4/3, 4/4, прѣдани Мр. 14/42, 14/44. Проверили смо све ове примере у Маријином јеванђељу. И тамо су у истом облику. Именичке наставке такође потврђује Маријино јеванђеље. Оно одступа само у примеру имѣи Мр. 4/9 где има сложено-придевски наставак.

У генитиву једнине су: вѣпнущаго Мр 1/3 и сѣнущаго Лк. ·кв·. Исти наставак је и у Маријином јеванђељу.

И у дативу једнине стање се поклапа са оним у Маријином јеванђељу. Сви примери сем имоуцимоу Мр. 3/3 имају именички наставак.

У акузативу једнине се поред новијих налази и ограничен број архаичних облика. То су: сходеши Мр. 5/31, гредоуши Мр. 12/7 и глауши Мр. 14/58.

Са наставком као у генитиву по именичкој промени су: твореца Мт. 24/46, сѣдеца Мр. 2/14, слышца Мр. 5/15, сѣдеца Мр. 16/5, гредоуца Мр. 14/62.

Све те облике изузев сѣдеца Мр. 6/5 има и Маријино јеванђеље. У њему је сѣдашта.

Наставак -аго имају: сѣдѣщаго Мт. 26/64, гредоущаго Мт. 26/64, имоущаго Мр. 5/15.

То се не слаже са Маријиним јеванђељем где је: сѣдашта, градѣши, имѣвѣшаго.

У акузативу једнине женског рода сам нашла један глагол: лежешоу Мт. 8/14; именички наставак је и у Маријином јеванђељу.

Примери у инструменталу једнине су мушког рода са уопштеним наставком -имѣ. Њихов списак је: глаушимѣ Мт. 8/17, Мт. 27/9, и сѣвцимѣ Мт. 23/20.

И у локативу једнине постоје само глаголи са наставком -имѣ: вѣснѣющимѣ Мр. ·а·, имѣцим Мр. ·з·, Лк. ·и·, ·и·. Сви су примери у мушком роду и налазе се у списковима садржине који су пред јеванђељима.

У номинативу множине се чувају старословенски наставци.

У мушком роду је готово доследно наставак -ѣ. Са сложено-придевским завршетком су само: стрѣгоуши Мт. 28/4, зиждоуши Мр. 12/10, мироходеши Мр. 15/29, видеши Мр. 4/12.

Изузев видеши Мр. 4/ 2 све их потврђује Маријино јеванђеље.

Међутим, постоји и један мањи број примера са наставком -ѣ место којег је у Маријином одређен вид. То су: глауше Мт. 23/16, оцѣшауше Мт. 23/24, стоуше Мт. 26/73, волеше Мр. 1/17, слышѣше Мр. 4/18.

У дативу множине мушког рода уопштен је наставак -имѣ. Примери су: гредоушимѣ Мт. 8/10, специмѣ Мт. 28/13, глаушимѣ Мр. 1/27, Мр. 2/12, соуцимѣ Мр. 2/26, слышѣшимѣ Мр. 4/24, рыдаушимѣ Мр. 16/10 възлежацимѣ Мр. 16/14.

Сви примери акузатива множине мушког рода су са именичким наставком и у томе се слажу са Маријиним јеванђељем. У средњем

роду је разводица се Мр. 1/10. Пример је у неодређеном облику и у Маријином јеванђељу.

У инструменталу множине су: живоуцими Мт. 23/21, сѣдещими Мт. 23/22, послѣдоуцими Мр. 16/20.

Глаголи у генитиву и локативу множине имају наставак -иѣ, несажетих -иѣ нема. Списак је: оуходеѣиѣ Мт. 23/14, стоѣиѣ Мт. 26/51, стоѣиѣ Мр. 14/47, стрѣѣиѣ Лк. *в*.

Малобројни примери номинатива и акузатива двојине су са именичким наставком као у Маријином јеванђељу.

У свим примерима датива двојине је наставак -има: идоуцима Мт. 28/11, Мр. 16/12, гредоуцима Мр. 16/12. Ниједан се не слаже са Маријиним јеванђељем.

Примера у женском и средњем роду скоро и нема, зато о њима и нема свих података у нашем излагању.

Партиципий ѿрезентиѣ ѿсивни

Глагола је у овом партиципу мало. Готово су сви у неодређеном облику. У томе се слажу са Маријиним јеванђељем, сем у примерима казано Мр. 5/41 и нарицаемѣ Лк. 1/36 где је у Маријином наставак сложене промене.

У сложене облику су: нарицаемѣ Мр. 15/7 (ном. једн. м.р.), глеме Мр. 5/36 (акуз.), съжыгаемѣ Мр. 12/33 (ген. мн.). И по томе се слажу са Маријиним јеванђељем.

Једини пример у акузативу једине мушког рода има наставак генитива: носима Мр. 2/3. Тако није у Маријином.

Сви примери су правилно грађени.

Партиципий ѿреѣиѣиѣ активни

У Манојловом се јеванђељу доследно чувају партиципски облици грађени наставком -ѣ, -ѣши. Списак примера је: простѣ Мт. 26/51, поврѣ Мт. 27/5, простѣ Мр. 1/41, реѣ Мр. 14/39, изѣ Мр. 14/47, вѣ Мр. 16/9, оврѣ Мр. 5/25, вѣ Мр. 5/26, вѣ Мр. 8/23, реѣ Мр. 1/42, изѣ Мр. 5/2, оврѣ Мр. 1/36, слѣ Мр. 15/17, оуѣ Мр. 16/5.

Од глагола ити увек је шѣ, а од ѣти: емѣ Мр. 1/31, приѣ Мт. 26/52, 27/6, 28/15, емѣ Мт. 26/51, имѣ Мр. 12/3, 12/8, 14/1, приѣ Мт. 25/1, Мт. 25/3.

Интересантно је још да се овај партицип код свих глагола са инфинитивном основом на -и- гради на старији начин. Примери су: вѣ Мр. 8/13, пристѣ Мт. 8/19, 26/49, ѡвѣ Мт. 28/2, пристѣ Мт. 28/18, поклѣ Мр. 1/7, пристѣ Мр. 1/31, овѣ Мр. 5/30, пристѣ Мр. 12/28, оставѣ Мр. 13/34, вѣ Мр. 14/40, пристѣ Мр. 14/45, оставѣ Мр. 14/52, створѣ Мр. 5/31, пристѣ Мт. 8/25, Мт. 26/50 оставѣ Мт. 26/56, пристѣ Мт. 26/73, створѣ Мт. 27/7, ѡуѣ Мр. 4/36, оставѣ Мр.

12/12, пристоупиши Мт. 26/60, испроших Мр. ·з·, пристѣпаша Мт. 26/60, оставља Мр. 1/18, 1/20, пристоупиши Мт. 28/9.

Поредећи са Маријиним јеванђељем и тамо смо нашли исто стање, те је чување ових облика још једна потврда о архаичним особинама Манојловог јеванђеља.

Што се наставка тиче, у номинативу једине мушког рода преовладава именички. У одређеном облику је само: поѣдави Мт. 27/3 и вѣсновави се Мр. 5/8. Исто је и у Маријином јеванђељу, сем у примеру видѣви Мр. 12/24 у коме је тамо сложенопридевски наставак.

Сви глаголи у номинативу једине женског рода су у именичком облику и све потврђује Маријино јеванђеље.

У средњем роду је само: бывше Мр. 5/15.

И сви примери датива једине су у неодређеном облику. У томе се слажу са Маријиним јеванђељем. Било би интересантије да су са сложенопридевским наставком, јер бисмо тада могли очекивати и нас авак ·моу што би био знак српске редакције.

Глаголи у акузативу једине мушког рода су: вѣсновавшаго Мр. 5/15 и вѣставша Мр. 16/14.

У женском роду је: створишю Мр 5/31.

Све се то слаже са стањем у Маријином јеванђељу.

И у локативу једине има само два примера: исцѣлѣвши Мт. д и вышши Лк. ·е·.

Падеже које смо изоставили из овог прегледа нисмо нашли у тексту.

Највише примера у номинативу множине је мушког рода. Примере нећемо навести, јер се сви доследно завршавају на -е и сем приемише Мт. 26/52 место којег је у Маријином јеванђељу сложенопридевски наставак слажу се са њим.

У женском роду су у номинативу множине: приемише Мт. 25/3 и оулѣзше Мр. 16/5.

И ове наставке потврђује Маријино јеванђеље.

У генитиву множине мушког рода је: избивших Мр. 23/31. Више примера нема.

У сва три глагола у дативу множине уопштено је -имъ: пристоупиши Мт. 26/60, бывши Мр. 16/10 и вѣсновавши Мр. 16/17.

Пример из Мт. 26/60 је у Маријином јеванђељу са наставком -емъ. Остали се слажу.

За акузатив имамо један пример у средњем роду: вывша Мт. 28/11. Ту је тешко одредити да ли је именички или сложенопридевски наставак, јер је могло доћи до сажимања два -аа.

У локативу множине је само -ихъ: исцѣлѣвших Мт., 8/16 Мр. ·г·, Мр. ·г·, Лк. ·и·, испроших Мр. ·з·.

У ретким двојинским падежима стање је исто као и у Маријином јеванђељу. Примери су са именичким наставком. Погрешан наставка има шдше Мт. 28/8 где треба да је номинатив женског рода у двојини, јер се слаже са глаголом тѣста који затим следи.

Партиципий ѿрешириша ѿасивни

Од свих примера наставком -тъ граде овај партицип само: пропетаго Мт. 38/5, Мр. 16/6 и пропетаѣ Мр. 15/32. У свим осталим је на -нъ или -енъ. Неправилности нема.

У номинативу једине мушког рода су: възлюбленни Мр. 1/11 и ославленни Мр. 2/4, у одређеном виду. Сви су остали глаголи са именичким наставком и у томе се слажу са стањем у Маријином јеванђељу.

У номинативу женског рода је тешко одредити који је наставак у питању, јер је -а могло настати и сажимањем -аа. Примери су: дана Мт. 28/18, Мр. 6/2, благосѣна Мр. 1/28, спсена Мр. 523, продана Мр. 14/5.

У средњем роду у номинативу једине је већина примера у именичком облику и потврђује их Маријино јеванђеље. Исто је тако и са реченоѣ Мт. 8/17, 27/9 и писаноѣ Мр. 15/28. Место сѣбно Мр. 4/15 у Маријином је сѣноѣ.

Само је невѣлена 2/21 облик генитива у ср. роду. Облик генитива се доследно употребљава у акузативу мушког рода. Са именичким наставком су: ославленна Мр. 2/3, овлачѣна Мр. 5/15, възлюбленна Мр. 12/6 (само се овај глагол у наставку разликује од Мар.), одѣна Мр. 16/5.

И примери са сложенопридевским наставком су сви потврђени. То су: цѣненнаго Мт. 27/9, пропетаго Мт. 28/5 прокаженнаго Мр. 14/3, благосѣннаго Мр. 14/61, пропетаго Мр. 16/6.

Мада примера нема много, ипак је значајно што нема несаже-тог -аа-.

У акузативу једине женског рода су: роукотворѣноу Мр. 14/58. Други пример је у Маријином јеванђељу у именичком облику.

У дативу једине мушког рода је мало примера, али је у њима наставак -омѣ доследан: ославленому Мр. 2/5, 2/9, 2/10. И у Маријином је одређен вид. У мушком роду је и свезаноу Мр. 5/4 са именичким наставком који смо нашли и у Маријином, а у женском само оброчѣннѣ Лк. 1/27.

У инструменталу је повапленомъ Мт. 23/27 место повапленомѣ.

У локативу једине мушког рода уопштен је наставак -ѣмъ: неповѣѣнѣмъ Мт. .аі-, ославленнѣмъ Мр. .е-, Лк. .гї-, славленѣмъ Мр. .е-, прокаженѣмъ Мр. .д-, прокаженнѣмъ Мр. .д-, Лк. .ви-. Сви се примери налазе у списку садржине пред јеванђељима. Они случајеви који постоје у Маријином јеванђељу су и тамо одређеног вида.

Малобројни облици множине су: изыгнани Мт. 8/12, наоучени Мт. 28/15 у номинативу мушког рода и спсена Мр. 5/28 у средњем. У локативу је посланихъ Лк. .к-.

Једини облик у двојини је пропетаѣ Мр. 15/32.

И ови примери се слажу са стањем у Маријином јеванђељу.

На крају ћемо регистровати још један, истина, правописни податак да се скоро у половини примера овог партиципа пише -нн-.

Инфинитив

Облици инфинитива сами по себи нису интересантни. Пажњу скрећемо на губитак супина место којег је инфинитив. Поредили смо све примере глагола у инфинитиву са Маријиним јеванђељем и констатовали да су следећи у њему супини: моучити Мт. 8/29, видѣти Мт. 28/1, възвѣстити Мт. 28/8, погоубити Мр. 1/24, призвати Мр. 2/17.

Вера Јерковић

ГЛАГОЛСКИ ВИД У МАНОЈЛОВОМ ЈЕВАНЂЕЉУ

Поређењем глагола два босанска јеванђеља, Манојловог¹ и Чајничког², са издањем Маријиног³, које припада старословенском канону, желели смо да утврдимо да ли она од њега одступају у погледу вида и надаље могу ли се те разлике објаснити као иновације са нашег ширег, па и босанског подручја. Да бисмо то констатовали, морали смо узети у обзир и стање у осталим старословенским јеванђељима, јер је могуће да се нађена разлика у њима потврди. То поређење нисмо вршили на посебним издањима, већ смо користили наводе одступања осталих старословенских јеванђеља од Маријиног које је у наведеном издању изнео В. Јагић. Из истог разлога у спорним случајевима консултовали смо и грчки текст.⁴

Као основа за поређење послужило је Манојлово јеванђеље. Оно није сачувано у целини, али се цео његов текст налази у Чајничком. Глаголе из осталог дела Чајничког јеванђеља нисмо даље поредили.

Открили смо да су разлике у погледу глаголског вида двојакe природе. Једне од њих су последица употребе различитог глаголског облика (место презента или имперфекта трајног глагола у једном јеванђељу у другом је аорист свршеног и сл.); док су друге теже објашњиви случајеви, јер се у неизмењеној реченичној конструкцији налази исти глаголски облик, али са разликом у виду.

Приступајући раду очекивали смо знатно више одступања. Међутим, мада су глаголи у тексту врло фреквентни, најчешће се налази исти глагол у истом виду и облику. Разлике су следеће:

Одступања у глаголском виду као последице употребе другог облика

Пошто је у свим случајевима које ћемо у овом одељку навести јасно да је разлика у виду условљена другим глаголским обликом

¹ М. Н. Сперанский, *Московский (Манојлово боснійское евангелие*, Варшава, 1906.
² Снимци рукописа Чајничког јеванђеља.

³ И. В. Ягич, *Мариинское чешвероевангелие*, Грац, 1960.

⁴ *in Kaini diafanki*, The British and Foreign Bible Society, London, 1957.

(који се и гради од тог вида), навођење целих реченица у којима се цитирани примери налазе сматрамо сувишним.

У Мт.⁵ јеванђељу оваква неслагања показују глаголи:

У Ман. је *смѣраи* 23/12,⁶ у Чајн. *смѣритъ*, а у Мар. *смѣрѣтии*. Остала старословенска јеванђеља не одступају од Мар. У грчком тексту је *ταπεινώσει* што одговара стању у Чајн. Према томе разлика у виду у Чајн. није оригинална црта.

У Ман. и Чајн. налазимо творите 23/15, финитни облик трајног глагола, док је у Мар. *сѣтворити*, инфинитив свршеног. У Зогр. стоји *створите*. Грчки текст има *ποιῆσαι* што одговара стању у Мар. Финитни облик смо потврдили, али не и вид. Губљење префикса у Ман. и Чајн. је вероватно настало под утицајем глагола у реченици која се на ову, у којој се наведени пример налази, надовезује. И у Мар. је у њој трајни глагол: *и ѿгда вѣдетъ творите*.

Трећи пример показује слагање Ман. и Мар. У оба стоји аорист свршеног глагола *остависте* 23/23 према презенту *оставляете* у Чајн. Остала старословенска јеванђеља се не разликују од Мар., а исто слагање смо констатовали и у грчком тексту. И у њему је облик аориста *ἄφηκατε*. Ова разлика у виду у Чајн. не мора бити оригинална црта, мада се слаже са особинама језика преписивача са нашег терена.

Још једна разлика ове врсте у Мт. је: Ман. *подовите се* 23/27, Чајн. *ѡподовисте се*, Мар. *подовите са*. И опет Чајн. има облик са друкчијим видом који не потврђују ни разлике дате у издању Мар. ни грчки текст. То је свакако значајна промена вида везана за облик аориста која је у духу и преписивачевог језика.

Место свршеног глагола у реченици: Мар. *и вѣ исплѣните мѣрѣ о-тъца вашихъ* 23/32 у Ман. је *исплѣнаете*, у Чајн. *исплѣньете*.⁷ У оба случаја то су имперфектизовани глаголи. Јагић није навео разлике. У грчком тексту је *πληρώσατε* што је правилно преведено у Мар., а од тога не одступа ни црквенословенски са *исполните*, ни Вуков превод „допуните“. Презент имперфектизованог глагола у босанским јеванђељима нисмо потврдили.

Ни Мар. јеванђеље не обилује примерима ове врсте одступања глаголског вида.

У првом примеру контрастира свршен према несвршеном глаголу: Ман. *исцѣлѣ* 5/29, Чајн. *исцѣлѣ*, Мар. *цѣлѣтъ*. У Остр. је *исцѣлѣ*, а у Зогр. *ицѣлѣтъ* (мада постоји разлика у облику, вид је исти). Облик грчког глагола *ἰάται* одговара преводу у Мар. Вид се у Ман. и Чајн. не јавља као иновација.

Према аористу *оужасноуше се* 5/42 у Ман. и *оужаснѣша са* у Мар., у Чајн. је имперфекат *ѡжасахъ се*. Облик имперфекта нисмо потврдили ни у осталим поређеним јеванђељима. Промена вида је у овом случају природна последица познатог правила да се имперфекат гради само од трајних глагола.

⁵ Употребљаваћемо скраћенице за јеванђеља. Реч јеванђеље је употребљена у значењу и делова по јеванђелистима и када се мисли на цео текст.

⁶ Први број означава главу, а други стих где се пример налази.

⁷ У Чајн. се понекад, ретко, пише *ѣ* место *а*.

У Вуковом преводу налазимо реченице: „А они опет *јовикаше*: распни га“. 15/13 и следећу „А они иза гласа *викаху*: распни га.“ 15/14. Разлика у употреби глаголског вида је по смислу логична. У Мар. и осталим старословенским јеванђељима која је с њим упоредио В. Јагић у оба истакнута случаја је аорист свршеног глагола који гласи *възѣпиша*, а тако је и у грчком тексту где смо нашли облик *ἐκραζαν*. Оба босанска јеванђеља имају одступање. У Ман. је у првој реченици *въпиѣху*, имперфекат трајног глагола, а у другој *възоупише* аорист свршеног. Са Вуковим преводом слаже се Чајн. у коме је: *възѣпише* 15/13 и *въпиѣх* 15/14.

Следећа разлика у виду је у примерима: Ман. *призываютъ* 15/16, Чајн. *сказавше*, Мар. *призваша*. Према грчком *συγκαλοῦσιν* стоји правилно презент у Ман. Презентски облик има и Остр. и Асем. јеванђеље. Свршене глаголе у аористу и партиципу нисмо потврдили нашим поређењем. У оба случаја вид се слаже са правилима грађења тих облика.

У наредним примерима је такође видски однос везан за употребу аориста или имперфекта. То су: Ман. *даѣху* 15/23, Чајн. *даше*, Мар. *даѣх*. Јагић није забележио разлике у осталим старословенским јеванђељима. У грчком тексту је *ἐδίδου* са којим се слаже превод у Ман. и Мар.

Место аориста свршеног глагола *приподи* 4/8 у Ман. и Мар. стоји имперфекат *приполиваше*⁸ у Чајн. Грчком одговара превод имперфектом. И Вуков превод има имперфекат.

Разлика је у виду и у примерима: Ман. *оужасоу се* 16/5, Чајн. *ѡжасах* се, Мар. *оужася са*. И ту контрастира трајан и свршен глагол, наиме, облик имперфекта и аориста. Трајни глагол у имперфекту нисмо потврдили. И Вук је превео аористом.

И у последњем примеру из Мр. јеванђеља Чајн. има *възливаше* 14/3, имперфекат место којег је у Ман. и Мар. аорист *ѡзлиѣ*. Јагић није забележио разлике. У грчком тексту је *κατέχεεν* што одговара преводу аористом. Међутим Вук је превео са „љеваше“ као што је у Чајн.

Текст Лк. је врло кратак. Једини овакав пример из њега је: Ман. *родитъ се* 1/35, Чајн. *раждаемо*, Мар. *родитъ са*. Остала јеванђеља се слажу са Мар. У грчком је партицип презента *γεννώμενον*. Вук је превео: „и оно што ће се родити биће свега“. Као што видимо вид оба босанска јеванђеља потврђују испитивани текстови.

Изложени материјал показује да се не може утврдити, да ли су одступања у погледу глаголског вида у Ман. и Чајн. иновације са нашег терена. Прво зато што се појава флукуације глаголских облика, а тиме и вида сусреће и у најстаријим старословенским јеванђељима, и друго што сви наведени примери у погледу глаголског вида одговарају старословенској норми. Остаје нерешено питање порекла малог броја примера са разликом у виду које нашим

⁸ Овако без -А- је у рукопису.

⁹ Вук Стеф. Караџић, *Нови Завјет господа нашега Исуса Христа*, Београд, 1922.

поређењем нисмо потврдили. Те измене је могао унети и сам преписивач, јер су у духу и његовог народног језика, али их је могао наћи и у подлози са које је преписивао.

Пре него што пређемо на нов одељак, да би наше поређење било потпуно, рећи ћемо неколико речи и о глаголима код којих је дошло до промене глаголског облика, али не и вида. Таквих случајева је знатно више од претходно изложених. Међутим, прегледајући сваки пример понаособ констатовали смо да се ту и не може, или не мора очекивати промена у виду. Ради се о појави да се у једном од поређених јеванђеља налази аорист свршеног глагола, а у другом партицип претерита, презент према партиципу презента или имперфекту, супин према инфинитиву, аорист свршеног глагола и прост футур или инфинитив замењен финитним обликом или партиципом. Важно је што се и овим примерима потврђује да је разлика у виду настала употребом различитих глаголских облика који су се у старословенском језику градили од глагола одређеног, одговарајућег вида, а да до те промене није дошло када то глаголски облик није захтевао.

Глаголи у истом облику са разликом у виду

Примера је нешто више и они су интересантнији од раније изложених. Да би се уочили евентуални узроци ове разлике, поређење ћемо вршити на ширем материјалу укључујући сваки пут Вуков превод⁹ и црквенословенски текст.¹⁰

Пошто су реченице у којима су примери које ћемо навести исте у свим поређеним јеванђељима, цитираћемо их из Мар. јеванђеља, а из осталих дати само глаголе са видском разликом.

И у овом излагању ћемо прво изнети случајеве из Мт. јеванђеља.

У реченици: си же подовааше сътворити 23/23¹¹ место свршеног глагола сътворити у Ман. и Чајн. је трајан творити. Са Мар. се слажу и остала старословенска јеванђеља. Инфинитив од аорисне основе *ποιῆσαι* одговара преводу свршеним глаголом. Међутим, у црквенословенском тексту је трајан глагол творити, а тако је и Вук превео („чинити“). То је у духу српскохрватског језика због имперфекта уз који инфинитив стоји.

На ову се реченицу надовезује: и тѣхъ не оставити 23/23 са свршеним глаголом оставити. Тако је и у Ман., док је у Чајн. оставлати. Јагић није нашао разлике. Грчки облик *ἀφείναι* одговара преводу у Мар. и Ман. Итеративан глагол је у црквенословенском тексту (оставляти). И у Вуковом преводу је „остављати“.

У два следећа примера према глаголу са префиксом у Чајн. и Мар. стоји глагол без префикса у Ман. Реченица гласи: и отъидѣши љдоо отъ гроба... 28/8. У Чајн. је изыидѣше, а у Ман. шѣдше. У свим осталим поређеним текстовима постоји префикс. Следеће такво од-

¹⁰ Црквенословенско издање Новог завета, Лондон, 1900.

¹¹ Увек је реченица из Мар. и зато нећемо стављати ознаку.

сгупање је у реченици: *ноштѣѣ пришедѣше оукрадж и намѣ* 28/13. У Ман је *шѣдше*, а у Чајн. *пришедше*. У грчком је еквивалентан облик Мар., а и у црквенословенском тексту је *пришедше*. Вук је превео са „дођоше“. Овај други пример је сигурнији, јер бисмо у првом могли претпоставити да је до губљења префикса дошло услед празописа; да се два слова *и* нису поновила, наиме, *везник* на почетку реченице и префикс.

У Мр. јеванђељу су:

Место свршеног глагола у Мар. и осталим старословенским јеванђељима у реченици: *азѣ послаѣх ангѣлѣ* 1/2 у Ман. и Чајн. је *послаю*. Ова измена у виду *угиче* и на промену временског значења, јер је у првом случају *фигур*, а у другом *презент*. У грчком тексту је *презент* *ἀποστέλλω*, а тако је и у црквенословенском. У Вуковом преводу је „шаљем“.

Свршени глагол у Мар. из реченице: *оуготовите пѣтѣ* 1/3 у Ман. и Чајн. је *замене*н трајним *зготовите*. Остала јеванђеља чије се разлике налазе у Мар. издању не одступају. У грчком је *упогребљен* облик са *основом* *аорисга*, што се слаже са свршеним видом. У црквенословенском је *оуготовите*. Вук је превео „приправите“.

У реченици: *каните сѣ и вѣроуйте* 1/15 у Ман. је исти глагол, док је у Чајн. *поканите сѣ*. У Зогр. је *поканите сѣ*, а исто је тако и у црквенословенском тексту. Грчки облик *μετανοείτε* одговара преводу са трајним глаголом. Вук је превео свршеним глаголом „покајте сѣ“.

Као старо колебање јавља се и разлика у глаголском виду у примеру: *нѣ да вѣсте ꙗко властѣ иматѣ* 2/10. У Ман. и Чајн. је ту *вѣсте*, глагол свршеног вида. Остр. и Асем. има *оувѣсте*. У грчком тексту је *εἰδῆτε*, томе одговара превод са трајним глаголом. У црквенословенском је *оувѣсте*, а Вук је превео „да знаге“. По смислу у овој се реченици могу употребити обе варијанте, али имају разлику у нијанси значења.

У Мар. и Ман. јеванђељу је у примеру: *достоитѣ ли вѣ советѣ доврѣ творити ли зѣло творити* 3/4 оба пута трајан глагол. У Чајн. је *први творити*, а други *створити*. Глагол са префиксом *погврђује* Остр., где је *сѣтворити*, а и грчки *κακοποιῆσαι*. У црквенословенском издању оба пута је трајан вид, а у Вуковом такође „чинити“.

Уместо глагола *неразоумѣваѣтѣ* у Мар. у реченици: *и слышаште слышатѣ v и неразоумѣваѣтѣ* 4/12 Ман. и Чајн. имају *неразоумѣютѣ*. У старословенском глагол *разоумѣти* је свршеног вида. Међутим, у српскохрватском може имати значење и трајног. И Вук је превео „не разумију“ што формално одговара глаголу *разоумѣѣтѣ*. У грчком тексту је *презент* *συνίστην* што одговара стању у Мар. У Зогр. је *неразоумѣѣтѣ*. Може се поставити питање вида тога глагола и у старословенском. Можда је и тамо могао означавати оба вида.

У две реченице према глаголу *слышати* стоји *оуслышати*. То су: *и егда слышатѣ авие придетѣ сотона* 4/15 и *иже егда слышатѣ слово* 4/16.

У првој реченици уместо *слышатѣ* Ман. и Чајн. има свршен глагол *вслышетѣ*. Глагол са префиксом постоји и у Зогр. и у црквено-

словенском. Грчки облик *ἀποβωσιν* је правилно преведен свршеним видом. Вук има „кад чује“.

И у другом примеру Ман. и Чајн. има глагол са префиксом (*вслишеть*), а исто тако је и у црквенословенском издању. Грчки глагол и Вуков превод су исти као у претходном случају. Јагић није забележено одступање у напоменама.

Непотврђена особина Чајн. је појава глагола *встанеть* који је свршеног вида место *встанеть* са несвршеним из реченице: и *встанеть* *ношть* ... 4/27. Трајан глагол је и у црквенословенском тексту, а ни Јагићеве напомене не садрже податак о одступању осталих старословенских јеванђеља. У грчком је презент *ἐγείρηται*, а то је правилно преведено несвршеним глаголом, јер би превод свршеним у старословенском био футур. Вуков превод је „устаје“, значи несвршен вид. Мислим да је употреба свршеног глагола у значењу презента црта коју је преписивач Чајн. могао унети из свог језика.

У реченици *единъ же съказаше* ... 4/34 Мар. и остала старословенска јеванђеља, па и црквенословенско издање имају исти глагол *съказати*. У грчком тексту је имперфекат и према њему у преводу очекујемо несвршен глагол. Чајн. се разликује од осталих, јер је у њему: *сказоваше*. Вуков превод је „казиваше“.

Уместо инфинитива свршеног глагола у реченици: *ѣко юже погразнѣти хотѣаше* 4/37 оба босанска јеванђеља имају имперфектизован глагол (Ман. *погрозѣти се* Чајн. *погрозѣти се*). Јагић није навео разлику у осталим јеванђељима. Грчко *υμῖς εσθαι* се правилно преводи несвршеним видом. Црквенословенски текст се слаже са босанским (*погрозѣти са*). У Вука је „да се већ напуни“.

У Мар. је свршени глагол *повѣдѣти* у реченици: и *повѣдѣша* *имѣ видѣвѣши* 5/16. Место њега је у Ман. и Чајн. *повѣдаше* од глагола *повѣдати* са несвршеним видом. Превод у Мар. одговара грчком *διησαντο*. У Јагићевим наводима нема података о одступању осталих старословенских текстова. Црквенословенски се текст слаже са босанским (*повѣдаша*). Аорист свршеног глагола је и у Вуковом преводу („казаше“).

Ман. јев. има глагол *посрамляють* који одговара глаголу у Мар. *ѣко посрамляють са сна моего* 12/6. У Чај. је *всраметь* са свршеним видом. Тако је и у црквенословенском. (*оусрамѣт са*). И у грчком је футур *ἐντραπήσονται*. Вук преводи „постидјет ће се“.

Видско колебање смо забележили у реченици: и *егда хощете можете имѣ добро творити* 14/7. У оба босанска текста је глагол свршеног вида *створити*. Од старословенских јеванђеља *сътворити* има још Остр. Грчком облику *ποιῆσαι* одговара свршен глагол. У црквенословенском је међутим *творити*, а и Вук преводи са „чинити“.

Свршени глагол *проповѣдѣти* налази се у Мар. и Ман. по истом облику у реченици: *шедѣши въ весь миръ проповѣдите* ... 16/15. У Чајн. је *проповѣдите* од несвршеног *проповѣдати*. У Јагићевим напоменама нема података о одступању неког од старословенских јеванђеља. Облик *κηρύξατε* је императив од аорисне основе, томе одговара свршен вид.

У црквенословенском је исто проповѣдите. И Вуков превод „проповједите“ одговара Мар. јеванђељу.

И последњи пример ове врсте тиче се истих глагола проповѣдѣти и проповѣдати. У Мар. и осталим старословенским јеванђељима сем Остр. налази се свршен вид: они же ишедѣше проповѣдѣша . . . 16/20. У Остр. је несвршен проповѣдаше. Ман. и Чајн. има исто несвршен: проповедаше. Грчко ἐκήρυξαν одговара Мар., а Вуков превод босанским јеванђељима („проповиједаше“).

Ако резимирамо и овај материјал, можемо констатовати да се у скоро свим примерима изложеног неслагања у глаголском виду босанска јеванђеља не јављују усамљено. Најчешће се потврде налазиле у црквенословенском издању. Вуков превод при овом разматрању нисмо узели у обзир, јер нам је он служио у друге сврхе.

Поређењем које смо извршили остала су непотврђена из Ман. јеванђеља два партиципа претерита глагола ити (без префикса), који се у осталим текстовима јављају са префиксом, а из Чајн. следећи глаголи: вѣстанетѣ Мр. 4/27, сказоваше Мр. 4/34, проповѣдаите Мр. 16/15.

Да употпунимо на крају и ово излагање примерима који се не могу потпуно убројати у претходне, али са њима имају неке сличности. То су случајеви када се у истој реченици место једног глагола налази други, лексички нов, са разликом и у виду. Овакви примери нису многобројни. Њихов списак је:

У Мт. јеванђељу:

Ман. ѡзрите, Чајн. видите, а у Мар. оузырите 28/7.

У Мр. јеванђељу су:

Ман. вѣходещоу, Чајн. вѣлѣзѣшѣ у Мар. вѣходѣштю 5/8; Ман. гла, Чајн. рече, Мар. гла 5/19; Ман. заиде, Чајн. захождаше, Мар. захождаше 1/32; Ман. глаше, Чајн. рѣше, Мар. рѣша 16/8; Ман. ѡвещавѣ, Чајн. ѡвещавѣ, Мар. гла 12/29.

О НАРАТИВНИМ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА

Рађено под руководством
проф. др Милке Ивић

1. У овом раду изложићу нека запажања до којих сам дошао посматрајући глаголске облике наративно употребљене у роману „Бајка“ Добрице Ћосића (Просвета, Београд, 1966, стр. 317). Неопходно је одмах напоменути да сам своје посматрање ограничио на независну реченицу, имајући у виду моменте посебних рестрикција које се јављају на плану избора глаголских форми у зависној реченици¹, те и нужност другачијег и издвојеног приступа таквој проблематици. Своју пажњу усмерио сам у правцу који овај начин посматрања чини различитим од уобичајених приступа и досадашњих испитивања глаголских облика, специјално у наративној функцији.² При том сам пажњу поклатио контексту и његовим могућностима утицаја на дистрибуцију глаголских облика, водећи рачуна о феноменима на нивоу организације саопштења и организације наратије. Посебно сам поштовао лингвистички контекст, појам језичког „окружења“, и обратио пуну пажњу могућностима да се на том плану уоче правилности условљене потребама експресивног изражавања, ритма и динамичности наратије.

2. Фундаментално и најфреквентније средство за наратију у Ћосићевој „Бајци“ јесте презент имперфективних глагола, што ауторовом приповедању даје квалитет живописног, пластичног и непосредног саопштавања. Упадљиво често долази до формирања „имперфективних низова“, тј. до секвенци независних реченица са презентима имперфективних глагола у позицији предиката. Упореди примере:

¹ Према предавањима проф. др Милке Ивић.

² Т. Марећ: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1963, М. Стевановић: *Савремени српскохрватски језик II*, Београд, 1969, П. Ч. Сладојевић: *О значењу аориста у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XXI, Београд, 1955/56, 131—136, М. Стевановић: *Око значења аориста*, Наш језик, н. с., VIII, св. 5—6, Београд, 1957, 128—144, А. Стојићев: *Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику*, Dela SAZU, Razred za filološke i literarne vede 3, Ljubljana, 1951, И. Грицкат: *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*, Београд, 1954. и др.

При самој смени страже, својом непостојећом и будућом снагом, *хваћам се* за шипке креветића, *йридижем се* и некако *усправљам*, *йокушавам* и свим мислима да се пребацим преко металне шипке и стрмоглавим на под, али стражари *скачу*, *хваћају* ме и с грмљавином *обарају* на лежај, *звоне* на узбуну, *даве* ме (135).

Зовем их, не *одазивају се*. *Наслањам се* на црвени аутомобил и *уйадам* у црн пепео мотора (11).

Миришем га: нема никаквог мириса. *Ойкидам* хризантеме, пуне су ми шаке белог пепела. *Усћајем*, *идем* гробљем раширених руку, *дозивам*, само тишину чијем; *газим* свеже гробове земљаног пепела, *ломим* крстаче пепела, *йрейурам* споменике мермерног пепела: . . . (13).

Хваћам праљуде жртве величине новорођенчета и *гњурам* их у пепео, *седам* на неке, *сйежем* их коленима, али други, величине кукурузних клипова, *насрћу* ми на лице, с неочекиваним претњама: . . . (113).

Човек без игде ичега *урла* и *йодсйрекава* побуњенике. Рањеници *бауљају* ивицама коловоза, *йокушавају* да се увуку у отворе канализације, али их *сусйижу* ножеви, виљушке, наливпера и сличне шиљате ствари и оштри предмети и *осйварују* своју освету. О балконе и прозоре чаршави, хаљине и спаваћице *вешају* наге жене. Улицама *куљају* аутобуси, трамваји, камиони, из кућа, кржави *излазе* духовизори, шпорети, јастуци, јоргани, теписи, одејла, луксузни предмети, *йфраже* још живе или недотучене људе (222—223).

Обузима ме тупост и *мраче* ми се ум и поглед.

Мрачи се наше свануће; *смрачује се* наш нерођени дан. *Цркавају* хоризонти, облици и ствари. *Умире* време. С временом *умире* све што јесам (304).

Тек на другом месту долазе по фреквенцији перфективни презент и аорист. Оба ова облика стоје према презенту имперфективног вида као експресивно маркиране према немаркираној категорији.

3. Перфективни презент се, за разлику од имперфективног, по правилу не јавља у низу. Налазимо га у функцији прекидања секвенце имперфективних презента, дакле, у окружењу између два сегмента „имперфективног низа“.³ Нпр.:

Они смерно одлазе, не погледавши ме. Покушавам поново да закукам и још *се* више *засйидим* свог кмекавог гласића. Прилазе ми тројица, загледају ме и без речи хитро одлазе (123).

Значи, халуцинирам: смрзавам се, умирем белом смрћу; *јаукнем*, то јест *кмекнем*, ветар ми снегом засипа уста (121).

Ове речи замућују воду новим и непредвиђеним смислом. Откад ми се свет спепелио, никад река није била толико мутна;

³ Треба напоменути да у просеку на сваких 7 примера имперфективног презента долази 1 пример перфективног презента.

више не видим себе, али већ до колена газим у речима, па *седнем* на њих, *загњури*м се у њих, у речи, не у песак. Нигде дна, нигде обале. Сад верујем и знам: на правом сам путу (51).

Моје тврђење да у овом свету има много слугу и служења, Аиђама прима с нескривеним болом и снуженошћу; седи на ивици столице, звера по ресторану, људима и стварима, не зна шта ће с рукама, стално нешто *гурне* или *йрейури* са стола, па најзад, схвативши да је рукама ограничена слобода, жалосног изгледа завлачи шаке под стражњицу (307).

Чекам да се појави. Не прилази ми. Носе ме у амбуланту на контролу и спуштају ме на сто: *угледам* новине. Дерем се, машем ручицама на њих. Да ме смири, лекарка ми даје новине. Брзо читам: . . . (142).

. . . снопови рефлекторске светлости прате ме док завијају сирене, звоне сигнали, брекћу мотори, разлежу се пучњи. Бежим рефлекторском светлошћу, налећем на Забрањено је ићи лево, скрећем удесно: сусреће ме Забрањено је ићи десно, *йоћем* средином светлости и ударам у Забрањено је ићи коловозом; сјурујем се у поље и газим хартију Програм до колена, у Објаве до појаса упадам, у Забрањено до под мишке (52).

Прилазим кревету и стављам руку на старчеву главу притиснуту на старичина уста; рука ми упада у мозак пепео; *уилашим* се убиства, *йргнем* руку: остаје отисак шаке у беличастом пепелу главе; обема рукама узимам старичину главу . . . (12).

Полазим у суседно двориште, плот пепела ме лако пропушта, долазим до прозора куће, лупам песницом о прозорски рам, пепео се просипа по мени; *йровири*м у кућу: породица седи за столом и руча (12).

„Имперфективни низ“ најчешће је, као што се види у примерима, прекинут једним или са два перфективна презента. Врло ретко срећу се и читаве секвенце презента перфективних глагола као у примеру:

Улице се стресају, надимају, трзају ка нечему, асфалт и тротоари се таласају, мрешкају, грче порођајно у све бржем ритму; из асфалта и бетона наших булевара и улица, тргова и скверова ничу камење и белуци, расту кртоле времена; *нарасће*, *букне* калдрма, таласава, цомбава, вијугава; *засће* је снег, *истйои* се у баре, ветар *завишља* прашину, *йљусне* киша. Трг се дуго мучи у порођајним боловима: јежи се, надима, увлачи у себе, . . . (249.)

Презент перфективних глагола може се јавити и у препонованом и постпонованом положају у односу на „имперфективни низ“, у специфичном — дијалошком окружењу (иницијално се јавља непосредно после дијалошке секвенце, а финално, непосредно пре ње). Нпр.:

Сви су они били срећни, будало, а видиш ли шта их је сад снашло. Бежи овамо, сумњив си ципелама.

Окренем се: гомилица ципела, чизама и друге обуће јури ка мени. Ускачем у фонтану, ципеле лупају о камен, прескачу га, и на моју срећу даве се у води (224).

Онда ћете ви потомци најзад доћи памети и схватити у каквој сте страховитој опасности и угрожености, па ћете своје градове морати да прогласите логорима и тамницама за ваше Оне. Такав је закон постојања.

Ту његову претњу *расјалим* смехом, од кога он дуго не може да се прибере; принуђен је да се хвата за бараке које се руше чим их додирне, засипајући ме људићима. Шакама их скидам са себе. Службеник шапуће: . . . (67).

Видим: потпуно је ошамућен; несвесно муља пијавице међу прстима, преплашено блене у мене. Сад га треба дотући, онако како то људи увек чине с немоћнима; *ирићем* му ближе:

Детињство ме обавезује да у разочарању у тебе, у свој први сан, у своје тамно и тајно узбуђење, будем искрен до краја(41).

Журим заталасаним цинканим лаличњацима, да изађем из чуваревих погледа, ступам у поље алуминијумских љубичица; ошамућује ме мирис свежег алуминијума; зауставља ме иситњен, звонцав шапат. Нигде чувара, хитро *клекнем*.

Чико, откини ме. Откини ме (103).

Карактеристично је да се у већини ових примера супституционим тестом може увести и презент одговарајућих имперфективних глагола. Тиме, међутим, наратија губи у динамичности и ритму, а ти квалитети представљају битне особине овако организоване прозе.

4. С тим у вези мора се констатовати одсуство имперфекта са списка глаголских средстава која Ћосић у овој књизи афирмише као типично наративна.⁴ То је у потпуном складу са динамичном природом ауторовог приповедања (сличну ситуацију региструје и М. Ћорац у језику већине дела М. Лалића⁵).

5. Већ позната ситуација код презента перфективних глагола до-бија своју формално симетричну слику код дистрибуције аориста; и за аорист су резервисани положаји: а) у окружењу између сегмената „им-перфективног низа“; б) у препозицији и в) у постпозицији према „им-перфективном низу“ (за последња два случаја важе иста контекстуална ограничења као и за презент перфективних глагола у тим положајима — в. т. 3). Уп. примере:

а) Дебела униформа стаје мирно, поздравља, парадним корак-ом одлази у угао, седа у корпу за отпатке, која се ломи под њим, поправља капу, намешта ордење, *насмеја се* и пали у своје срце; споро се искреће, удара главом о зид, пада му капа, за њом се опушта његова савршено избријана глава (93—94).

⁴ Регистрован је само 1 пример имперфекта:

Шта још да не чиним: губим наду, можда је то битна мера времена; легах на белутке и *лежах* на њима док не постадоше песак . . . (21).

⁵ Др Милорад Ћорац: *Језик и стил Михаила Лалића*, Приштина, 1968.

Устајем, прилазим му опрезно, можда се и мртви плаше живог. Рибе ме прве *ојазиише* и у клину се устремљују на мене; длановима кријем очи и вичем: . . . (22).

Анђама шапуће и полази житом раширених руку. Свици му слећу на руке, главу, лице, свици га свег *јосуише*, *окиишише* собом. Он се грличаво смеје из њихових хладних, зеленкастих ватрица и виче радостан: . . . (305).

Слуша ме са очитим незадовољством, не скрива одвратност према свему што види и окуси. *Поче* да једе бифтек, па га *осићави*, *узе* хлеб и *смири се*, *обрадова се* воћу и *јоједе* све што му келнери принесоше. Не схватајући шта је новац, чуди се плаћању после вечере (308).

. . . чак и дрвеће, своје љубави и пријатељства, у болу и очају љушти и криши у себи; једе камење из обала, облутке с бр-зака купи језиком и гута, дере своју постељицу, свој пут, своје кућниште: *разломише* јој се леђа: полазе санте леда, гомилају се, сударају, тамне и шарене (19).

Међутим, у невиделу он неопажено нестаје. По јечању ре-кином, пуцању њених костију, жестини грчева на дну и сулудом насртању на обале, слутим смрт рекину и обузима ме први страх: с њом, нестаће и све што је људима било. Али река своју јеку и тутањ *смени* хуком и кршастим хујањем; онда *умукну*, али још увек журећи некуд, гнојава, земљана, слепа. Рађа се светлост: пупе звезде, оцветава се месец, букти сунце; схватам: из леда се родило пролеће (19).

Глумци доктори хватају ме за руке и истовремено немило-срдно забадају игле у моје јадне, промрзле венице; *уићну* ми свест.

Осећам неиздрживу врелину по леђима, ногама, темену, враћам се себи, гледам: лежим на леђима у суду пуном вреле црвене масе која се стврдњава, стежући ме и пекући; присећам се: . . . (128).

б) Немам намеру да те обмањујем. Али ми смо овде сами и морам да знам ко си.

Он поново пажљиво *седе*, да му из косе не падају икре. Око нас се згушњавају рибе, жабе, водени инсекти. Хвата жабицу, милује јој крачиће, дуго ме посматра ,па каже тихо и тужно:...(25).

Поучићу те, чуј: При рођењу плачемо зато што смо дошли на ово велико глумиште будала.

Он *зарида* и *зари* главу у гомилу боца; у шкрипи и звецкању срце не чујем Му јецај; све дубље се зарива у празне боце које шкрипе, прште, звоне (203).

Поново те упозоравам на закон Музеума и декларацију коју си потписао.

Службеник *јрошкргуиџа* прекор или проклетство и *ошвори* капију с натписом

СВАКОМ СВОЈЕ

Без већег напора израђам из бујице буба људи, прелазим границу која одваја оштру, стрму тишину у коју ступам, бубе људи остају иза границе, потпуно чист улазим у страховит смрад ничим омеђен, . . . (69—70).

в) Он се непрекидно трза, застајкује, звера; да ми не побегне, држим га чврсто за руку, показујем му полицајце и објашњавам шта су они и чим се баве, а он се први пут сажаљиво *осмехну* и *шайну*:

Па то су Старчеви анђели. Јадници (306).

. . . уз наша гола тела пужу се кашике, забадају нам се у уста, ломе нам зубе; цокуле и кломпе пребијају нам цеванице и гњече прсте; оловке и сличне ситнице зује нам око главе и забијају нам се у нос и уши; дроњци које смо до малочас носили оба-вијају нам се око врата, гуше нас. Неко *викну*:

Он је умро (218).

Крематоријска пећ бруји као велика кошница. Пуна је праљуди. Само још на дну неба живи дан; мач сенке зарива се у дно неба, набада светлост и баца је на крај сећања. Неко ми *шайну* у уво:

Сакри се у велику пећ (106—107).

Аорист је, међутим, у тим положајима нешто фреквентнији од презента перфективних глагола⁶, а при том његове секвенце могу бити и дуже од секвенци презента перфективних глагола. Супституционим би се тестом и аорист у горе наведеним примерима могао заменити презентом одговарајућих имперфективних глагола, али на штету експресивности. Аорист, наиме, својим присуством функционално доприноси мењању ритма и интензификацији динамичности наратије.

6. У неким примерима аорист се јавља и у експресивној функцији истицања наглог, изненадног мењања околности, у функцији подвлачења контрастивне ситуације, чиме је још више истакнут динамизам наратије. Нпр.:

Она ломи дијадеме, брошеве, огрлице и једе их, гута их с муком и смешним гримасама; одједном *се њрже* (95).

Партизанске акције женских одреда највећих алапача, доводе турске трупе до расула. И Турака одједном *несијаде*. Многи *йовероваше* да речима стварно уништити свирепе мртваце; наша влада и генералштаб дају проглас о разисторијској победи над вековним турским поробљивачима. Брбљивци и псовачи, алапаче и оговарачи постају национални хероји (267).

Хватам једну рањену, односно слупану канту, свладавам је некако, навлачим је на главу, она се отима, и ја се го, сав изубијан од ситног ствариња, пробијам кроз затворску капију и излазим на улицу. Канта ми *се* најједном *оше* и котрљајући се, брза као

⁶ На свака 3 примера аориста долазе у просеку 2 примера презента перфективних глагола.

зец, *одјури* натраг у затвор. Го сам, на улици, стојим и гледам: не верујем очима, ушима не верујем (220).

... а на место где пада Његов поглед, редитељ и Јулије Цезар спуштају Његову скромну, сву од сигналних, пријемно-отпремних уређаја сачињену фотељу, и Он пророчки седа. Оштра светлост *лину* на посматралиште; сцена остаје видна колико је неопходно да се наслути сценографија ... (191).

7. „Имперфективни низ“ може бити прекидан и: а) комбинацијама аориста и презента перфективних глагола (најчешће су у таквим случајевима и презент и аорист заступљени са по једним или два примера, чији редослед може бити различит); б) наизменично секвенцама аориста и секвенцама презента перфективних глагола. Нпр.:

а) Прилазим жени с векнама и млеком, што стоји уз касу и отвара торбицу; хватам је за руку, она јој *се одломи* и *йаде* заједно с ташном димећи се црвено и црно. Разљућен *лујим* шаком по каси, пробијам је, рука ми упада у новац пепео (10).

... треба проверити све речи: прилазим псу и *згазим* му посред леђа: нога ми *йројаде*; пас, преломљен на два дела, са по две ноге, *йосйаја* неколико тренутака па се *йрейшурине* и део с главом и део с репом, лако димећи; треба проверити прошлост: долазим до врата куће, ... (11).

б) Гледам: стојимо на прузи. *Скочим*, *лујим* ногом у точак трамваја и одбијам му два пепелна паока; *засу* ме пепео, трамвај *обави* облак пепела. Идем пругом: у шинама пепела остају моје стопе; ... (10).

Узимам велики комад хлеба: *йросу* се бео пепео; узимам сир: *задими* се бело; укључујем радио да чујем шта се у свету догађа; случајно *ударим* челом у скалу, *йробијем* је, рушим лампе, пуна ми је коса пепела, ... (12).

Ови примери као да упућују на закључак да првенствено аорист у њима има функцију истицања живе, непосредне *с у к ц е с и в н о - с т и* радњи. Уп. и следеће примере:

Скидам пчелу са обрве: па то су Они, људићи. Стресам рој са себе, устукнем у расцветало шибље: бронза и туч *завзвоние* и *зајечаше* око мене, сумпор јаче *засмрде*, пчеле људићи у ројевима *йолейтеше* увис, али опет *йојадаше* по цветовима тучаних пузавица и бронзаног шибља (75).

Нећу, кмекнем.

Ужаснути полицајци *исйусийише* кавез са мнош на снег, али ме одмах *иччейаше* и *йодигоше*. Зар је нећу моја прва и последња реч; поново се продерем, то јест кмекнем: ... (136—137).

... долазим до врата куће, ноге ми тону у степеник од пепела; лупам песницом у врата зовући домаћина, рука ми *уйаде* у врата од пепела; сад морам напред, гурнем шакама и врата се распадају; ... (11).

... падам на под: столица је од пепела; видим крчаг с водом, узимам га да угасим страх, натегнем, он се *распада*, пуна су ми уста светлуцавог пепела; загрцнут кашљем, ... (12).

Посматрањем ових примера намеће се закључак да је избор аориста условљен и потребом да се подвуче донекле динамична у з р о ч н а в е з а међу радњама⁷ (и ту је, дакле, присутан елеменат сукцесивности, само још више наглашен присуством момента узрочности).

8. Приказани примери са презентом перфективних глагола и аористом показују и једну занимљиву тенденцију која карактерише језик целе књиге, а упућује на закључак да на избор аориста, односно презент перфективних глагола у истим контекстима у великој мери утиче и везаност глаголске радње за агенс у првом или трећем лицу (сингулара и плурала). Наиме, презент имперфективних глагола сасвим равноправно изражава радњу у оба ова лица (однос броја примера је приближно исти), док примери са аористом и презентом перфективних глагола показују да је радња у првом лицу по правилу чешће заступљена презентом перфективних глагола, док се аорист у том смислу доследно везује за треће лице.⁸ Тенденција је најочигледнија у оним примерима у којима аорист и презент перфективних глагола заједно учествују у разбијању „имперфективног низа“. Узрок оваквој појави вероватно треба тражити у јако израженој експресивности аориста, чиме се, његовим везивањем за радњу трећег лица у великој мери надовештавају она разлика у „доживљености“ и непосредности која постоји на нивоу организовања наравице у првом лицу.

9. Перфект је у језику ове књиге несумњиво најмање типично и најмање фреквентно средство за наравицу.⁹ Карактеристично је да се у „низу“ чешће јавља само у појединим деловима књиге где својим присуством у великој мери смирује тон и ритам причања. Нпр.:

Викао сам у грмљавини мотора, а аутомобил са смртником исијао ми је из вида.

Загледао сам се у реку и ирејознао свитање: ... (317).

Тако сам и учинио. Пред спавање, с непознатим осећањем и узбуђењем, гледам портрет нашег оца и шапућем Његових Седам радости. *Засјао сам у његовим дубоким очима, чини ми се, док сам изговарао четврту радост. Платоново обећање се исијунило: сањао сам свемогуће играчке и недоживљене игре (148).*

Иначе, перфект се може јавити: а) самостално; б) у комбинацији с аористом и в) у комбинацији с „крњим перфектом“. Нпр.:

⁷ Карактеристично је у вези с тим да бисмо у оваквим случајевима могли реченицу претворити у последичну убацивањем речи *иако* уз предикат радње која непосредно претходи радњи обележеној аористом: ... *најтегнем иако да се распаде* ... и сл.

⁸ У просеку, на сваких 18 примера аориста у трећем лицу, среће се само 1 пример истог облика у првом лицу, док је код презент перфективних глагола однос фреквенције јављања облика по лицима обрнут: једном примеру перфективног презент у трећем лицу по броју одговара 15 примера у првом лицу.

⁹ Тако нпр. у просеку на 7 примера аориста долази само 1 пример перфекта.

а) Дају нам огорчен отпор; неки међу њима успевају и да буду убијени, за шта свакако још нису достојни. Ипак, после неколико сати борбе слабе чуваре и иследнике *најурили смо* у слободу, а праве и доследне камоновске бригаде натерујемо да без одмора наставе саслушавања антијеваца и рад на откривању криваца (215).

Не схватам више речи ни од оних пораслих, а свако од њих жели да порасте, свако жели само њега да слушам, њега да питам: А више не смем. Све су јачи, већи, гласнији, собом *су зајзборили* излаз из пећи, затрпавају ме пепелом, расту да ме униште (114—115).

Из града и кућа чује се густа цика и ломњава: *почела је* туча. На прозорима се заглављују постелине. Међусобно се туку трговачке фирме и рекламе, натписи Судница и Затвор крше се и ломе. Али обрачун почиње и међу словима (229).

б) *Био сам* тешко забринут за исход моје последње ноћи; *био сам* спреман на једностран раскид уговора и на неизвесност старог дана; *већ сам видео* како ми знана светлост спаљује снове, али ме бука мотора и оштра шкрипа кочница *повраћу* к Анђами; он излази из аутомобила и уноси ми се у лице, друкчији но икада; . . . (312).

Нестрпљење се претвара у тишину коју пресецају налети ветра, зујање камера и вика режисера; нестрпљење *је укојало* живе, све је непомично сем шпијуна и курви, које су такође сада у служби војних шпијунажа. *Занемели су* и *укићили се* чак и мртви Римљани. Најзад се обала *зајаласе*, светина *јекну*: *Почело је*. Рефлектори хватају моторњак који вуче велики шлеп на коме нека фирма с двадесетак манекенки приказује модну ревију купаћих костима за осамнаести век разисторије (290).

Најпре *сам* гневан *йреорао* зазорено небо, па *сам* некајнички, стрмо *заронио* у реку, да на огњишту времена тражим свој белутак.

И *кренух* дном реке, од белутка до белутка, загледајући сваки. Тражим свој. Лутам и тражим (317).

в) Док он за мојим леђима ломи прсте, кришом се мало чудим: храст базди на шалитру и има стабло обима великог облакодера; крошња и гране *захваћили су* читаво небо, облаци *се ухваћили* за границе и држе се за њих, из неких пупољака севају муње, из извесних грана пљушти киша, под неким ступовима је модра ведрина (77).

Свака породица везана је за понеко снажно дрво. *Враћили смо се* дрвећу, од дрвећа опет зависи наша судбина. Шуме су опет *йосћале* људске насеобине. Милиони људи *йривезали се* за дрвеће. *Привезале се* нације. Ланцима и ужадима *йривезало се* човечанство. Они најуплашенији уче се „леоновану“ (237).

Некада нови, главни трг града *већ се унејосћојио*; *извременио се* срушени трг пред судом и затвором, око кога се окреће стари, окупацијски трамвај; аутомобили *се згомили* на негдашње

улице и камене плочнике, које се сада пуне другим, за нас живе — негдашњим људима (250).

Треба истаћи да „крњи перфект“ долази непосредно иза пуног облика онда када је потребно још увек експлицитно задржати сигнал прошлости, а при том с мирног почетног излагања прећи на уобичајено динамично саопштавање.

10. У улози прекидања „имперфективног низа“ перфективни глаголи се јављају и у облику „крњег перфекта“¹⁰; и у том облику они доприносе мењању ритма и одржавању динамичности наратије, а дају јој и једну сасвим специфичну нијансу непосредности. „Крњи перфект“ се, наиме, јавља нарочито у функцији регистровања неког карактеристичног, изузетно импресивног податка о ситуацији. Нпр.:

Ноћ је, а уз то земља подрхтава од грмљавине.

На излазу из града застајем да га последњи пут видим. Облакодери *се зањихали*, повијају се и туку ниже и слабије грађевине (230).

Старице побожно носе краљичину слику, њене шешире, ципеле, ташне и певају давнашње патриотске песме. Старци *шичуљали* сабље, покушавају да марширају уз војну музику, изнемогли и астматичари падају уз тротоар, али здрави безобзирно настављају напред (256).

Гледам сулуду панику и чујем зрикавске молбе и јаукања око неке радње: редови буба људи *йолегали* потрбушке док их други људи туку некаквим штапићима, своје мере; остали посматрају, па се, судећи по кврки, смеју (66).

Он *уйро* у мене најлепше жалосне очи, псећи, покорно, тужније од сваке туге, спреман за ударац. Не одлажем га за ноћ: . . . (47).

Вичем, не чујем се; ништа се не оглашава и не креће. На сату *се йоклојиле* казаљке. На раскрсници саобраћајац с пиштаљком у устима усмерава аутомобиле који стоје (11).

. . . кревет кидише на кревет, ормар на ормар, телевизор на телевизор, чаша на чашу, тепих на тепих, универзалес на универзалес. Столице *се усјеле* на балконе, и мотре се у борбеном положају, спремне да се скрше једна о другу. Касе изводе пируете, сложене покрете напред и назад, лево и десно, окрећу се, исписују бројеве, . . . (229).

Схватато: дрвеће чезне за сунцем, расте да га у висинама нађе, да се припали његовом светлошћу. За дрвећем *крнуло* увис и остало биље: лале из паркова *изравнале се* са облакодерима, траве под ветром придржавају се за кровове (303—304).

Сунце иде назад. Сунце стварно иде назад. Са свог заласка *крнуло* ка истоку и зениту. Успиње се брзо као ракета на старту. Јури, сече висине, одлетеће некуд, разбиће се о нешто (240).

¹⁰ Број примера перфекта и „крњег перфекта“ приближно је исти.

Катедрала ричући повраћа из себе црквене великодостојнике и последње вернике, а на ту краву масу мантија, одежди, ћелавих и брадатих глава *наспрули* крстови, скачу увис, заривају се бискупима у трбухе, туку их плештимице по главама, библије лешинама срчу мозак и лижу крв, свећеници им потпаљују уши и табане (227).

ЗАКЉУЧАК

На крају можемо дати следећу рекапитулацију примећених карактеристичних појединости:

1) Основно и најфреквентније средство за нарацију је презент имперфективних глагола. Ове наративне форме најчешће се реализују у низовима (који су овде условно названи „имперфективним низовима“).

2) Перфективни презент се по правилу не остварује у низу, већ га најчешће налазимо у функцији прекидања „имперфективног низа“ чиме нарација добија у динамичности и ритму.

3) Имперфект се не јавља на списку типично наративних средстава.

4) Аорист такође долази у окружење између сегмената „имперфективног низа“ (сам или у комбинацији с перфективним презентом), па је у тој позицији чак и нешто фреквентнији од презента перфективних глагола, а радња изражена њиме је живља и експресивнија од радње изражене презентом перфективних глагола.

5) Аорист по правилу својим присуством наглашава живу, непосредну *с у к ц е с и в н о с т* радњи која у неким примерима прераста у вредност *у з р о ч н е в е з е* међу радњама.

6) Аорист се, сем тога, налази и у експресивној функцији истичања наглог, изненадног мењања околности.

7) Аорист се по правилу јавља у трећем, а презент перфективних глагола у првом лицу. Узроци овој тенденцији вероватно леже у већој експресивној моћи аориста, па се његовим везивањем за треће лице компензује разлика у „доживљености“ и непосредности која, иначе, постоји на плану организовања нарације у првом лицу.

8) Перфект је у језику ове књиге најмање фреквентно и најмање типично средство за нарацију.

9) „Крњи перфект“ долази уз перфект у пуном облику када је потребно још увек експлицитно задржати сигнал прошлости, а при том с мирног излагања прећи на уобичајено динамично саопштавање.

10) У улози прекидања „имперфективног низа“ јавља се и „крњи перфект“. Он по правилу служи за изношење неког нарочито импресивног податка о ситуацији која се описује.

Гордана Вуковић

ПРИЛОГ ВРЕМЕНА САДАШЊЕГ У ДЕЛИМА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА

Рађен под руководством
проф. др Милке Ивић

У В О Д Н Е Н А П О М Е Н Е

Проблематици у вези са употребом и значењем прилога времена садашњег посвећено је више радова у нашој домаћој лингвистичкој литератури. Овде ће бити речи само о оним расправама које су у непосредној вези са темом овога рада.

О проблематици у вези са прилогом времена садашњег писали су, између осталих, следећи аутори: А. Мусић, *Значење и употреба јар-ишција у српскохрватском језику*. — Рад ЈАЗУ, Загреб, 1935, књ. 240, 127—159; А. Белић, *Мусић д-р А. Значење и употреба јар-ишција у српскохрватском језику*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1933—1934, књ. XIII, 195—202, (приказ); М. Стевановић, *Појридезљивање глаголских јрилога на -ћи*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1949—1950, књ. XVIII, св. 1—4, 55—85; Љ. Стојановић, *Значење глаголских јар-ишција*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1928—1929, књ. VIII, 1—2.¹

У свим наведеним радовима расправља се, пре свега, о два основна проблема:

а) какви су услови за употребу прилога времена садашњег у функцији придева;

б) како се остварује прилошко, односно реченично значење прилога времена садашњег.

О првом проблему писано је доста опширно и углавном постоји сагласност међу ауторима. Основни закључци су следећи: да би се остварила придевска служба прилога времена садашњег потребно је да он почне значити *сигалну*² особину (А. Белић, *Једно начелно ишцање*.

¹ Овој теми посвећени су још и ови радови: А. Белић, *Једно начелно ишцање*. — Наш језик, Београд, 1934, год. II, св. 1, 1—6; М. Стевановић, *Један нарочити облик глаголског јрилога садашњег*. — Наш језик, н.с., Београд, 1949—1950, књ. I, св. 9—10, 365—372.

² Оваква Белићева констатација има вредности само ако се из разматрања искључе примери типа *умирући*, што он и чини, експлицитно наглашавајући да образовања те врсте не треба употребљавати. Међутим, пошто се у књижевном језику и даље јављају овакви облици, чак и упркос препорука наших граматичара, било би потребно ревидирати ову тврдњу.

— Наш језик, Београд, 1934, год. II, св. 1, 5) и да, уз то, означава *својство свога субјекта* (М. Стевановић, ЈФ XVIII, 57).

У вези са другим питањем нема апсолутне сагласности међу ауторима који су се њиме бавили. Поред тога, анализи овакве функције прилога времена садашњег није посвећена онолика пажња као претходном проблему. Поједини аутори (нпр. Љ. Стојановић) мисле да прилог времена садашњег не може имати адвербијално значење већ само значење временске реченице, док други сматрају (нпр. А. Мусић) да поред адвербијалног значења прилог времена садашњег у извесним случајевима може имати и значење неке зависне реченице.

У овом раду биће, између осталог, речи и о детаљима о којима расправљају поменути аутори. Међутим, пошто се ни у једној од наведених расправа не обрађује проблем у целини и пошто се не помињу све значењске категорије прилога времена садашњег, овде ће се настојати да се пронађу сви постојећи типови употребе прилога времена садашњег и да се разврстају у одговарајуће категорије.

Као материјал за израду овога рада и за стварање закључака послужили су ми примери из дела Добрице Ћосића. Искрпно сам прегледала и ексцерпирала грађу из следећих књига: *Деобе*. — Београд, Просвета, 1963, 914; *Бајка*. — Београд, Просвета, 1966, 317; *Корени*. — Београд, Просвета, 1962⁸, 315; *Далеко је сунце*.⁹ — Београд, Просвета, 1966¹¹, 401; *Акција. Зайиси, њоводи, одговори*. 1955—1964. — Београд, Просвета, 1964, 359.

Материјал је прво разврстан на основу морфолошког критерија у следеће групе:

Г Р У П А I: ОБЛИЦИ НА -ЋИ

- А) облици придевског типа
- Б) прави прилог времена садашњег
- В) облици прилошко-предлошког типа
- Г) облици у функцији правог прилога

Г Р У П А II: ОБЛИЦИ НА -ЋЕ

Анализа се заснивала на посматрању функције коју облици у оквиру ових двеју група имају у реченици, а затим су сви ексцерпирани примери подвргнути трансформационом тесту, који је требало да покаже различите могућности трансформисања прилога времена садашњег у конкретним примерима. На основу резултата извршених трансформација примери су груписани у неколико категорија, специфичних по значењу и трансформационим могућностима. Дакле, приликом класификације примера узете су у обзир следеће околности:

1) синтаксичка функција и значење граматичког облика о којем је реч у датом примеру,

2) присуство/одсуство одређене трансформационе могућности.

⁹ У даљем тексту употребљавање се скраћеница *Сунце*.

I

У овом одељку даће се преглед свих постојећих семантичко-синтаксичких типова прилога времена садашњег. Посебно ће се разматрати свака од постојећих функционалних категорија, тј. утврдиће се синтаксичка функција овог граматичког облика у сваком од конкретних примера и навешће се одговарајућа трансформациона могућност.

Г Р У П А I

А) ОБЛИЦИ НА -ЋИ ПРИДЕВСКОГ ТИПА

У свим примерима ове групе облици на -*ћи* имају све карактеристике придевске категорије речи, тј. променљиви су по роду, броју и падежу. Због свега тога би облике на -*ћи*, који се јављају у оквиру овога типа, било неоправдано и даље звати прилогом времена садашњег, те ће се за овакве облике овде употребљавати термин *глаголски придев*.

У оквиру овога типа јавља се неколико подврста. Као критериј за поделу служе позиција и функција глаголског придева у реченици. На основу тога издвојене су следеће групе:

- 1) глаголски придев као конституент номиналне конструкције,
- 2) глаголски придев као конституент предикатске конструкције,
- 3) глаголски придев у функцији реченичног кондензатора.⁴

1) *Глаголски придев као конституент номиналне конструкције*

У оквиру овога типа јавља се неколико различитих категорија.⁵ Као критериј за класификацију послужиле су различите трансформационе могућности конструкције *глаголски придев + именица*, као и специфично значење које се развија унутар ове везе.

а) Д е т е р м и н а ц и ј а к в а л и ф и к а т и в н о г к а р а к т е р а⁶

⁴ Термин се овде употребљава у оној вредности коју му даје Прашка лингвистичка школа (Vachek и др.).

⁵ У расправама које су посвећене проблематици прилога времена садашњег у придевској служби помињу се често и примери типа *писаћи*, *сипајаћи* и сл. Уз њих се обично напомиње да су по свом образовању другачијег порекла, али се третирају исто као и попридевљени глаголски прилози. Ови етимолошки сасвим посебни облици, истина, по сазвучју данас подсећају на прилог времена садашњег, али поседују потпуно специфичне трансформационе могућности. Наиме, у свим оваквим случајевима увек се ради о детерминацији спецификативног карактера коју, у структури добијеној трансформацијом, репрезентује веза предлог *за* + *глаголска именица*. На пример: *И играћи сайун* → *и сайун за играње* (Деобе, 731). О примерима овог типа исцрпно се расправља у раду Р. Бошковића, *О придевима ишћи ораћи*. Наш језик н. с. Београд, 1950, књ. I, св. 3—4, 116—131.

⁶ Подела на квалификационе и спецификационе детерминаторе (ови последњи помињу се поводом примера типа *писаћи*) изведена је овде према критерију који заступа Henri Frei у Caractérisation, indication spécification, For Roman Jakobson, The Hague, 1956, 161—168.

Сви примери ове врсте могу се трансформисати у конструкцију са релативним везником. Међутим, конкретне реализације разликују се међусобно по трансформационим могућностима.

Могу се јавити следеће ситуације:

1) Приликом трансформисања понавља се иста лексема која је употребљена у глаголском придеву, с тим што се у трансформу јавља финитни глагол исте семантичке базе.

Уча је дрхтао и *преклињућим* погледом говорио је Павлу → ... и погледом који је преклињао говорио је Павлу (Сунце, 71); После, у кафани, сипао је у себе ракију да одагна из груди *лућајући* куршум → ... да одагна из груди куршум који лута (Корени, 195);

У дугом недоживљеном, *сатирућем* болу нестаје све што је у животу било његово → ... у болу који сатире нестаје све што је у животу било његово (Деобе, 226);

Једна од плодотворних последица *дејствујућег* процеса у нашој књижевности је свакако: ми више нисмо пасивно и опортунитички „јединствени“ → једна од плодотворних последица процеса који дејствује у нашој књижевности ... (Акција, 330).

2) Уз релативни везник понавља се лексема глаголског придева, која је обавезно праћена неком допуном:

Психологија, и, особито, психосинтеза *водеће* су науке Камоније → ... науке које воде испред осталих ... (Бајка, 178).

3) У трансформу се јавља нека друга лексема, тј. таква лексема чија је семантичка база различита од семантичке базе глаголског придева. И овде се, као и у типу 1), увек јавља финитни глагол. Јер никад се не зна шта ће бити *идућег* тренутка → ... шта ће бити у тренутку који следи (Деобе, 732).

4) У трансформу се јавља само конструкција предлог и именица:

Текући прогресивни развитак социјалистичке економије, комуналног система и друштвеног самоуправљања елиминисаће многе садашње објективне изворе и стимулансе национализма ... → прогресивни развитак који је у току ... (Акција, 219).

Иако се приликом трансформисања примера овог типа, како смо видели, редовно добија зависна релативна реченица, овакви случајеви су ипак сврстани у категорији где глаголски придев има придевску функцију. Касније ће бити речи о оним случајевима где се прилог времена садашњег трансформише у реченицу. Такви примери су издвојени у посебну групу (група I, Б, стр. 68). Међутим, примери наведени горе нису обухваћени том категоријом из неколико разлога. Приликом опредељивања за овакву класификацију пресудан значај има, пре свега, следећа околност: у свим примерима ове врсте глаголски придев има сва својства речи са деклинацијом. Поред тога он се налази у позицији непосредно испред именице и има улогу придевског детерминатора. Таква детерминативна улога остаје као примарна чак и у

случајевима када се глаголски придев трансформише у реченицу.⁷ Треба, наравно, напоменути да су у примерима који су добијени трансформацијом само измењена средства којима се извршило детерминисање, али да је при том суштина детерминативног односа остала неизмењена.

б) К в а л и ф и к а ц и ј а п о р е д б е н о г т и п а

Постоји посебна малобројна група у коју спадају примери са могућношћу трансформисања глаголског придева у поредбену конструкцију са *као*, односно *налик на*. У примерима који се добијају као трансформ дате реченице место глаголског придева увек се јавља одговарајућа именица:

... јер је *йреїшећи* лавез засипао ситне и топле дахове дечака → ... јер је лавез као претња (налик на претњу) засипао ситне и топле дахове дечака (Деобе, 109);

Јауци, груби, *урлајући* → јауци, груби, јауци као (налик на) урлање (Деобе, 295).

в) С л у ч а ј е в и б е з д о с а д е в и д е н т и р а н и х т р а н с м а ц и о н и х м о г у ћ н о с т и

У ову групу спадају конструкције са глаголским придевом које се не подвргавају досад евидентираним трансформационим процесима:

Мене, обичног војника без чина, без *руководеће* функције (Деобе, 865);

... Немци се придигоше и полако кренуше напред, заклањајући се иза букава и пуцајући из *сїюјећег* става (Сунце, 67).

Немогућност трансформисања служи овде као поуздан знак да се извршило лексичко померање, које је овај облик дефинитивно прикључио придевској категорији.

Посебно би требало издвојити извесне примере, који, истина, спадају у ову групу, али се истовремено одликују неким специфичностима које им обезбеђују посебно место. Такви су следећи примери:

Спорим, *храмајућим* ходом стиже службеник говорећи ... (Бајка, 59);

Униформа с брчићима узима четку, умаче је у кофу с црном бојом и равномерно превлачи преко уста мужа оца сина, који не трепнувши остаје у свом *кличећем* и пророчком заносу ... (Бајка, 92);

... ставиће капке, какав стражар, бомба се лако убаци, теоријска могућност да удари о шипку: *сажалевајућа* дрхтавица, урива се дубље у постељу, зажмуре ... (Деобе, 404).

И код овог типа је у свим случајевима задржано придевско значење. Међутим битна карактеристика свих наведених примера је мета-

⁷ Потврду за овакво мишљење можемо наћи и у нашој традиционалној граматици. Тако, на пример, М. Стевановић каже да релативне реченице „најчешће означавају особину појма што га означава реч на коју се односе, најчешће, дакле, имају атрибутивну службу“ (*Грамајшика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, Београд, 1962⁴, 231).

форична употреба. Таква употреба, као и посебне могућности трансформисања управо су и разлози на основу којих се примери овог типа разликују од претходних.

У оквиру ове категорије јављају се две трансформационе могућности. Једном се, као нека врста „директног“ трансформа, добијају примери типа: *ход који храмље, занос који клечи* итд. који се могу сматрати прихватљивим само под условом да их схватимо као песничку фигуру, као девијацију од стандардних типова. Као друга трансформациона могућност добили би се примери типа: *ход човека који храмље, занос човека који клечи* итд. Примери овакве врсте били би типични и за стандардни језик.

Управо овакве примере помиње М. Стевановић када говори о неоправданој употреби прилога времена садашњег у придевској служби. По његовој дефиницији примери оваквог типа су лингвистички неоправдани јер се њима означава „својство нечега што је средство или начин вршења радње, или било шта друго, а не само њен субјекат“ (ЈФ XVIII, стр. 57). Између осталих, М. Стевановић наводи и следеће примере: *клечећа молитва, шрчећи корак, лежећи сивав*. Међутим, језик модерних писаца, а такође и свакодневна језичка пракса показују да у језик продиру и овакве конструкције, мада их је језичка норма сврстала међу неприхватљиве. Ово важи уз напомену да су извесни од оваквих примера још увек стриктно везани за језик литературе, док је за друге примере (као нпр. *шрчећи корак, лежећи сивав, сивојећи сивав* и сл.) карактеристична много шира употреба. Може се претпоставити да су се овакви изрази, првобитно употребљавани као термини везани искључиво за одређене области (нпр. за војну терминологију), преносили касније и у друге области и добијали ширу употребу и значење.

Највише је спора у нашој научној литератури било управо у вези са прилогом времена садашњег у придевској служби. Ту се, пре свега, мисли на типове а) и в) у нашој класификацији.

Ниједан од наших познатих језичких стручњака није био за широку употребу прилога времена садашњег у придевској функцији. Маретић их, на пример, допушта, „али само у пријекој нужди, тј. гдје описивање или замјењивање другим ријечима или смета или не даје смисао, који треба“ (*Грамајшика и сивилисџика хрвајскога или српскога књижевног језика*, II попр. изд., Загреб, 1913, стр. 196). Ово је један од најлибералнијих ставова. А. Белић је, међутим, био строжи и сматрао је да се чак и у случајевима које помиње Т. Маретић (ради се о примерима типа *шекући њослови, владајућа краљица, њлачући глас* и сл.) може избећи употреба оваквих образовања. А. Мусић је за још ограниченију употребу оваквих примера, јер сматра да се могу употребљавати само они прилози времена садашњег који „од давнина“ имају придевску функцију (нпр. *држећ, могућ, врућ, срамећ* итд.).

2) Глаголски *йридев* као *консџиџуенџи йредикаџске консџрукџије*

У свим примерима овог типа глаголски придев се налази у оквиру предикатске синтагме и то као непосредни предикатски конституент, тј. као тзв. именски део предиката.

Овде спадају примери у којима се јавља веза *јомоћни глагол (Сор)* + *глаголски њридев* која у првом реду у предикатском смислу детерминише именицу, па је зато могуће вербалну фразу претворити у номиналну, где би се место глаголског придева добио прави придев.

Битка је *одлучујућа* → битка је (пресудна) одлучна (Деобе, 368); Њихов изглед је *засћрашујући* → њихов изглед је страшан (Деобе, 589);

Али глас му је танак, шиштав, *засћрашујући* → али глас му је танак, шиштав, страшан (Деобе, 192).

Дан, час, минути, то су механички спојена назначења, која су била *неодговарајућа* људској снази времена → . . . то су механички спојена назначења, која су неадекватна људској снази времена (Бајка, 270).

Ипак није искључено да се, када је реч о оваквим примерима, јави још једна трансформациона могућност. Ако се глаголски придев налази у функцији именског дела предиката, он може да испољи својства двеју категорија: и придевске и глаголске, односно може да се трансформише или у адјектив или у финитни глагол. У зависности од тога да ли надјачава глаголски момент или придевско својство, јављају се у трансформу различите могућности. Тако би се неки од наведених примера могли трансформисати на следећи начин:

Њихов изглед је *засћрашујући* → њихов изглед застрашује (Деобе, 589).

3) Глаголски њридев у функцији реченичног кондензайора

У примерима овог типа глаголски придев се јавља као кондензатор номиналног типа.

Међутим, пошто и у тим приликама нисмо стопроцентно сигурни да ли *умирући* није дубоко законспирисани антијевац . . . ми сва своја љубавна иживљавања усредсређујемо на бебе и малу децу → . . . да ли онај који умире . . . (Бајка, 170/171);

. . . ко може да се бори против *нејосијојећег* → ко може да се бори против онога што не постоји (Бајка, 117);

Истини, стварности, *јосијојећем*, ја нисам хтео да служим → истини, стварности, ономе што постоји, ја нисам хтео да служим (Бајка, 31).

Глаголски придев, употребљен на овакав начин, редовно кондензује релативну зависну реченицу, а уз то и прономиналну лексему, тако да се употребом глаголског придева у оваквим случајевима смањује број реченичних структура.

У свим случајевима овога типа извршена је номинализација прилога времена садашњег, тако да он добија сва својства номиналних речи, те је и у оваквим случајевима оправдано употребити термин глаголски придев.

Б) ОБЛИЦИ НА -ЋИ У ФУНКЦИЈИ ПРАВОГ ПРИЛОГА ВРЕМЕНА САДАШЊЕГ

Постоје многобројни примери у којима се облик на -*ћи* може развити у потпуну реченичну структуру, различиту од оне о којој је било речи поводом примера из групе А 3. У оквиру овог типа никада се не јавља могућност трансформисања прилога времена садашњег у релативну везу. Сем тога, облици на -*ћи* у примерима који следе остају доследно у оквиру вербалне категорије, разликујући се по том својству од примера из групе А 3, где облици на -*ћи* имају особине номиналних речи (нпр. деклинацију).

У зависности од тога какав тип реченичне структуре кондензује, прилог времена садашњег (у оваквим случајевима оправдано је задржати овај назив) може бити:

1) *Кондензайџор независне реченице*

Галамећи, прикупљали су се партизани → партизани су се прикупљали и при том су галамили (Сунце, 101);

Шушићећи пада иње → иње пада и при том шушти (Бајка, 239);
Војвода Планински гледа за њим, *дрхћећи* → војвода Планински гледа за њим и при том дрхти (Деобе, 197).⁸

У свим примерима увек постоје две радње: једна изражена финитним глаголом и друга изражена прилогом времена садашњег. Ако остварење те две акције тече паралелно на временској оси, радња, која је изражена прилогом времена садашњег, схвата се као (изразито динамичка по карактеру) пратилачка околност оне друге.

У језику Добрице Ћосића често се врше редукције оваквих конструкција на тај начин што се испушта „главни“ глагол, а експлицитно се даје само лексема која изражава пратилачку околност. Дакле, изостаје глагол у финитном облику, а присутан је само прилог времена садашњег. Овакво испуштање могуће је само у ограниченом броју случајева, наиме, само када је у питању глаголска лексема из групе тзв. *verba dicendi*. На пример:

Дуго гледа на грудве снега отресене са Стевиних опанака, па, *не дижући* главу: — Морамо (Корени, 114);

... равнаторке и официрске веренице журе ка својим вереницима, а Љубиша Дачић, *гледајући* преда се: Професоре, кажи Васовићу да су нам тројица побегли ... (Деобе, 675);

Кочијаш нагло заустави коње, окрену се њему и *смешкајући се*: — Ту смо! (Корени, 52).

2) *Кондензайџор зависне реченице*

Најбројнији су примери у којима прилог времена садашњег има функцију својеврсног средства за синтетизовање исказа. Наиме, у

⁸ Под одређеним околностима, тј. када се прилог времена садашњег нађе у иницијалној позицији, било би могуће извршити инверзију двеју радњи. При том би се радња, означена прилогом времена садашњег, могла схватити као приоритетна радња, а она, изражена финитним глаголом, као њена пратилачка околност. О случајевима овог типа било је речи на предавањима проф. др Милке Ивић.

њему је садржана зависна реченична структура.⁹ Приликом примене трансформационог теста запажа се да се прилог времена садашњег може развити у различите врсте зависних реченица.¹⁰

Прикупљени материјал показује да су заступљени готово сви типови зависних реченица, мада је фреквенција јављања појединих типова врло незнатна. Најбројнији су примери у којима се прилог времена садашњег јавља као кондензатор темпоралне реченице.

а) *Темпорална реченица*

У оквиру овог типа заступљене су две врсте примера: једном се као резултат трансформације јавља временска реченица са везником *када*, други пут реченица са *док*. Треба напоменути да је тип са *док* много фреквентнији.

1) *Умирући*, кнез Болконски није могао да мисли о небу → *док* је умирао, кнез Болоконски није могао да мисли о небу (Деобе, 335);

Можда је назебао прошле ноћи, *лежећи* знојав на ледини . . . → *можда* је назебао прошле ноћи *док* је лежао знојав на ледини . . . (Деобе, 269);

2) *Мислећи* о кући, увек је мислио да је крајом државне касе направљена . . . → *кад год*¹¹ је мислио о кући, увек је мислио да је крајом државне касе направљена . . . (Корени, 257);

Вукашин га писмом, *ишражећи* му новац, обавестио да се вратио у Београд → Вукашин га писмом, *кад* му је тражио новац, обавестио да се вратио у Београд (Корени, 45).

Употреба везника *док*, као што је већ поменуто, знатно је чешћа од употребе везника *када*. Број примера са *док* премашује по фреквенцији онај други тип у толикој мери да би се појава везника *када* у оваквим примерима могла сматрати изузетком. Оваква ситуација условљена је следећим моментима: редовно постоје две радње, паралелне по свом остварењу на временској оси, од којих је једна репрезентована прилогом времена садашњег. И сам прилог времена садашњег, а и чињеница постојања двеју напоредних радњи, садрже у себи идеју о процентуалности коју, у структури добијеној трансформацијом, боље репрезентује везник *док*. *Док* је, наиме, за разлику од *кад*, везник таквог типа да у својој семантичкој интерпретацији има обележје процесуалности.

⁹ О могућностима развијања прилога времена садашњег у зависну реченицу (без прецизирања свих конкретних типова који могу доћи у обзир, тј. без давања комплетног списка зависних реченица које се јављају као трансформи прилога времена садашњег) највише расправља А. Мусић и сматра да се прилог времена садашњег у тзв. апозитивној функцији може заменити неком зависном реченицом. И А. Белић се у основној идеји слаже са Мусићем, али не прихвата извесне друге ставове изнете у Мусићевој расправи (нпр. постојање апозитивног партиципа).

¹⁰ У овом раду прихваћена је подела зависних реченица на врсте која је дата у Граматици српскохрватског језика М. Стевановића (наведена књига, 313—322).

¹¹ У овом примеру употребљава се *кад год* (место *кад*) због корелације са *увек*.

Због свега тога се везник *када* појвљује само у изузетним случајевима, управо у онима где је процесуалност стављена у други план, а као примарно обележје јавља се само просто временско означавање, смештање радње у временски оквир, без инсистирања на процесуалности.

б) *Каузална реченица*

Приликом трансформисања прилога времена садашњег јавља се каузална реченица уз везнике *јер*, *још*, *зато* (*зато што*) *будући да*. У трансформима који следе навешће се увек само по један од поменутих везника, уз напомену да је могућа употреба и других везника. Овда се неће наводити све могућности, јер се употреба одређених везника тиче правила конституисања каузалне реченице а не правила трансформисања прилога времена садашњег.

Павле је био студент, а он студенте није волео, *сматрајући* их не-свршеним, половичним људима → . . . а он студенте није волео јер их је сматрао несвршеним, половичним људима (Сунце, 26); *Бојећи се* да те разлике не изазову раздор у држави и разоре јединство Камоније, ми спонтано одлучујемо да Његов изглед и лик чувамо у себи . . . → пошто се бојимо да те разлике не изазову раздор у држави и разоре јединство Камоније, ми спонтано одлучујемо да Његов изглед и лик чувамо у себи . . . (Бајка, 198); *Плашећи се* блиске смрти, он је све јаче стезао цев, све бешње ударао Немца по лицу и шлему → пошто се плашио блиске смрти, он је све јаче стезао цев . . . (Сунце, 99);

Нешто *јознајући* људе, а још више *слућећи* сложеност човекове природе, Павле је разумео и брзо схватио да људи не воле да се покоравају → нешто зато што је познавао људе, а још више зато што је слутио сложеност човекове природе, Павле је разумео и брзо схватио да људи не воле да се покоравају (Сунце, 25).

в) *Начинска реченица*

Прилог времена садашњег може бити кондензатор и начинске реченице.

. . . жене нису виделе два дечака на крову Урошеве колибе, коју су растурили, *бацајући* ћерамиде . . . → . . . жене нису виделе два дечака на крову Урошеве колибе, коју су растурали на тај начин ¹² што су бацали ћерамиде . . . (Деобе, 913);

Никола се забављао *крунећи* жуте кутњаке кукурузовом клипу → Никола се забављао на тај начин што је крунио жуте кутњаке кукурузовом клипу (Корени, 179);

Бојим се: видећу чичак и сетићу се Мише дечака који је, лутајући пијацом и сањајући о бициклу који му обећаше четници,

¹² У примерима овог типа било би могуће да се јаве и следеће могућности: . . . жене нису виделе два дечака на крову Урошеве колибе, коју су растурали *тако* (*тако*) *што* су бацали ћерамиде . . .

бацао чичак на људе којима је видео паре или сат — *бележећи* их за клање → . . . бацао (је) чичак на људе којима је видео паре или сат и тако (на тај начин) их бележио за клање (Деобе, 14).

Овај тип је по својој основној функцији близак примерима у којима се прилог времена садашњег јавља у функцији квалifikативног детерминатора глагола (група I, тип Г). У оба случаја глаголски прилог има функција да да непосредну детерминацију глаголске радње. Међутим, иако су средства искоришћена за детерминацију глаголске радње у оба случаја иста, ипак постоји битна разлика:

а) Када су у питању примери где се прилог времена садашњег јавља у функцији квалifikативног детерминатора глагола, детерминација је извршена или једном лексемом (у конкретном случају адвербом) или групом лексема (као конкретна реализација јавља се предлошка конструкција).

б) У другом случају детерминација је извршена зависном реченицом начинског типа.

д) *Кондиционална реченица*

У знатно мањем броју случајева прилог времена садашњег може бити кондензатор кондиционалне реченице.¹³

Праћећи дејство антиенергије и антивремена . . . може се очекивати да наша генерација доживи кулминацију човековог сазнања . . . → ако се прати дејство антиенергије и антивремена . . . може се очекивати да наша генерација доживи кулминацију човековог сазнања . . . (Бајка, 272).

Не рачунајући наравно флоберку, јесте ли ви било кад пуцали из пушке? → ако се, наравно, не рачуна флоберка, јесте ли ви било кад пуцали из пушке? (Деобе, 257);

Судећи по причи ове барабе која ме води, то неће бити лако → ако се суди по причи ове барабе која ме води, то неће бити лако (Добе, 251).

Поред тога што је фреквенција јављања овог типа врло ниска, сиромашан је и инвентар конкретних глаголских лексема које ступају у позицију кондензатора погодбене реченице. Више од половине примера отпада на оне случајеве где се јављају следећи глаголски прилози: *(не) рачунајући, судећи*. Треба напоменути да се последњи пример увек јавља у вези са *ио*, тако да се већ може сматрати неком врстом устављене прилошко-предлошке конструкције и врло лако може бити замењен изразом на основу *иога*.

Примери овог типа ипак нису издвојени у посебну групу у којој глаголски прилог има прилошко-предлошку вредност (о томе ће бити речи доцније) пошто се сматрало да им могућност трансформисања у реченицу кондиционалног типа обезбеђује место унутар ове групе. Примере овакве врсте можда би најбоље било сматрати прелазним типом између две поменуте категорије.

¹³ Неки од наведених примера блиски су значењу критерија.

Иако врло спорадично, прилог времена садашњег може бити кондензатор:

- е) *консекутивне*,
- ф) *финалне*,
- г) *концесивне реченице*.

Сваки од поменутих типова биће репрезентован по једним примером, пошто су у прикупљеном материјалу ови типови заступљени врло малим бројем примера.

Узбуђенија, убрзала је корак, још више *одмичући* од мајке . . . → узбуђенија, убрзала је корак тако да се још више одмакла од мајке . . . (Корени, 122);

Протрљао је стакло међу прстима, *ћробајући*, *ћроверавајући* → протрљао је стакло међу прстима да би га пробао, проверио (Деобе, 91);

Не ђодичући главу знао је да су близу Паланке → мада није подизао главу, знао је да су близу Паланке (Корени, 261).

В) ОБЦИЦИ НА -ЋИ ПРИЛОШКО-ПРЕДЛОШКОГ ТИПА

У посебну групу, сасвим специфичну по карактеру, издвојени су примери у којима глаголске форме на -*ћи* имају прилошко-предлошку вредност. Ова група јасно одудара од свих осталих типова, пошто ту облици на -*ћи* имају специфично значење, које је врло блиско значењу разних прилошко-предлошких веза, а, поред тога, нису подложни трансформацијама онаквог типа какве су примењене у осталим категоријама примера. Обично је у оваквим случајевима облик на -*ћи* могуће супституисати везом неког предлога са именском или прилошком речју. На пример:

Децу предлошког доба и тешке болеснике, *укључујући* и оне из шок соба, наоружати дефанзивним бомбама → децу предшколског доба и тешке болеснике, заједно са онима из шок соба, наоружати дефанзивним бомбама (Бајка, 90);

Затим је у подруму напипао Николин лежај и сео поред његових ногу, *не обазирјући се* на његова мрмљања → . . . без обазирања (обзира) на његова мрмљања (Корени, 94);

Он, *не мислећи*, учини неколико корачаја па стаде . . . → он, без размишљања, учини неколико корачаја па стаде . . . (Корени, 305).

У ову категорију спадају примери типа: *укључујући* (значење: са, заједно са), *искључујући* (значење без), *најомијући* (значење: уз напомену), *не обазирјући се* (значење: без обазирања, обзира на) итд. Иако материјал из Ћосићевих дела не даје довољно богату грађу којом би се репрезентовао овај тип, ипак су пронађени, чак и у тако ограниченом материјалу, извесни примери који се разликују од горе наведе-

них. То су примери типа *благодарећи, захваљујући* који такође имају исту ону семантичко-функционалну вредност (коју сам ја овде назвала прилошко-предлошком вредношћу). Међутим, овакве примере би требало издвојити и сврстати међу лексикализоване форме, јер се они издвајају од претходних случајева по томе што не подлежу никаквим трансформацијама, или бар не трансформацијама оне врсте какве су помињане напред. Овакви случајеви могу се репрезентовати следећим примерима:

Таквог несрећника не може да спасе ни живи карабињер, чији је ауторитет међу варварима, *благодарећи* живописној и елегантној униформи, тако рећи завидан (Бајка, 285);

Благодарећи Њему онемогућено је моје антијевство . . . (Бајка, 207).

Г) ОБЛИЦИ НА -ЋИ У ФУНКЦИЈИ ПРАВОГ ПРИЛОГА

У свим примерима овог типа облици на -*ћи* имају функцију прилошког детерминатора глагола, тачније, службу прилога за начин.¹⁴ Приликом трансформисања оваквих примера у трансформу се обично јавља адвербијална лексема, изведена од исте семантичке базе као и облик на -*ћи*. Једино ако у инвентару лексичких јединица недостаје таква лексема, место облика на -*ћи* јавља се нека предлошка конструкција која има функцију одредбе за начин.

Све се радило *ћуићећи* → све се радило ћутке (Сунце, 85);

Он је држао крави реп, док је она, Вишња, стрина му, *седећи* музла → он је држао крави реп, док је она, Вишња, стрина му, седећи музла (Корени, 102).

Г Р У П А II

ОБЛИЦИ НА -ЋЕ

И примери из ове групе имају искључиво адвербијално значење али се овде, за разлику од претходног типа, јављају облици на -*ће*. Треба истаћи да постојање оваквих облика није досада регистровано у нашој стручној литератури, мада њихова употреба у савременом језику није уопште тако ретка. Приликом трансформисања оваквих примера обично се јавља предлошка конструкција која се употребљава са прилошким значењем и у прилошкој функцији, иако у тој позицији није искључена ни појава адверба, који се може јавити увек када по-

¹⁴ Примере овакве врсте помиње и А. Мусић и сврстава их међу тзв. предикативни партицип који се, како каже А. Белић у поменутом приказу Мусићеве расправе, може развити у неки прави прилог или прилошки израз. Љ. Стојановић, међутим, сматра да глаголски прилози никада немају адвербијално значење и да глаголски прилог у примерима типа: *данас сам ручао стојећи* значи само радњу напоредну са претходном радњом, а не представља адвербијалну допуну глагола *ручајући*.

стоји лексема изведена од исте семантичке базе од које је изведен облик на *-ће*.

Пирјавец . . . *изненађујуће* превиђа неке историјско-националне чињенице . . . → Пирјавец . . . на изненађујући начин превиђа неке историјско-националне чињенице (Акција, 260).

А тада се социјалистичке и етичке норме тешко могу *дејствовујуће* остварити → а тада се социјалистичке и етичке норме тешко могу остварити с дејством (Акција, 199);

. . . ми се понекад кратковидо и *ниподашњавајуће* односимо и према југословенству као вековној прогресивној ослободилачкој тежњи југословенских народа и радних маса да живе, стварају и остварују свој прогрес . . . → ми се понекад краковидо и с ниподаштавањем односимо . . . (Акција, 263);

. . . спасава га можда катастрофе, али све то чини несимпатично, *вређајуће* → али све то чини несимпатично (увредљиво), уз вређање, с вређањем (Деобе, 253).

II

Овде ће бити речи о неким факторима који непосредно утичу на то да се између већег броја јединица, које постоје у инвентару морфолошких категорија, у извесним случајевима одабере и употреби управо прилог времена садашњег.¹⁵

Употреба прилога времена садашњег условљена је, пре свега, следећим моментима:

- 1) потребама језичке економије,
- 2) морфолошким условима,
- 3) семантичким околностима.

О услови из тачке 1) већ је делимично било речи, мада појава није експлицитно дефинисана. Наиме, широка употреба прилога времена садашњег може се објаснити својством које ова језичка јединица поседује у великој мери, а то је могућност да се једном лексемом изразе многострука значења за чије је изражавање иначе потребно много више јединица. Сем у случајевима када се прилог времена садашњег замењује неком прилошком или придевском речју, у свим осталим категоријама у њему су синтетизоване бар две јединице или, што је врло често, читава реченична структура. Дакле, у највећем броју случајева уместо неколико језичких форми фигурира само једна која, сем тога, има и способност да репрезентује различите врсте зависних реченичних структура. Принцип језичке економије овде је остварен на следећи на-

¹⁵ У овом и наредном одељку употребљавање се термин прилог времена садашњег увек када се овај облик помиње као одређена морфолошка категорија, тј. када су за анализу од секундарног значаја одређени типови овог облика о којима је било речи у одељку I.

чин: број језичких форми своди се на минимум, а при том информативне могућности остају нетакнуте јер се инвентар значењских јединица не смањује.

Што се тиче релевантних морфолошких околности, треба имати у виду чињеницу да у појединим случајевима:

- а) постоји напореда прилог времена садашњег и трпни придев,
- б) постоји само један од двају облика.

Из прикупљеног материјала као илустрација за могућност под а) издвојени су следећи примери:

*дивећи се/задивљен*¹⁶, *клаићеи се/заклаћен*, *кријући се/скривен*, *радујући се/обрадован*, *сйискајући се/сйискуи*, *чудећи се/зачућен*.¹⁷

Ако извесна лексема у инвентару својих конјугационих форми има и прилог времена садашњег и трпни придев, који су изведени од глагола исте семантичке базе, избор једног од двају облика је у принципу слободан. У таквим случајевима бирање једног или другог облика не зависи од морфолошких фактора. Овде на избор утичу семантички разлози, тј. потреба за информацијом одређене врсте. У зависности од тога да ли се наглашава процесуалност, динамичност радње у току или, пак, резултат остварене, извршене радње, бира се прилог времена садашњег или, у другом случају, трпни придев. Као илустрација за случајеве из групе а) могу послужити следећи примери:

... осмехнут, *сйискајући* песнице, пође тромо за Симком ...
(Корени, 38);

... прошапутала је *чудећи се* и *радујући се* (Корени, 121);

Тада су обоје споменули Владана, *дивећи се* његовој памети (Деобе, 246).

У свим примерима овог типа нема никаквог морфолошког ограничења за употребу трпног придева пошто у инвентару лексичких јединица постоје трпни придеви изведени од напред поменутих глаголских лексема (на пример: *сйискуи*, *зачућен*, *обрадован*, *задивљен*).

У извесним случајевима појављује се и трећи елеменат као могућност замене за прилог времена садашњег. Тако се, на пример, у реченици ... *сйрахујући уишја Павле* (Сунце, 91) поред трпног придева (*уилашен уишја Павле*) може јавити и прилог (*уилашено уишја Павле*). Разлика између ова три типа сводила би се на следеће:

1) инсистирање на процесуалности, везивање дате особине за трајање оне радње која се изражава финитним глаголом;

2) трпним придевом, који означава резултат извршене радње, детерминише се, пре свега, именица у функцији субјекта;

¹⁶ Само први пример у низу узет је из дела Д. Ћосића и њему је, увек када је то било могуће, додат одговарајући трпни придев.

¹⁷ Овом списку би се могао припојити и прилог времена садашњег *сйрахујући* који, истина, нема трпног придева изведеног непосредно од тог глагола, али би се као његов парњак могао сматрати трпни придев *уилашен*.

3) употребом прилога детерминише се у првом реду глагол у позицији предиката.

Ако су у питању примери из групе б), нема избора између двеју форми пошто у инвентару конјугационих форми постоји само једна од поменутих јединица. Нас интересују само они случајеви када се прилог времена садашњег јавља као једина морфолошка могућност у реченици. Непостојање одговарајућег трпног придева у оквиру конјугационих форми дате лексеме доводи до тога да се место тог облика и у његовој функцији појављује прилог времена садашњег. Када би у скупу морфолошких јединица постојала и друга могућност, на том месту би се јавио трпни придев. Тамо где нема трпног придева, а потребан је, на његовом месту јавља се прилог времена садашњег.

Овакви случајеви могу се репрезентовати следећим примерима:

У њој неко, *кличећи*, трза конопац (Деобе, 85);
 . . . он оста *седећи*, незаштићен . . . (Деобе, 894);
 . . . види рупу од метка испод левог џепа блузе и ту остављају погледе, *ћушећи* (Деобе, 199).

Пошто не постоје трпни придеви типа *клекнуућ*, *седнуућ* и сл. као једина могућност остаје прилог времена садашњег. Непостојање избора између двају облика има далекосежније последице: аутоматски изостаје и могућност поменутог семантичког нијансирања.

Још један доказ за постојање семантичке разлике између прилога времена садашњег и трпног придева су примери где се напореда јављају оба облика, изведена од глаголских лексема исте семантичке базе. На пример:

То је истовремено и процес иживљавања и демократског превазилажења идејне садржине и детерминације класног друштва у националним културама, процес интернационалистичког, југословенског прожимања и уједињавања култура социјалистичким садржајима и својствима, ка вишој афирмацији, општечовечанских суштина и вредности, ка култури и цивилизацији *ослобађајућег* и *ослобођеног* човека (Акција, 213/214).

Такође се могу наћи потврде и за напореда јављање прилога и прилога времена садашњег од глагола исте семантичке базе:

. . . одахну *ослобођено*, *ослобађајући се*, јурну ка кући кроз шљивар пун иња . . . (Деобе, 486).

Сваки пут је разлика између прилога времена садашњег с једне стране и трпног придева, односно прилога с друге стране обавезно праћена и видском разликом, тако да се имперфективни вид јавља увек када је у питању прилог времена садашњег, а перфективни ако се ради о трпном придеву или прилогу.

III

Овде ће бити рећи о неким посебним детаљима у вези са употребом прилога времена садашњег у језику дела Добрице Ћосића.

Интересантно је поменути да се, мада врло ретко, могу јавити примери у којима постоје два прилога времена садашњег непосредно један уз другога. Овде се не ради о простом набрајању прилога времена садашњег (као што су примери типа: *ишошаушала је чудећи се и радујући се*), већ о посебном случају када се два прилога времена садашњег постављају у детерминативан однос.

Ако су у питању примери овог типа, могу се јавити две основне могућности:

а) први прилог времена садашњег искоришћава се као детерминатор конструкције *други прилог времена садашњег + именица*;

б) први прилог времена садашњег има функцију детерминатора другог прилога времена садашњег.

Овакав однос, изражен симболима, могао би се представити на следећи начин:

а) $PVS_1 + (PVS_2 + N)^{18}$

б) $PVS_1 + PVS_2$

Треба нагласити да се у случају а) оба прилога времена садашњег јављају у придевској служби, што се види већ по присуству деклинационог наставка (овде би се за њих могао употребити термин *глаголки придев*), док се у случају б) они јављају у оквиру предикатске синтагме и имају функцију прилошког детерминатора, што се манифестује у карактеристичном наставку *-ће*.

Као илустрација за овакве специфичне случајеве употребе прилога времена садашњег могу се навести следећи примери:

а) . . . на крају, дакле, другог светског покоља, према коме је први био само једна велика генерална проба, изведена још увек по традицији култивисаног европског варварства са многим *важним хуманизирајућим* конвенцијама убијања и уништавања, Андре Малро се, парафразирајући Ничеа, резигнирано и патетично запитао: Није ли и човек мртав? (Акција, 307/308);

б) Јер је у нашим условима политичка еманципација у основи остварена, или толико остварена и толико *дејствујуће остварујућа* да политички активизам на лествици актуелне проблематике савременог младог човека мења место, силази на ниже, уступа првенство и непосредну значајност другим, новим и комплекснијим људским захтевима, садржајима и преокупацијама (Акција, 181).

¹⁸ Симболом PVS означен је прилог времена садашњег, а симболом N именица.

За Ћосићев језички проседе је, дакле, карактеристично нагомилавање прилога времена садашњег (максимално два), чиме се постиже одређена сажетост и упечатљивост у излагању.

Мада се примери овакве врсте јављају сасвим спорадично, потребно их је забележити као специфичну новину у језику, која може послужити као модел и као подстрек за ширу употребу оваквих, у овом тренутку језичког развитака, још увек необичних конструкција.

На овом месту биће речи и о неким специфичностима које се јављају у „Акцији“. Језик „Акције“ се суштински разликује од језика осталих анализираних дела. Основна разлика проистиче из тога што се овде не ради о белетристичком тексту, већ о делу које је претежно полемичког карактера, па је и језик таквог дела интелектуализиран у знатно већој мери. Отуда се овде чешће јављају неке необичније конструкције са прилозима времена садашњег. Поред примера који су наведени у претходним одељцима, овде ће се поменути још неки. На пример:

... у извесним видовима делује *дезагрегирајуће*, понекад враћа назад ... (279);

Јер миту вечности (а тај мит ствара пре свега и једино *дејсћивујуће* управо уметност) нико тако није одан ... (268);

Јер не постоји савремена национална филозофија, ни национална идеологија као општедруштвена антиципација, ни национална архитектура ... ни национална наука као превасходни садржински израз *ѝријадајуће* националности (178);

Само, треба се прилагодити овој ситуацији, треба се непрекидно прилагођавати и мислити, да би људи ... постали ствараоци своје историје, овековечили своју људску личност, постајали слободни људи у *ослобађајућем* свету (179);

Време пророка очигледно је прошло; из племена *мислећих* људи, чини ми се, живот се најсвирепије светио пророцима (318);

Те „наше“, „домаће“, национализме данас изазивају и подстичу жестоке националистичке стихије савременог света, као *доминирајућег* реакционарног супротстављања интеграцији човечанства (219).

Појава оваквих специфичних конструкција са прилогом времена садашњег у језику Ћосићеве „Акције“ може се објаснити тежњом да се постигне максимална економичност у излагању, тако да се најминималнијим бројем лексичких јединица пренесе што потпунија информација. Међутим, понекад управо таква економичност може довести до непрецизности информације (као нпр. у изразу *ѝријадајућа националност*, који се може интерпретирати на више начина).

Овде ће се поменути и неки примери који се одликују специфичностима у начину творбе прилога времена садашњег. Овакви примери нису одлика само „Акције“, већ и других Ћосићевих дела. Ради се о прилозима времена садашњег — сложеницама. Такви су, на пример, прилози времена садашњег у следећим примерима:

То је *безгорећи* фитиљ (Деобе, 66);

Не размишљајући сада о узроцима, набрајам само неке последице наше револуционарне историје, последице које одређују услове вашег животног старта и перспектива у овом промењеном и *брзо-мењајућем* свету (Акција, 174).

За последњи пример карактеристично је да се у облику прилога времена садашњег не јавља морфема *се*, која се, иначе, увек јавља уз глагол у изразу *брзо се мењати*.

IV

У овом одељку даће се статистички преглед који треба да покаже фреквенцију јављања свих типова прилога времена садашњег и да покаже међусобни однос појединих типова.

Материјал за статистичку обраду екскерпиран је са 50 страна текста и то из *Корена* од стр. 180—230, из *Бајке* од стр. 170—220, из *Акције* од стр. 210—260, из *Деоба* од стр. 190—240, из *Далеко је сунце* од стр. 60—110.

Добијени бројчани односи биће приказани следећом табелом:

	Г Р У П А I				Г Р У П А II	
	A	B	B	Г		Укупно
КОРЕНИ	3	45	1	8	—	57
ДЕОБЕ	11	44	1	10	5	71
СУНЦЕ	4	89	4	10	—	107
АКЦИЈА	19	21	1	—	2	43
БАЈКА	47	33	2	3	—	75
УКУПНО	74	232	9	31	7	353

Може се запазити да се подаци наведени за прве три књиге углавном подударају када је реч о примерима из групе I. Најмање је примера који репрезентују тип B (ово важи и за остале две књиге), затим следе примери групе Г, па групе А, док је са највише примера заступљен тип Б.

У остале две књиге, тј. у „Бајци“ и „Акцији“ постоје другачији односи. Таква ситуација је, вероватно, условљена посебном тематиком и другачијим стилем којим се одликују ова дела. За обе поменуте књиге карактеристично је постојање приближно истог броја примера за облике на *-ћи* у придевској функцији (тип А) и у функцији реченичног кондензатора, тј. у функцији правог прилога времена садашњег (тип Б).

Svenka Savić

SINTAKSIČKE KONSTRUKCIJE S PRIDEVIMA U SRPSKOHRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

*Rađeno pod rukovodstvom
prof. dr Milke Ivić*

Moj će zadatak biti, prvo, da opišem distribuciona svojstva prideva u srpskohrvatskom književnom jeziku; drugo, da ukažem na najvažnije semantičke okolnosti od kojih zavisi ovakva distribucija; najzad, da ispitam u ovom pogledu jezički postupak primenjen u sledećim delima: Dobrica Ćosić, *Bojka*, Beograd, 1966, Prosveta, 15—80 (skr. D. Ć.); Predgovor Petra Džadžića u knjizi: Branko Miljković, *Pesme*, Beograd, 1965, Prosveta, XXI—LXXVIII (P. Dž.); Petar Šegedin, *Osamljenici*, Rijeka, 1964, Otokar Keršovani, 37—142 (P. Š.); Vlatko Pavletić, *Hrvatski pjesnici između dva svjetska rata*, Beograd, 1963, Nolit, 29—33, 91—94 (P. V.); Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Beograd, 1967⁴, Svjetlost, Sarajevo — Prosveta, Beograd, 68—106 (M. S.); Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Beograd, 1955, Prosveta, 32—62 (I. A.); Oskar Davičo, *Pesma*, Beograd, Nolit, treće izdanje, 25—50 (O. D.); Branko Ćopić, *Osmi ofanziva*, Beograd, 1965², Prosveta, 54—100 (B. Ć.); Slobodan Selenić, *Memoari Pere Bogalja*, Beograd, 1968, Prosveta, 1—180 (S. S.).¹

Pri načelnom razmatranju u pojedinim slučajevima upotrebljeni su, radi ilustracije, primeri zabeleženi iz svakodnevne govorne prakse, ili registrovani u dnevnoj štampi: *Večernje novosti*, Beograd, Godina XVII, 6. I 1969, 11; *NIN*, Beograd, broj 939, 5. I 1969, 9; broj 940, 12. I 1969, 20; broj 942, 26. I 1969, 13; broj 945, 16. II 1969, 13; *Telegram*, Godina IX, broj 454, Zagreb, 10. siječnja 1969, 7. U pojedinačnim slučajevima upotrebljeni su i primeri koje sam čula na emisijama radija i televizije (skr. rad.-tel.)

O pridevima je u našoj domaćoj nauci dosta pisano (v. priloženu bibliografiju na str. 105—109). Međutim, nedostaju radovi u kojima bi problemi bili tretirani iz aspekta koji je za nas u ovoj prilici primaran. Šta više, kod nas se analizi prideva, po pravilu, do danas nije pristupilo sa stanovište novih lingvističkih metoda. Izuzetak predstavlja pažnje dostojan prilog Janje

¹ Cifrom uz skraćenicu označena je strana sa koje je uzet podatak.

Šakić: *Pridevi sa sufiksom -iv/-ljev u srpskohrvatskom jeziku*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, knj. I, 1965, 75—101.

Pri metodološkom postavljanju rada pridržavala sam se univerzitetskih predavanja prof. Milke Ivić i njenog rada: *Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom -ov (-ev, -ovljev, -evljev), -in u odnosu „kombinatoričnih varijanata“*. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1967, knj. X, 257—263. U sagledanju osnovnih problema korisno mi je poslužila i studija Zeno Vendrela: *The Transformational Grammar of English Adjectives*, University of Pennsylvania, Transformations and Discourse Analysis Papers 52, 163, 1—60.

II. DISTRIBUCIONA SVOJSTVA PRIDEVA

Distribucionna svojstva prideva opisivaće se posebno u okviru (A) determinativne funkcije prideva u odnosu na imenicu, (B) predikatske funkcije prideva i (C) dopunsko-priloške funkcije prideva u odnosu na predikat (tip: *on leži mrtav*).

Za razliku od situacije (B), situacije (A) i (C) zahtevaju posvećivanje posebne pažnje problemu postavljanja prideva u odnosu na „centar“ konstrukcije: N² u slučaju (A), V³ u slučaju (C). Nagomilavanje se, međutim, javlja kao poseban problem u sve tri situacije podjednako. Tu uzimamo u razmatranje sledeće aspekte problema:

1. koji je broj prideva registrovan u svakoj od navedenih situacija posebno;
2. koje još vrste reči dolaze u isti niz s pridevima pri nagomilavanju sintaksički istovrsnih determinatora;
3. kako se pri tom razmeštaju te druge vrste reči u odnosu na pridev;
4. kakvu ulogu igraju bliže odredbe prideva u njihovom razmeštaju u odnosu na dati imenički odnosno glagolski „centar“ sintaksičke konstrukcije;
5. kakve sve činjenice proizilaze iz okolnosti da u principu postoje dve konstrukcione mogućnosti uspostavljanja pridevske grupe: (A) asindetska i (B) sindetska;
6. kada su moguće i kakve interpolacije koje će usloviti diskontinuirani pridevski niz.

Konstrukcija tipa (A)

1. U nizu su samo pridevi

Posmatranje će se ovde vršiti s obzirom na ove distribucione mogućnosti „centra“ N: (a) N je iza A⁴ (odnosno niza A); (b) N je ispred A (odnosno niza A); (c) A (odnosno niz A) je i iza i ispred N.

² Simbol N označava imenicu.

³ Simbol V označava glagol.

⁴ Simbol A označava pridev (adjektiv).

1. a. *Asindentski niz*

- (a) A N lepa žena (razg.)
 A A N gusti topli mirisi (rad — tel.)
 A A A N tanak šaren lički pokrivač (B. Č. 64).
 A A A A N (ali ništa nije uspio vidjeti do) golog, glupog, jednostavnog,
 običnog granja (P. S. 64.)

Primer kao: *a propuštala ljudsko toliko raznoliko, ubrzano, iskidano, kratko, poslednje, prvo, erotsko, čulno, vančulno, ubilačko, nevino disanje pred tim predmetima* (NIN, br. 942) sasvim je neuobičajen s obzirom na broj prideva u nizu. U proseku, maksimalno dugi niz obuhvata četiri pridevske lekseme.

- (b) N A o zori krvavoj (P. Dž. XXII)
 N A A (izražava se) stihovima, eliptičnim, zagonetnim (P. Dž. XXIV)
 N A A A moć ljupka, bezgranična, podla (D. Č. 44).
 N A A A A (tamo ga je čekao) život, tužan, neizvestan, gorak, nepoželjan
 (rad — tel.)
- (c) A N A smrznuta leđa rekina (D. Č. 23)
 A A N A tvrda, bogata građevina, nepristupačna, nalazi se u blizini moje
 kuće (razg.)
- A N A A mala ćerka, razmažena, nevaspitana, (ipak izaziva kod njega
 simpatije) (rad. tel.)
- A N A A A
 A A N A A
 A A A N A mamin velik starinski sat napravljen specijalno po njenoj ze-
 misli (rad — tel.)

Mada bi se realizacija svih ovde navedenih veza mogla u načelu predvideti, nedostaje mi u pojedinim slučajevima potvrda iz prikupljenog materijala.

1. b. *Sindetski niz*

U Gramatici Brabec-Hraste-Živković (Gramatika hrvatskosrpskog jezika, Zagreb, 1961, izd. Školska knjiga) na stranama 156—157, autori pod terminom „pravi“ veznici navode sledeću listu veznika: „*i, pa, te, ni, niti, a, ali, nego, ili, da, e, eda, dok, jer, ako, ma, makar*“, a pod terminom „nepravi“ veznici navode: „*već, samo, kada, dokle, kako, pošto* itd“. U mom materijalu našla sam potvrde samo za: *i, pa, ni, niti, a, ali, ili, već*; pritom još i za veznike: *mada, no*, koje autori nisu pomenuli.

Pridevski niz može se realizovati: (a) sa prostim veznicima (tj. neudvojenim), (b) sa udvojenim, i, najzad, (c) sa kombinovanim.⁵

Sa prostim veznicima

- (a) A i A N lepa i dobra žena (razg.)
 A i A A N (došao je po) bleštavom i toplom aprilskom danu (razg.)
 A A i A N neprijatna, debela i ružna kuvarica (razg.)
 A A A i A N (ne zaboravljati onu) davnašnju, svetu, aromatičnu i vajatsku
 tminu (NIN, 945)

⁵ Svuda dalje se sprovodi isti princip klasifikacije u odnosu na „centar“ N kao u odeljku 1: (a), (b), (c) grupe.

- (b) N A i A žena, lepa i bogata (razg.)
 N A A i A zvôn, blag, obao i bistar (P. Š. 66)
 N A A A i A naravi teške ,nesnosne, mračne i komplikovane (rad — tel.)
 N A i A A A seljak, radan i dobar, vreden, plemenit (razg.)
 N A A i A A velike kuće izdužene, žute i neljubazne, neprivilačne — — —
 (rad — tel.)
- c) A N A i A (video sam pred sobom) starog čoveka zbunjenog i uplašenog
 (M. S. 72).
- A i A N A lepe i vredne žene srpske (razg.)
 A i A N A i A udoban i lep stan, velik i svetao (razg.)
 A A i A N A (to su bile) takozvane poznate, lepe i stare ulice pariske (razg.)
 A N A i A A čudne viljuške zlatne i posrebrene, šarene (rad — tel.)
 A A N A i A tuđih kopljastih šuma, tamnih i ledenih (B. Č. 72)

Realizacija svih navedenih veza s veznikom *i* mogla bi se u načelu predvideti i za ostale veznike. Međutim, frekvencija pojave ovih drugih veznika daleko je manja u odabranim tekstovima, pa ću stoga ovde navesti, radi ilustracije, samo sledeće primere:

- pa* imam ženu, lepu *pa* debelu! (razg.)
no poslužimo se radije starom *no* novom poezijom (P. Dž. XXVIII)
a tada poče Đorđe svojim običnim, a neumoljivim glasom (O. D. 31)
 i sam njegov način govordnja: smiren, krotak, tih, a neumoljiv
 (O. D. 31)
- mada* vreden, *mada* nezadovoljan radnik (rad-tel.)
ali dobra ali nabusita tetka (razg.)
 školske ali doživljene filozofije (P. Dž. XXIII)
- nego* neki pop, širi *neg'* duži, uđe na prednja vrata (razg.)
ili ako su istine, filozofske ili naučne, apstraktne ideje (P. Dž. XXXVIII)

Sa udvojenim veznicima

- i — i* I prvi i glavni oslonac (P. Dž. LXII)
ili-ili Ili glupa ili lukava devojka (razg.)
ni—ni Ni dosledan ni disciplinovan učenik (P. Dž. XXXVI)
niti-niti Niti lepa niti interesantna žena (razg.)

Sa kombinovanim veznicima⁶

- a — i* ove tužne *a* i nemirne ptice (rad-tel.)
ali i to su lepe *ali* i korisne stvari (razg.)
nego ni ne ljudske *nego* ni konjske noge (S. S. 101)

⁶ Ova lista neće biti potpuna. Problematika upotrebe kombinovanih veznika (i permutacije mesta veznika u grupi) zahteva posebno studiozno ispitivanje, što nije u te-
 snjoj vezi sa mojom temom.

U kombinovani niz veznika može se interpolirati negacija *ne* ili *ko*-pula *je* (U tom drugom slučaju u pitanju je primer za konstrukciju B koja će se inače detaljnije opisivati na str. 26—28):

ali ne i zdrava ali ne i večna mladost (NIN, 940)

ali je i devojčica je visoka ali je i lepa (razg.)

Za komplikovanije interpoliranje kod kombinovanih veznika nemam drugačijih potvrda. (O ubacivanju ekspresivne reči pored veznika u pridevskom nizu biće reči kasnije.)

Postavlja se pitanje kakav je odnos prideva i prostih veznika u pridevskom nizu. Može li se vršiti permutacija mesta prideva i mesta veznika u nizu i kakve to ima posledice na značenje? Ako su u nizu samo pridevi i veznik *i*, onda veznik može menjati svoje mesto.

(1) *žilava, omanja i ružna žena* → (2) *žilava i omanja ružna žena*

Međutim, u nizu (1) sva tri A ravnomerno su raspoređena u odnosu na N, a u nizu (2) *ružna žena* se shvata kao jedinstvena celina koju determinišu još dva prideva.

Kod u d v o j e n i h veznika, koji pored kopulativne funkcije imaju i funkciju isticanja, permutacija prideva u nizu je, razume se, moguća.

Kod kombinovanih veznika permutacija mesta prideva je moguća: *to su lepe a i korisne stvari*: *to su korisne a i lepe stvari*. Međutim, permutacija mesta veznika daje besmisao: **to su lepe i a korisne stvari*.

U jednom nizu mogu se pojaviti i nekoliko prostih veznika različitog značenja: *zatim je šaputao još neke reči nepovezane i nerazumljive, ali molitvene, svečane i teške* (I. A. 58); *to su planinski potoci, oni hitri i bistri, uhvaćeni, ali nepripitomljeni* (D. Ć. 48).

2. U nizu su, sa istom konstituentnom funkcijom, i pridevi i druge vrste reči

U determinativnom nizu uz N mogući su: i s t o v r s n i konstituenti sa pridevom (svi konstituenti determinišu neposredno N) i n e i s t o v r s n i konstituenti (neki konstituenti ne determinišu neposredno N, već samo posredno, determinišući prvo A).

Kad su u determinativnom nizu istovrsni konstituenti sa pridevom onda se mogu pojaviti: (A) zamenica (Pron); (B) broj (Num); (C) različite padežne konstrukcije.⁷

Prisustvo ovih drugih vrsta reči ne utiče na pravilo o sindetskom ponašanju pridevskog niza.⁸

⁷ M. Stevanović ima u svojoj Gramatici istu ovakvu podelu: „Već po svojoj službi bližeg određivanja imena, atributi su najčešće pridevi i pridevski upotrebljene druge reči (pridevske zamenice i brojevi). Ali u ovoj službi može biti upotrebljen i neki padežni oblik koje imenice, s predlogom ili bez predloga. I u jednom i u drugom slučaju atribut s rečju koju određuje čini odredbenu sintagmu, u kojoj je on uvek zavisni član“ (Gramatika srpskohrvatskog jezika, 1962⁴, Cetinje („Obod“), str. 285—286.

⁸ Dalje se neće sprovoditi distinkcija sindetski asindetski niz, jer pravila sindetskog niza važe za prideve unutar toga niza. Ukoliko se druge vrste reči u pitanju, veznici se po pravilu retko javljaju, mada njihovo prisustvo nije isključeno (up. *jedna ali vredna; jedna pa vredna*). Napominjem da ću i dalje zadržati već usvojenu klasifikaciju a), b), c) grupe.

2.A. *Prisustvo zamenice uz pridev*

- (a) Pron A N njena lepa haljina (razg.)
 Pron A A N taj nemirni pobunjeni čovek (razg.)
 Pron A A A N ona jadna, grešna, ružna žena (razg.)
 Pron A A A A N one neugledne, skvrčene, gadne, škartirane šljive (O. D. 25)
 Pron A A i A A N (ne zaboravljati) onu davnašnju, svetu, i artomatičnu vajatsku tminu (NIN, 945)

Veoma su retki primeri sa više od četiri prideva, kao: *sve te pozlaćene, izrezbarene, izglućane, deprašinizirane, bespolne, tražene i nadene stvari* (S. S. 93).

- (b) N Pron A (prokletstvo koje budno vreba) plen svoj nepomičan (P. Dž.L.)
 N Pron A A cveće naše, posivelo, tužno (rad — tel.)
 N Pron A A A starica ova, bespomoćna, suva, uvela, (kao da nikad i nije bila mlada) (rad — tel.)
 N Pron A A A A stadoše se javljati psi, oni krupni, olinjali, gladni, uplašeni (I. A. 56)
- (c) A Pron N tajna vaša vera (razg.)
 ka drevnoj ovoj vatri (P. Dž. LIX)
 Pron Pron A N u tom svom novom stanu (razg.)
 Pron N A pa je naš narod, bezbrižni, (vodio brigu . . .) (NIN, br. 939)
 A N Pron koštanim zidom svojim (ubrzava puls doživljava) (P. Dž. XXI)
 Pron A i N Pron ta zaturena i pusta zemlja naša (P. Š. 43)
 Pron A N A u svom lepom stanu gospodskom (razg.)
 A Pron Pron A N i raskid sa čitavim ovim njegovim sadašnjim životom (B. Č. 18)
 A Pron A N neprestane njene stroge brige (P. Š. 37)
 Pron A A N A ona lepa bela košulja ujakova (razg.)
 Pron Pron N A A i A (iz njega iskri) isti ovaj grad, nesmiljen zaglušen i brzoplet (B. Č. 57)
 Pron A A A N Pron ona ograničena, tužna psihička konstelacija njena (P. Š. 63)
 Pron A N A A A ti ljudi, dani srećni, bezbrižni, nepovratni (biće nam jedina uspomena) (rad — tel.)
 Pron N A A i A na njenu strast tešku, sporu i bezumnu (O. D. 45)
 Pron A A A N A to blede, nepokretno, iskeženo lice osuđenikovo (rad — tel.)

2.B. *Prisustvo broja uz pridev*

- (a) Num A N obe debele ruke(razg.)
 Num A A N jedan naivan pesnički utilitarizam (P. Dž. XXVI)
 Num A A A N jedna daleka, nevidljiva nebeska planeta (rad — tel.)
 Num A A A A N od jednog mekog, subjektivnog, intimističkog lirskog iskaza (P. D. XLVI)
- (b) N Num A
 N Num A A
 N Num A A A
 N Num A A A A

- (c) Num N A jedna barka stara tone nam pred očima (rad — tel.)
 A Num A N poslednje dve najlepše godine proveo je u Beogradu (razg.)
 Num N A A jedan čovek, nasmejan, ozaren, (trgao me je iz razmišljanja)
 (razg.)
 Num A N A
 A Num A N A
 Num A A A N A
 Num A A N A A
 Num A N A A A
 Num N A A A A

Kod grupe (a) retki su spojevi sa četiri prideva. Što se tiče grupe (b), nisam našla potvrde ni za jednu teorijski moguću strukturu, a u pogledu grupe (c) treba istaći da su potvrde nađene samo za prisustvo jednog ili dva A uz Num.⁹

2.C. Prisustvo padežne konstrukcije uz imenicu u funkciji determinatora

U istovrsnom determinativnom nizu s pridevima mogu se pojaviti i padežne konstrukcije. Pri tom imenički determinatori mogu biti raspoređeni na sledeći način: (A) ceo niz je ostvaren ispred N; (B) ceo niz je ostvaren iza N; (C) niz je razbijen na taj način što su samo neki članovi niza ispred N, a drugi su raspoređeni iza N.

Ukoliko je u pitanju situacija (A), padežna konstrukcija dolazi, po pravilu, neposredno ispred N, a pri tom, ukoliko je u padženoj konstrukciji uz imenicu — determinativ upotrebljen pridev, normalni redosled A + N biva promenjen u N + A. Uporedi: *vadi belu i namirisanu, čipkom optočenu maramicu* (S. S. 196); (*Možda je moje sećanje već tada bilo osetljivo na formu, pa je odabralo tu čudnu kompoziciju u polumračnom, vatrom osvetljenom prostoru* (S. S. 19); (*I kao što nema Čiplica bez Vojvodine, te njegove zavičajne domaje*), *tako nema ni velike, razvijene, raskaljane i rekom izukrštane, prečanske pokrajine kod Čiplica* (NIN, 945).¹⁰

Ukoliko je u pitanju situacija (B), prva u nizu je, po pravilu, padežna konstrukcija. Pri tom, ukoliko je A uz determinativ — N, redosled A + N ostaje neizmenjen. Uporedi: *mladić mršavog lika, plav* (S. S. 6.)

Promena redosleda A + N → N + A u situaciji tipa (A) i izostanak ove promene u situaciji tipa (B) treba tumačiti činjenicom da do izraza dolazi težnja za tim da se uz „centar“ N postavi uvek pridev, makar taj pridev

⁹ Napominjem da Tomo Maretić u Gramatici (Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1963, izd. Matica hrvatska, treće, nepromijenjeno izdanje, 453—475) ne spominje veze brojeva i prideva u nizu. Pera Đorđević u studiji: O redu reči u srpskom jeziku (Zagreb, 1896, Glas SKA LIII, 205), govori o ponašanju prideva sa brojevima jedan, dva, tri, četiri i više od četiri. Zaključuje da brojevi stoje obično na prvom mestu u nizu i za taj zaključak samo i navodi primere.

¹⁰ Napominjem da su svi ovde navedeni primeri istog tipa: instrumental sa trpnim pridevom. Međutim, činjenica da je ovde trpni, a ne pravi pridev nema u ovom slučaju posebnog značaja. Up. i sledeće mogućnosti s pravim pridevom: *vadi belu i namirisanu, od suza mokrnu maramicu*.

i ne bio neposredno vezan za taj „centar“ već samo posredno, preko svoje veze sa zavisnim N.

Ukoliko se ostvari situacija (C), onda, po pravilu, padežna konstrukcija zauzima poziciju iza „centra“ N, a ostali članovi determinativnog niza ostaju u poziciji ispred „centra“. Uporedi: *Tišina je zvonila u neprirodno prozračnom, hladnom vazduhu, zelenom od mesečine* (S. S. 79); *I polako gladio smeđu kosu te male, providne devojčice u beloj bluzi* (S. S. 165.). I ovde, kao i u (B) slučaju, ukoliko iza „centra“ biva ostvarena veza A + N, onda ostaje neizmenjena.

3. Prisustvo determinatora uz prideve

U determinativnom nizu mogu se pojaviti i odredbe prideva. U tom slučaju pridevski determinator može biti: (A) prilog (Adv); (B) priloška konstrukcija; (C) padežna konstrukcija; (D) specifična dopuna za komparativni oblik prideva.

3.A. Prisustvo priloga uz pridev

- (a) Adv A N ružičasto politirana ploča pisaćeg stola (O. D. 40)
 Adv A A N neprebolno ranjenog, neostvarenog ženstva (V. P. 92)
 A Adv A N (okupirane) jadnim, nevažno važnim sitnicama (O. D. 35)
 A A Adv Adv A N (imao si) blede, usko, skoro sasvim čosavo lice (S. S. 52)
 Adv A A A N dosta konvencionalne, arhaične, arhetipske oznake (P. Dž. LXXIII)
 AdvA Adv A Adv A N (u mnoštvu koraka koji će me izvesti) iz blesavo žustre, glupavo zadovoljne, smešno samosvesne svite (S. S. 178).
 Adv Adv A A A N i dosta retorično-oplemenjenih¹¹, prijatnih sonornih aluzija (P. Dž. LXXVIII)
 A Adv A A N (u tjeskobi) golog, vječito sjenovitog varoškog dvorišta (B. Č. 55)
 A Adv A Adv A i A N i snažne, mahom stasite, atletski razvijene i muževne plesače (Telegrad, 7)
 A A Adv A A A N (decenijama već odoleva etiketama) parternog, anegdoticnog, puko narodskog, raspricanog, prečanskog barda (NIN, 945)
- (b) N Adv A moda, sada nova u svetu (razg.)
 N Adv A A kuća dosta oronula, stara, pripada mom ocu (razg.)
 N Adv A A A cipele danas lepe, moderne, skupe (sutra su već na rasprodaji) (razg.)
 N A A A Adv ugledao je djevojčicu, ružnu, nečistu, obučenu čudno (P. Š. 60)
 N A A i Adv A ljude krvooke, sentimentalne i krvavo realne (O. D. 45)
 N A A i Adv Adv A mrmori psovske probrane, retke i skoro poetski slikovite (O. D. 46)

¹¹ Irena Grickat u svom radu: *Prilozi i njihov odnos prema pridevima i pridevskim značenjima* (Naš jezik, Beograd, 1961, n. s., knj. XI, sv. 3—4, 69—80) ovakve veze smatra pridevima. Međutim, ja prilog i u ovakvom spoju smatram determinatorom prideva.

- (c) A N Adv A pod osuđenim zvijezdama tako dalekim (P. Dž. XLVI)
 A Adv A N A osećajna, izrazito ženska pesma lirska (rad — tel.)
 A A N Adv A A krupan, snažan čovek, pomalo nametljiv, mlad, (počeo joj se udvarati) (razg.)
 A A N Adv A i A (i na pragu je) kuštrav, plavokos dječak odnekud poznat i viđen (B. Č. 57)

Ukoliko je načinska odredba u pitanju, jasno je da se razmeštaj priloga sprovodi prema potrebi da se odredi jedna ili druga osobina u način-skom smislu. Svako pomeranje priloga dovodi do odgovarajuće promene u informaciji (up.: *dosta konvencionalne, arhaične, arhetipske oznake*, ili *konvencionalne, dosta arhaične, arhetipske oznake*, sa *konvencionalne, arhaične, dosta arhetipske oznake*).

Bilo koji prilog u nizu da determiniše pridev, on po pravilu, zauzima mesto i s p r e d svog „centra“. Sasvim retko prilog za način biva postavljen iza svoga „centra“ (up.: *ugledao je djevojčicu, ružnu, nečistu, obučenu-ćudno*). Pozicija Adv je ovde emfatično markirana.

Poseban problem, međutim, predstavlja pojava priloga za vreme s obzirom na mogućnost uspostavljanja različitih sintaksičkih veza. Razmeštaj priloga za vreme, u odnosu na „centar“ konstrukcije N, neposredno je uslovljen razlikom u informaciji koja se daje. U primerima tipa: (to je) *moda, sada nova u svetu*, naime, postavljanjem niza Adv + A u položaj ispred imenice (to je *sada nova moda u svetu*) izazvala bi se asocijacija direktna povezanosti priloga sa predikatom. Ako se, pak, niz Adv + A zadrži iza N, onda se vremenska odredba neposredno priključuje pridevu (tj. insistira se ne privremenosti date osobine). Što se tiče adverb za mesto, oni se po pravilu pojavljuju uz prideve samo ukoliko se sa pridevom ostvaruje i neki zamenički oblik (kao: *tamo nek-koja glupa devojka*). U stvari, tu prilog ne određuje po deiktičkom odnosu pridev već zameničku reč naglašavajući demonstrativan elemenat koji se lako asocira sa zameničkom rečju. Neke su čak zamenice, kao što je poznato, izgrađene upravo na bazi demonstrativne relacije tako da mesni prilog upotrebljen uz njih samo čini eksplicitnijim, odnosno preciznijim, demonstrativni momenat koji se inače podrazumeva (up. *ona tamo ružna kuća*). Kad se prilog za mesto nalazi uz trpni pridev kao u primeru: (*i na pragu je*) *kuštrav, plavokos dječak odnekud poznat i viđen* (B. Č., 57) onda njegova funkcija nije određivanje mesta već ukazivanje na neodređenost u pogledu situacije kada se upoznavanje, odnosno viđenje, dogodilo. U takvoj službi Adv za mesto je dosta čest, posebno u kolokvijalnom govoru.

3.B. Prisustvo priloške konstrukcije uz pridev¹²

Ovde, u stvari, dolazi u obzir, ako se isključi komparativ, samo priloška konstrukcija sa *kao*.

¹² Ovde će se razmatrati samo pridevski oblici koji nisu u komparativu. Posebno su analizirani slučajevi komparativa s dopunom (v. odeljak 3. D).

1. I zato tražim utočište na njenim prsima, *malen kao nekad* (M. S. 72)
2. Prva ljubav *kratka kao tren* (razg.)
3. Čak u toj našoj, *kao u ledu sačuvanoj*, smrdljivoj prošlosti (S. S. 129)

Analiza materijala pokazuje da je osnovno (nemarkirano) razmeštanje ovde ono koje uključuje postavljanje prideva, bliže određenog padežnom konstrukcijom, iza imenice. Emfatično (markirano), pak, razmeštanje odnosi se na slučajeve kad se ovako bliže određen pridev postavlja ispred imenice (primer pod 3). Zato se ovakva konstrukcija u prenominalnoj poziciji obavezno stavlja između zareza.

3.C. *Prisustvo padežne konstrukcije uz pridev*

1. Tišina je zvonila u neprirodno prozračnom, hladnom vazduhu, *zelenom od mesečine* (S. S. 69.).
2. Prgav mladić *gotov na svađu* (razg.)
3. Žena *brza na jeziku* (razg.)

Padežna konstrukcija u svim navedenim slučajevima postavlja se iza prideva. Nisam našla potvrde za odstupanje od ovog pravila.

3.D. *Komparativ s dopunom*

1. On upre u mene najlepše žalosne oči, pseći, pokorno, *tužnije od svake tuge* (D. C. 47)
2. Neka mi oprostite svi časni ljudi *hrabriji od mene* (M. S. 82)
3. Sve je bilo predato u *jače ruke od mojih* (M. S. 72)
4. Moj mlađi brat, *hrabriji nego ja* (razg.)

Dopuna se postavlja, po pravilu, neposredno iza komparativnog oblika. Odstupanja od ovoga (up. primer pod 3). sasvim su retka.

4. *Ubacivanje ekspresivnih reči uz pridev*

Terminom ekspresivne reči obuhvatam sve one primere koje Mihailo Stevanović u knjizi: *Savremeni srpskohrvatski jezik* (Beograd, 1964) naziva modalnim rečima. Na str. 396—397 on daje spisak modalnih reči (odnosno „rečca“): *verovatno, možda, valjda, dakako, zaista, zbilja, svakako, nipošto, nesumnjivo, jamačno, naravno, neosporno, neminovno, međutim, pak, samo, jeajno, bar, baš, upravo*. Ovom spisku ja bih priključila i ekspresivne forme: *tek, čak, još, doduše*.

U materijalu koji sam analizirala našla sam potvrde za sledeće ekspresivne reči: *možda, međutim, bar, nesumnjivo, jamačno (sigurno), verovatno, zbilja, tek, čak, još*. Ekspresivna reč može biti: (A) sama u A N nizu; (B) udružena sa veznikom. Uočila sam tri pozicione mogućnosti: (a) ekspresivna reč razdvaja pridevski niz; (b) ekspresivna reč stoji na početku niza A N; (c) ekspresivna reč stoji na kraju niza A N.

4.A.a. *Prva poziciona mogućnost*

<i>možda</i>	lepa, možda, malo mršava žena (razg.)
<i>nesumnjivo</i>	(izgleda) vedar, nesumnjivo, zadovoljan mladić (razg.)
<i>sigurno (jamačno)</i>	crna, sigurno trula višnja (razg.)
<i>verovatno</i>	tužna, verovatno nesrećna devojka (razg.)
<i>zbilja</i>	dobra, zbilja, interesantna knjiga (razg.)
<i>bar</i>	jedan bar nežan poljubac (razg.)
<i>tek</i>	mlad tek nagovešten talenat (razg.)
<i>čak</i>	mlada, ljupka, čak koketna ženica (razg.)
<i>još</i>	bolji, još borbeniji fudbaler ¹³ (razg.)
<i>doduše</i>	iz jednog doduše besmislenog inata (S. S. 77)

4.A.b. *Druge poziciona mogućnost*

Sve gore navedene ekspresivne reči mogu stajati i na početku niza kao u primeru:¹⁴

<i>zaista</i>	zaista lepa i interesantna haljina (razg.)
<i>tek</i>	s tek nešto naglašenim crvenim prugama (P. Š. 56)
<i>bar</i>	bar jedan nežan poljubac (razg.)

4.A.c. *Treća poziciona mogućnost*

Ova se mogućnost ostvaruje u primerima kao:¹⁵

<i>zaista</i>	lepa žena, zaista (razg.)
---------------	---------------------------

Rede ekspresivna reč razdvaja N od A koji sledi iza nje:

<i>takođe</i>	nesnosno kiseljkast miris projinog brašna mešao se sa zadahom oznojenih tela, takođe nakiselih, sparuenih (O. D. 26)
---------------	--

4.B. *Ekspresivna reč udružena sa veznikom*

(a) *iako možda* u dalekom iako možda predalekom srodstvu (P.Dž. XX)

¹³ *Još* u ovom slučaju može se shvatiti i modalno (u funkciji intenzifikatora) i kao odredba za meru.

¹⁴ Iz spiska navedenih peimera pod 4.A.a. isključila sam potvrdu za prisustvo oblika *međutim* (*lepa, međutim neinteligentna žena*). Razlog koji me je na ovo naveo leži u činjenici da, za razliku od drugih navedenih modalnih reči, *međutim* ne može, bez štete po značenje, napustiti medijsku poziciju i prebaciti se u inicijalnu (neprihvatljivo je **međutim lepa i inteligentna žena*). Možda bi bilo umesno revidirati spisak modalnih reči (odnosno rečca) koji prilažu naši gramatičari s primenom ovog distribucionog kriterija. Taj bi kriterij dopustio da se egzaktnije utvrdi šta je tipično sintaksičko ponašanje modalnih reči, a šta predstavlja tipično, odnosno vezničko ponašanje.

¹⁵ Nisam našla primere za: *pak, samo, baš*. Dodajem još tri primera kojih u spisku na str. 19. nema: *doduše, istina, zato*, (poslednji je primer dat u odeljku 4.B).

doduše nalazilo se na uglu onih doduše rijetkih ulica (P. S. 57).

istina Nepomuk je bio zdrav i jak mladić, ugodne vanjšine, istina ponešto prebijen za svoje godine (P. Š. 44).

<i>iako</i> neosporno	ali ti su stihovi, iako neosporno talentovani i zanimljivi, ipak tako mladički neodređeni (O. D. 50)
<i>ali možda</i>	bogata, ali možda veštačka bunda (razg.)
<i>ali sigurno</i>	ali je on bio jedini čovek u kasabi koji mi je rekao riječ saučešća, nekorisnu ali sigurno iskrenu (M. S. 78)
<i>ali zato</i>	neredovan, ali zato najgrlatiji član (B. Ć. 70)
b) <i>možda i</i>	ona je možda i lepa žena (razg.) ona je i, možda, lepa žena
<i>valjda i</i>	on je valjda i vredan čovek (razg.) on je i, valjda, vredan čovek
<i>sigurno i</i>	iskren, sigurno i pošten čovek (razg.) iskren i, sigurno, pošten čovek
<i>čak i</i>	pa čak i vrlo skroman gospodin (P. Š. 57) ¹⁶

U prikupljenom materijalu nema dovoljan broj primera za iscrpan zaključak o mogućnostima kombinovanja i permutacije svih navedenih ekspresivnih reči (odeljak 4) sa svim navedenim veznicama (odeljak 1.b). Na osnovu izloženog materijala zaključujem da ekspresivna reč može u načelu stajati i ispred veznika (4.B.a) i iza veznika (4.B.b). Doduše veznici kao: *iako*, *ako*, i stoje samo ispred ekspresivne reči; permutacijom ovog poretka u nizu dobio bi se besmislen iskaz:

*bogata, možda, iako veštačka bunda.

Veznik *i* je najneutralniji u pogledu razmeštaja. On dopušta ekspresivnoj reči da stoji i ispred i iza njega, s tim što je pozicija iza *i* emfatično markirana. Tada posebnom intonacijom naglašavamo tu ekspresivnu reč (u tekstu to obeležavamo obavezanim stavljanjem ekspresivne reči između zarezova). Tada ekspresivna reč ima izrazitije lični karakter (veću dozu sumnje, recimo, unosimo u primere s rečima *možda*, *valjda* i sl.).

5. Diskontinuiranje niza drugim sredstvima

Tu se u principu, radi o dve vrste pojava: (a) radi se o interpoliranju jednog usputnog objašnjenja datog u vidu cele rečenice — dakle o umetnutoj konstrukciji u pravom smislu reči, (b) radi se o eksplikativnoj dopuni koja daje precizniji smisao pridevu.

Primer tipa (a): Poslednji i, *kako smo videli*, neuspeo pokušaj (P. S. 43).

Primer tipa (b): U starom, *njemu dobro poznatom* akordu (P. Š. 48).

6. Zaključak

1. Pridevi se u konstrukciji tipa (A) mogu pojavljivati pojedinačno, u grupi od dva, tri, četiri i, sasvim retko, pet prideva. Broj prideva stoji u obrnutoj srazmeri sa frekvencijom. „Centar“ konstrukcije N može stajati

¹⁶ Prihvatljivost ovakvih permutacionih mogućnosti proverena, je ispitivanjem desetak govornih predstavnika istočne varijante srpskohrvatskog književnog jezika.

iza prideva, ispred prideva i iza i ispred prideva — članova jednog jedin-stvenog niza. Pozicija N ispred prideva (pridevskog niza) ostvaruje se naj-češće uz prisustvo zarez.

2. Prilikom postponovanja prideva, bilo „pravog“ ili trpnog, može doći jasno izdvojen do sveti momenat predikacije, tj. činjenice da se pridev interpretira kao reprezentant jedne implicitne zavisne rečenice (up. čudna ljubav, *neosvijetljena* ni jednom mišlju (P. Š. 98) → čudna ljubav koja nije osvijetljena ni jednom mišlju). Ovakav slučaj je najčešći i na njega se, uosta-lom, ukazivano u našoj lingvističkoj literaturi.¹⁷ Takva upotreba prideva poznata je pod terminom *a p o z i t i v*. Mnogo se ređe ostvaruje ona pri-devska upotreba koja ne biva tako jasno asocirana s predikacijom, pa je stoga smatramo, uprkos postponovanom položaju, atributom. To su primeri kao: *lepa nošnja srpska*; *Izvršni komitet republički*.

Kao što je poznato, apozitivna funkcija dolazi do izražaja u preno-minalnoj poziciji samo onda kada je pridev od N odvojen pauzom (odnosno u pisanom tekstu zarezom), tj. kada je jasno naglašena segmentacija reče-nične strukture.

U svom razmatranju ja nisam posebno obraćala pažnju na razliku između apozitivne i atributivne službe. Jedino beležim prisustvo pauze (zarez), ukoliko se ona ostvaruje u mom materijalu.¹⁸

3. Pridevi se u konstrukciji (A) mogu javljati u sindetskoj i asindetskoj grupi. U sindetskoj grupi u obzir dolaze veznici: prosti, udvojeni i kom-binovani (v. odeljak 1.b). Najveća je frekvencija veznika *i*. Frekvencija osta-lih veznika daleko izostaje za onim što odlikuje veznik *i*.

4. U procesu nagomilavanja determinatora u atributskoj službi, sem prideva ovu funkciju mogu vršiti zamenica, broj i padežna konstrukcija. U prenominalnoj poziciji mesto zamenice i broja je dalje od „centra“ kon-strukcije, tj. bliže početku niza. Sa manjom frekvencijom stoje Pron, Num neposredno iza „centra“ N. Padežna konstrukcija, pak, stoji češće iza „cen-tra“ N (v. odeljak 2.c.).

5. Službu determinatora prideva može vršiti prilog, priloška kon-strukcija, padežna konstrukcija i komparativ s dopunom (v. odeljak 3: A. B. C. D). Sintaksičko ponašanje priloga za vreme u prenominalnoj poziciji razlikuje se od onog u postnominalnoj (v. odeljak 3.A).

6. U jednom nizu može stajati: sem prideva, jedna zamenica i pridev (ili pridevi); dve zamenice; samo jedan broj uz pridev (prideve); dva broja;

¹⁷ A. Musić, *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*. — Rad Jugo-slavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1935, knj. 250, 127—157.

A. Belić, *Musić dr A., Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*, Rad JAZU, 250, str. 127—157; Južnoslovenski filolog, Beograd, 1933—34, knj. XIII, 195—202.

M. Stevanović, *Karakter odredaba samostalnih reči i razlike među njima*. — Južno-slovenski filolog, Beograd, 1958, knj. XXIII, sv. 1—4, 23—34.

U kom smislu je M. Stevanović korigovao svoja shvatanja vidi u knjizi: *Savremen, srpskohrvatski jezik II (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*; Beograd, 1969; 52—56.

¹⁸ Kao što je poznato (v. Musić, n. d., 129) u ovoj poziciji pojavljuju se samo oblici neodređenog pridevskog vida, što je uostalom dokaz da je ovaj oblik istovremeno vezan i za predikatsku funkciju prideva.

samo jedan prilog uz pridev (prideve); dva priloga; zamenica i broj; prilog i broj; prilog i zamenica; prilog i broj; zamenica, prilog i broj. Razmeštaj ovih drugih vrsta reči najčešće zavisi od piščevog, odnosno govornikovog ličnog izbora, tj. od zakona emfaze. U slučajevima kad se u jednom nizu nalaze po dva Adv ili dva Pron ili dva Num, onda te druge vrste reči mogu i ne moraju biti jedna pored druge (v. odeljke: 2.A; 2.B; i 3.A).

7. Diskontinuiranje pridevskog niza može biti na različite načine (v. odeljak 4 i 5). Ukoliko se diskontinuiranje postiže ubacivanjem ekspresivnih reči, njihov razmeštaj u nizu zavisiće od ličnog opredeljenja govornika, odnosno pisca. Ekspresivna reč može biti udružena i sa veznikom. Tada se javljaju izvesna ograničenja u vezi s mogućnošću permutacije veznika i ekspresivne reči (v. 4.B).

8. Kao što je poznato, o distribuciji prideva u srpskohrvatskom jeziku studioznije su pisali Tomo Maretić¹⁹ i Pera Đorđević.²⁰ Obe studije su pisane početkom ovog veka; prva je pravljena na osnovu materijala Vukova jezika i narodnih umotvorina. Ističem da se ovde izloženi zaključci unekoliko razlikuju od zaključaka pomenutih autora.²¹

¹⁹ Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1899. Ja sam se služila trećim, „nepromijenjenim izdanjem“, Zagreb, 1963, 453—460.

²⁰ Pera Đorđević, *O ređu reči u srpskom jeziku*. — Glas Srpske akademije nauka, Beograd, 1896, knj. LIII, 197—206.

²¹ Tako npr. Maretić za prideve u službi atributa kaže da: „Iza imenice svoje mogu stajati pridjevi koji znače pripadanje, a nastavnici su im: ski, ov, in i dr.“ „Drugi pridjevi i ostale pokretne riječi osim navedenih rijetko se nalaze iza svojih imenica (str. 456, odeljak 429, 430)“.

Danas se, međutim, pojava o kojoj je reč prvenstveno vezuje za stilski prosek pisca. U postnominalnom položaju mogu stajati, ukoliko je to iz stilskih razloga prikladno, i druge vrste prideva, a ne samo oni koji označavaju pripadnost (up. Stojančino, kuća naša od kremena ljuta (B. Č. 53).

Za dva prideva u atributskoj službi Maretić kaže: „Stoje li po dva pridjeva (po dvije pokretne riječi) ispred imenice, i onda na drugom mjestu rado stoje posvojne zamjenice i pridjevi koji znače pripadanje, ali te riječi mogu stajati na prvom mjestu. (str. 459, odeljak 433) (*kao što je naznačeno u lanjskom mom zabavniku*).“ (podvukla S. S.) Danas njegovi primeri zvuče arhaično zbog toga što je Pron u poziciji iza A (v. poglavlje III, u vezi sa redosledom dvaju prideva ispred N). U principu zamenica danas dolazi neposredno ispred N (a pridevski niz je ispred te veze Pron + N) samo kad je posebno insistiranje baš na zamenici (kao: *tajna vaša vera; ka drevnoj ovoj vatri* (P. Dž. LIX). Inače je mesto Pron obično na početku niza.

Govoreći o četiri prideva u nizu Maretić kaže: „Evo dva primjera za četiri pridjeva.“ Znači da je i Maretić smatrao da su 4A u nizu retka pojava, kojoj on dalje i ne poklanja pažnju. Distribuciju 5A Maretić ne pominje.

Danas Maretićeve definicije u vezi sa prisustvom priloga i padežne konstrukcije kao determinatora prideva ne možemo primiti bez rezerve. „Ako koji mjesni prilog (tamo, onuda, itd) ili koji padež bilo sam, bilo s prijedlogom služi za dopunu kojemu pridjevu ili kojoj imenici združenoj s pridjevom, onda ta dopuna dolazi vrlo rado između pridjeva i imenice; ako li su u imenicu dva pridjeva, onda ona stoji ponajviše među njima. Primjeri kad za dopunu služi mjesni prilog: *po Bijeljini i po ostalim onuda turskim palankama; posle dugoga tamo ispitivanja i dokazivanja; u Konavljima i u svemu gore Primorju; po ostalijem onuda mjestima čuje se; u Dubrovniku i po svemu onuda Primorju; potom je zbog poznate onamo nesloge i zavade izišao iz Crne Gore*“ (str. 460, odeljak 435) (podvukla S. S.). U svim Maretićevim navedenim primerima odredba za mesto ne odnosi se na pridev u vezi A + N, već na celu rečenicu. Treba istaći da se u jeziku savremenih pisaca veoma retko ostvaruje odredba priloga za mesto uz A + N (v. odeljak 3A, str. 17).

Konstrukcija tipa (B)

U predikatskoj funkciji postoje dve osnovne mogućnosti distribucije prideva s obzirom na tip glagolske lekseme koja se ostvaruje kao predikat:

1) N + Cop + A²² (*čovek je lep*); 2) N + V + A²³ (*čovek se oseća tužan*).

U konstrukciji 1) ukazuju se sledeće kombinacije:

1) a) N + Cop + A	Mladić je lep. ²⁴
1) a) N + Cop + A	Mladić je lep. ²⁴
b) N + Cop + Dop ₁ ²⁵	Mladić je smešan, sa <i>prćastim nosom</i> .
c) N + Cop + Dop ₂ ²⁶	Mladić je <i>nag do pojasa</i> .
d) N + Cop + Dop ₃ ²⁷	Mladić je <i>lep kao bog</i> .

U konstrukciji 2) moguće su sledeće kombinacije:

2) a) N + V + A	Mladić se oseća <i>umoran (umornim)</i> . ²⁸
b) N + V + A + Dop ₁	Mladić se oseća <i>umornim, bez snage</i> .
c) N + V + A + Dop ₂	Mladić se oseća <i>umoran od noćne vožnje</i> .
d) N + V + A + Dop ₃	Mladić se oseća <i>umoran kao pas</i> .

I (a) Ovde nas posebno interesuju samo distribucija prideva u N + Cop + A.²⁹ Podela na sindetski i asindetski niz³⁰, objašnjena u vezi sa konstrukcijom tipa (A), važi u potpunosti i ovde. Zato ovde nećemo navoditi duge liste primera za obe grupe. Od drugih vrsta reči samo se Adv može pojaviti uz pridev u konstrukciji tipa (B). Pravila distribucije Adv i ovde ostaju ista kao u konstrukciji tipa (A). U konstrukciji (B) u pridevski niz može se interpolirati ekspresivna reč (u sve tri moguće sintaksičke pozicije i ekspresivna reč u kombinaciji sa veznikom. Na kraju, diskontinuiranje

Maretić daje primere za prisustvo padežne konstrukcije uglavnom u poziciji ispred imenice (kao: *navale na srpsko domaćim neslogama razdrto carstvo* (str. 461, odeljak 435 b), c). Za naše zaključke v. odeljak 3.C.

²² Simbol Cop označava kopulu *je*; simbol A označava bilo koji pridev.

²³ Pod simbolom V u ovom slučaju podrazumevamo semikopulativne glagole (kao: *osećati, smatrati, postati, izgledati*). Ovde se neću upuštati dublje u problematiku ovih glagola (v. Josip Jedvaj, O predikativnoj dopuni u hrvatsko-srpskom jeziku, Filologija, Zagreb, 1963, knj. 4, 77–80).

²⁴ Ovde nisam uzela posebno u obzir broj prideva koji se mogu ostvariti u okviru ovog modela pošto tu nema posebnih odstupanja od onog što je već rečeno povodom nagomilavanja prideva u konstrukciji tipa (A).

²⁵ Simbol Dop znači dopunu, u ovom slučaju kao deo imenskog predikata uz pridev. Simbol Dop₁ u našem slučaju znači dopunu u vidu padežne konstrukcije.

²⁶ Dop₂ znači dopunu u vidu neke padežne konstrukcije, ali dopunu pridevu.

²⁷ Dop₃ znači dopunu pridevu u vidu neke priloške konstrukcije.

²⁸ Uz semikopulativne glagole u predikatskoj službi može se pojaviti i instrumental kao oblik za pridevsku leksemu.

²⁹ U ekspresivne svrhe, koristi se i poredak A Cop N: *Važan je zvuk i oblik žica* (P. Dž. XXXV).

³⁰ Sem već datih zaključaka, u vezi sa konstrukcijom (B) treba još napomenuti da pojava dva prideva u asindetskoj grupi nije retka. Tu postoje dve mogućnosti: (A) kad se jedan isti pridev pojavljuje u formi kojom se ista osobina iznosi u većem intenzitetu (kao: *bila je srećna, presrećna*) i (B) kad su dva prideva sasvim nezavisnog značenja (kao: *reakcija je bila jaka, revoltna*) (P. Dž. XXV). U slučaju (B) prisustvo zareza između dva prideva je obavezno.

pridevskog niza može se i ovde izvršiti drugim sredstvima kao i u konstrukciji (A) (nekom rečenicom ili eksplikativnom dopunom koja daje precizniji smisao pridevu).

I (b) U vezi sa pojavom Dop_1 interesuje nas samo razmeštanje ove dopune u odnosu na pridev.

Mladić je smešan, *sa prćastim nosom* (razg).

Ovde Dop_1 mora stajati iza prideva. Ako stoji ispred prideva (kao: *Mladić sa prćastim nosom je smešan*), onda se ta padežna konstrukcija vezuje za „centar“ N, a ne za poziciju predikata.

I (c) Kad je Dop_2 u konstrukciji (B) onda postoje tri pozicione mogućnosti njenog razmeštanja u odnosu na pridev u funkciji imenskog dela predikata: (a) neposredno iza prideva; (b) neposredno ispred prideva i (c) posredno ispred prideva.

- a) Mladić je *nag* do pojasa.
- b) Mladić je do pojasa *nag*.
- c) Do pojasa je mladić *nag*.
Do pojasa je *nag* mladić.

Dop_2 najčešće stoji iza prideva; pozicije ispred prideva su emfatično markirane.

- a) Mladić je *lep* kao bog.
- b) Mladić je kao bog *lep*.
- c) Kao bog je mladić *lep*.
Kao bog je *lep* mladić.

I (d) Iste tri pozicione mogućnosti postoje i u distribuciji Dop_3 :

Dop_3 najčešće stoji iza prideva, a pozicije ispred prideva su emfatično markirane.

Distribucione mogućnosti u konstrukciji II (N + V + A) ponavljaju se dosledno kao u konstrukciji I. Treba samo napomenuti da u primerima kao: *čovek se oseća sposoban za trčanje*, veza *za* + glagolska imenica (N_v) može se zameniti sa *da trči*. Međutim, ukoliko se konstrukcija *za* + N_v zamenjuje sa *da* + *prezent*, onda se nominativni oblik prideva, kod mnogih govornih predstavnika, menja u oblik instrumentala: *čovek se oseća sposobnim da trči*.

Konstrukcija tipa (C)³¹

U odnosu na „centar“ konstrukcije V, pridev može da se pojavi: (a) u postverbalnom položaju (*svi ti mladići ginu mladi*) (O. D. 40)³²; (b) u postnominalnom položaju (*neka krilata ženska, bosa, m:će vijenac na glavu*) (B. Č. 61); (c) u inicijalnom položaju (*vredan i ispravan, blagojnik je uživao opšte poverenje*).

³¹ Frekvencija prideva u ovoj funkciji participskog tipa daleko je manja od one u prethodne dve konstrukcije (v. statističku tablicu na str. 43). U eksperipiranom materijalu najveća je frekvencija primera pod (a), pa pod (b), a ni jedan primer nisam našla kao potvrdu za (c).

³² Emfatično markirane situacije dolaze do izražaja onda kad se pridev u ovoj konstrukciji nađe ispred glagola (kao: (*pokušavam da prozrem*) *prostor koji ti, nem i nevidljiv, zauzimaš* (S. S. 143).)

Pravila o nagomilavanju prideva u pridevskom nizu data za konstrukciju tipa (A), važe i za konstrukciju (C).

Podela na *sindetski* i *asindetski* niz i ovde je moguća (kao: 1. *polaze sante leda, gomilaju se, sudaraju, tamne i šarene* (D. Č. 19); 2. *(Ali s vlažnim zrakom koji naglo ustruja), mirisi su se raslojili, nametljiviji, opštiji, neizbežniji* (O. D. 27).

Zamenica i broj se ne pojavljuju u determinativnoj službi uz pridev u konstrukciji (C).

Moguće je da se uz pridev, u istoj determinativnoj službi, pojavi padežna konstrukcija (kao: *Sedeo sam sa suzama u očima, ... bled* (S. S. 164). Položaj padežne konstrukcije je po pravilu iza „centra“ V. Nije isključeno da se, između V i padežne konstrukcije, postave drugi rečenični konstituenti, kao u primeru: *Na konju ispred dželepa jahao je Hasan, u crvenoj kabanici, uspravan i vedar* (M. S. 77).

Mogu biti i nekolike padežne konstrukcije u jednom nizu: *Sjedio je sa hafiz Muhamedom, u čardaku, iznad kuće, u plavom mintanu, podšišane mekane brade, jagom namirisana, svež, nasmiješen* (M. S. 93).

Kao determinator prideva i ovde se mogu pojaviti: (a) *prilog* (*pitao sam ... strog i besomučno ozbiljan* (S. S. 107); (b) *priloška konstrukcija* (*Tako je sedeo na kolima usturen kao vreća žita* (I. A. 59).

U svim prethodno razmatranim slučajevima uočeno je sledeće: kad *prilog* stoji iza prideva, onda je takva pozicija ekspresivno markirana, a kad determinativna *priloška konstrukcija* bude postavljena *ispred* prideva, onda je i ova druga pozicija takođe ekspresivno markirana. Iste distribucione okolnosti, sa istim posledicama, dolaze do izražaja i u okviru konstrukcije (C).

Diskontinuiranje pridevskog niza u konstrukciji (C) može biti izvršeno nekom ekspresivnom reči: (a) bez veznika; (b) sa veznikom.

Diskontinuiranje od „centra“ V se može izvršiti i drugim sredstvima: (a) nekom *priloškom odredbom* (npr. *glas ulazi u tebe, mumlav, dlakav* (O. D. 49); (b) *poredbenim kao* (npr. *ali i ono što se ukazuje kao disharmonično, razbito, karikirano, smiješno* (P. Š. 53).

III. Semantičke okolnosti koje regulišu distribuciju prideva

Poznato je da se ostvarenje veze A N konkretnim leksičkim jedinicama sprovodi prema pravilima takozvanih selekcionih restrikcija. S obzirom na leksičko značenje „centra“ sintaktičke konstrukcije (N): 1. neki su spojevi neostvarljivi, jer bi bili tautološki (npr. *sladak šećer*); 2. neki se tolerišu (npr. *sitan šećer*); 3. neki se isključuju (npr. *slan šećer*).³³ Ja ću se ovde ograničiti na veze tipa 2. s napomenom da će u obzir doći samo „pravi“ pridevi³⁴ i tu će se posmatrati samo razorivi spojevi, tj. samo spojevi koji ne predstavljaju jednu jedinstvenu semantičku celinu (kao: *kiselo mleko*) niti idiomatski izraz (kao: *obična budala*).

Prvo ću posmatrati veze: (A) samo jednog prideva i imenice, a zatim (B) veze grupe prideva i imenice.

³³ Po predavanjima dr Milke Ivić, profesora Univerziteta u N. Sadu.

³⁴ Termin je preuzet iz knjige Aleksandra Belića *O jezičkoj privodi i jezičkom razvitku*, Beograd, 1958, 35.

A. Samo jedan pridev i imenica

U transformacionom³⁵ pogledu pridevi se različito ponašaju, u prvom redu u zavisnosti od toga koja je leksička jedinica u poziciji N. Tu, pre svega, treba povesti računa da li je u pitanju: 1. imenica koja nije glagolskog porekla, ili je, pak, 2. u pitanju imenica izvedena od glagola.

A.1. Imenica nije glagolskog porekla

Ovde ćemo, pre svega, posmatrati spojeve u kojima je eksponent „centra“ N imenica sa značenjem živog stvora.

Ako je u pitanju živ stvor, onda imenica koja o njemu referiše može referisati na dva načina: (a) direktno, otkrivajući sam pojam o kome je reč tj. bez davanja prednosti nekoj njegovoj osobini po kojoj bismo ga mogli posebno imenovati; (b) imenica referiše o živom stvoru posebno tj. ukazujući prvenstveno na neku njegovu istaknutu osobinu. Tip (a) bi predstavljale imenice kao: *čovek, žena*, a tip (b) imenice kao: *sekretar, igrač* i sl. Ukoliko su u pitanju pridevi koji znače boju ili oblik, spojevi se ostvaruju bez posebnih ograničenja. Ukoliko se pridevom ukazuje na drugu kakvu inherentnu osobinu, onda po pravilu treba voditi računa da li je imenica tipa (a) ili tipa (b). U zavisnosti, naime, od toga da li je uzet u obzir predstavnik prve ili druge kategorije, dobijamo odgovarajuće transformacione mogućnosti spoja A N. Recimo, *dobra žena* → žena koja je dobra. Ali *dobar sekretar* se interpretira kao → sekretar koji dobro vrši svoju dužnost.

Ukoliko je, međutim, u pitanju imenica koja referiše o kakvom pojmu koji nema svojstvo živog stvora, onda su transformacione mogućnosti A N spoja bitno drugačije. Uzmimo npr. sledeće spojeve: *lak problem, udobna stolica, težak jezik*. Oni se mogu transformisati:

lak problem → problem koji se lako rešava, uočava (lak za rešavanje)
udobna stolica → stolica na kojoj se udobno sedi (udobna za sedenje)
težak jezik → jezik koji se teško uči, shvata, savladava (težak za učenje)

Kao što se iz izloženog vidi, za razliku od slučajeva kad je u pitanju imenica koja referiše o živom stvoru, ovde u uspostavljenom transformu imenica ne figuriše kao agens. Najčešće je to direktni objekat nečije radnje ili drugi kakav, u hijerarhijskom pogledu sporedniji sintaksički konstituent: *udobna stolica* → stolica na kojoj se udobno sedi. U ovom slučaju interesantnu pojedinost predstavlja činjenica da glagol koji se obavezno pojavljuje u transformu ne mora biti unapred precizno predviđen iz leksičkog značenja konstituenata datog spoja A N. Tu se, u stvari, u načelu može predvideti jedan ograničen broj mogućih radnji, a konkretan izbor glagolske lekseme zavisi od datih okolnosti pod kojima se sintaksički spoj uspostavlja. Tako je, recimo, *udoban jastuk* → jastuk na kome se udobno

leži
 spava
 drema
 izležava.

³⁵ Termin *transformacija i transform*, upotrebljavaju se u ovom radu u onom značenju koje mu daje američke transformaciona praksa do N. Chomskog.

A.2. Imenica je glagolskog porekla

Ako je imenica izvedena od glagola, onda mogu doći u obzir tri slučaja: (a) imenica označava živog stvora (npr: *igrač*, *šofer*); (b) imenica označava predmet za upotrebu (*zatvarač*, *otirač*); (c) imenica označava apstraktnu radnju (*plakanje*).

Ukoliko se pridev kombinuje sa imenicom tipa (a), onda najčešće u transformu pridev postaje *a d v e r b*, kojim se determiniše radnja na osnovu koje je izvršena nominacija (*dobar igrač* → čovek koji dobro igra). Međutim, ovde je moguće dobiti, u nekim slučajevima, i takve transforme u kojima mesto glagola imamo imenicu glagolskog porekla (N) u zavisnom padežu: *on je pažljiv posmatrač* → on je pažljiv u posmatranju.

I, najzad (što je, izgleda, najređe), moguće je dobiti i transforme kao u primeru: *prvoklasan radnik* → radnik čiji je rad prvoklasan.

Ako u poziciji N dođe imenica tipa (b), onda u transformu pridev takođe funkcioniše kao prilog, ali eksponent prvobitnog „centra“ N, nije agens: *zgodan otvarač* → predmet kojim se zgodno otvara. U smislu *l a k o*.

Sasvim je razumljivo da, kada se radi o imenici predstavniku kategorije (c), pridev biva zamenjen adverbom prilikom transformacije, a imenica postaje glagol: *gorko smeškanje* → gorko se smeškati.

A.3. O nekim transformacionim posebnostima

Treba posebno napomenuti da postoje izvesni pridevi (npr. *vešt*) koji u spoju sa imenicom dovode do semantičke interpretacije ispoljene prilikom transformacije u činjenici da se pridev pretvara u prilog čija je funkcija da bliže odredi jedan naknadno uspostavljeni glagol: npr. *vešt momak* → momak koji se vešto snalazi radi i sl.

Treba naglasiti da, ukoliko se imenicom referiše o živom stvoru na osnovu njegovih posebnih svojstava (*učitelji*, *majka*, *otac*), iskršava svojevrsna transformaciona mogućnost, ali samo u predikatskoj službi spoja A N. Npr. *dobar učitelj neće izneveriti* — učitelj koji je dobar neće izneveriti. Ali, *on je dobar učitelj* → on je dobar kao učitelj.

Ovo su samo neke zapažene pojedinosti izložene ovde bez pretenzija na iscrpnost, a sa ciljem da se ukaže na to koliki značaj ima „centar“ N za regulisanje međusobnih odnosa konstituenata A N.

B. Grupa prideva uz imenicu

B.1. Asindetska grupa

Nagomilavanje prideva uz imenicu u asindetskoj grupi može biti uz prisustvo i odstvo zareza. Prisustvo zareza je znak da su pridevi postavljeni ravnopravno u odnosu na N, tj. ne postoji hijerarhija po prioritetu. Kod nagomilavanja prideva bez izdvajanja zarezom najčešće je ovakvo interpunkcijsko rešenje znak određene hijerarhije u determinativnoj funk-

ciji prisutnih prideva prema imenici. Pravilo je, naime, da najbliži pridev prvo obrazuje jedinstvenu sintaksičku vezu sa imenicom, pa se onda takva jedinstvena veza podvrgava determinaciji sledećeg, od imenice udaljenijeg prideva. Pozicija, dakle, jednog prideva u datom nizu u ovakvom slučaju je sintaksički relevantna: determinacija se vrši ciklično, počev od najbližeg prideva, s tim da se svaki put stvoreni determinativni spoj u celini podvrgava dejstvu sledećeg procesa determinacije sa narednim pridevom. Tako, recimo, *vitko belo telo* jeste konstrukcija u kojoj je primarno organizovan sintaksički spoj *belo telo*, a u drugoj etapi sintaksičkih procesa taj uspostavljeni spoj biva izložen bližem određivanju od strane prideva *vitko*.

Samo u ovom drugom slučaju, gde zarez izostaje, postavlja se problem semantičkih okolnosti koje uslovljavaju redosled datih prideva u datom nizu. Primećeno je³⁶, naime, da se u primerima kao *velika gumena lopta*, prvo uspostavlja spoj koji označava gradivnu osobinu, pa tek onda dolazi na red determinacija po dimenziji predmeta. To su, po svoj prilici, neki semantički zakoni generalnijeg karaktera, s obzirom na činjenicu da u ovom pogledu srpskohrvatska situacija odgovara onoj u engleskom jeziku.³⁷

U prilog ispravnosti izloženih zapažanja govori i konstituisanje primera *nova stara moda* (Večernje novosti, 6. I 1969, 11). Značenje ovog niza pretvorili bismo u besmisao kad bismo između prideva stavili zarez. Čitalac, naime, u ovom primeru oseća kao jedinstvenu sintagmu *stara moda* koja zatim dobija jedno novo obeležje *nova* (stara moda koja je postala nova). Tako nam navedeni pridevski niz daje i logičnu i gramatičnu celinu.

U principu, kod asindetske grupe prideva postoje dva problema: (A) pitanje semantičkih uslova koji regulišu redosled nizanja *p r i d e v s k i h l e k s e m a*; (B) mogućnost distribucije prihvatljivih pridevskih nizova uz konkretne *i m e n i č k e l e k s e m e*.

Ako uzmemo u obzir primere: *grao stari kaput* i **grao stari čovek*, vidimo da je spoj dvaju prideva ovde normalan. Međutim, njihova veza se može ostvariti u logičnu informaciju samo u zavisnosti od imenice. U odnosu na pojam *čovek*, boja o kojoj je reč ne vrši odredbenu funkciju; pridev *grao* bi se mogao ovde eventualno upotrebiti u metaforičnom značenju.. Međutim, za imenicu *kaput* bliže određivanje po boji je relevantno.

Pisci, međutim, često insistiraju baš na neočekivanim vezama *A + A* ili *A + N*. Kao što su primeri: *gladak, svečan život*; *brz šaptav lepet krila* (B. Č. 40; 16).

Drugi jedan primer: *jedan dugi tren* (M. S. 71) je sasvim druge vrste. Bez obzira na to što je on po našem jezičkom osećanju prihvatljiv, on u sebi krije jednu nelogičnost. Naime, imenica *tren* ne bi trebalo da trpi pored sebe pridev *dug*, jer je semantički sadržaj prideva u suprotnosti sa semantičkim sadržajem imenice. Međutim, u primeru *gledali su se jedan dugi tren*, sintagma ima, u stvari, značenje: *tren* koji im se učinio tako dugim.

³⁶ Od strane prof. Milke Ivić na univerzitetskim predavanjima.

³⁷ Zeno Vendler navodi isti zaključak za engleski jezik.

B.2. *Sindetska grupa*³⁸

U ekscerpiranom materijalu najveća je frekvencija k o p u l a t i v n o g veznika *i*, dok frekvencija kopulativnog *pa* za njom daleko izostaje. Ističem da nisam dobila zasad ni u razgovornom jeziku potvrde za odgovarajuću upotrebu kopulativnog *te*.

Veznik i: I nemirne i uzbudljive godine (razg.)
 duga i uska ulica (razg.)
 lepa i šarmantna devojka (razg.)

II *duga i poljska reč
 * brza i žuta kola

U pridevskom nizu A i A N veznik povezuje dva prideva za istu imenicu. Samo u prvoj grupi navedenih primera dva prideva su simetrična po semantičkim sadržajima, a i istog su transformacionog ponašanja. Zato je ostvarenje sindetske veze moguće. Up. sledeće transformacione rezultate:

I nemirne i uzbudljive godine		godine koje su nemirne
		godine koje su uzbudljive
II *duga i poljska reč	==	reč koja je duga
	==	reč koja pripada poljskom jeziku

U drugoj grupi navedenih primera pridevi ne mogu da se povežu veznikom *i* zbog neidentičnih transformacionih ponašanja. Međutim, ovim se ne isključuje i mogućnost individualnog kombinovanja svakog od navedenih primera sa navedenom imenicom (*reč*).

Na osnovu ovih konstatovanih okolnosti može se izvesti sledeće pravilo: kad dva prideva povezuje veznik *i* onda pridevi koji stupaju u vezu moraju imati koordinirane semantičke sadržaje i ista transformaciona ponašanja.

U vezi sa semantikom leksičkih jedinica koje se kombinuju pomoću veznika *i* u odredbenu sintagmu dolazi do izražaja poseban problem. Primeri kao: (a) *popodnevna i večernja predstava* (razg.); *Spremao sam se za popodnevnu i večernju bitku* (S. S. 55) semantički se vrlo određeno razlikuje od primera kao: (b) *lepa i pametna devojka*. U slučaju tipa (b), za razliku od tipa (a), osobine o kojima referišu dati pridevi odnose se na i s t i pojam (u primeru *lepa i pametna devojka* radi se o istoj ličnosti koja je istovremeno i lepa i pametna). U slučajevima tipa (a), naprotiv, ima onoliko različitih pojava podvrgnutih determinaciji koliko ima ostvarenih pridevskih determinatora (u primeru kao: *ne propušta jutarnju i večnju šetnju* u pitanju su d v e šetnje, jedna koja je jutarnja i druga koja je večernja).

Slučajevi tipa (a), koji su neuporedivo ređe zastupljeni od slučajeva tipa (b), uspostavljaju se onda kada je u pitanju pridev koji ukazuje na kakvu relaciju pojedinost pomoću koje se vrši karakteri-

³⁸ Ovde će biti razmatrani samo nizovi sa kopulativnim veznicima. S obzirom na to da je mala frekvencija javljanja ostalih prostih veznika u odabranom mmaterijalu, njima ovde neću posvećivati više pažnje.

zacija datog pojma. U rezultatu, naime, različitog smeštaja na kakvoj relacionoj osi pojavljuje se i svest o različitosti pojava koje se po tom kriteriju bliže određuju (up. *najstarija i najmlada ćerka došle su kod babe i dede; prva i poslednja ljubav još ga se sećaju*³⁹; *beogradski i niški rektor su odlučili; tamošnji i ovdašnji predsednik' ruski i austrijski car i sl.*).

Ukoliko pisci, što se češće događa, upotrebe (radi upečatljivijeg efekta) dva po značenju kontradiktorna prideva kao, recimo, u primeru: (*to*) *se izgovara kao ružna i lepa reč; izgnanstvo* (S. S. 119) onda se u datom sintaksičkom spoju podrazumeva izraz *istovremeno i (ružna i lepa reč* → istovremeno i ružna i lepa reč), a pojam na koji se determinativni spoj odnosi ostaje jedan isti s obzirom na činjenicu da su u pitanju inherentne osobine (a ne karakteristike u nekom relacionom smislu).

Veznik pa:

Najčešće veznik *pa* „označava sastavnost, uz naglašavanje redosleda u vršenju radnje, ili služi prosto za isticanje (stoji u aseverativnoj funkciji)“⁴⁰

U ekscerpiranom materijalu nisam pronašla ni jedan primer sa veznikom *pa*. Zato ću sve primere navoditi iz razgovornog jezika.

Tu postoje tri grupe primera s obzirom na funkciju veznika.

I (imam ženu) lepu *pa* debelu

mali *pa* prgav (momak)

bela *pa* rumena (devojka)

II mali, žgoljav *pa* nikakav (momak)

III jednu *pa* vrednu (reč izreče).

Ni u jednoj od navedenih grupa nema primaran značaj ni redosled konstituenata date konstrukcije niti njihovo isticanje. Kod prve grupe primera drugi pridev, povezan veznikom *pa*, dolazi da kompletira prvu informaciju datu prvim pridevom. U sintagmi *lepa pa debela* veznik *pa* ima značenje kao i veznik *i* samo sa jačom dozom ekspresivnosti (ne samo da je lepa već je i debela). Kod primera pod II, međutim, *pa nikakav* ima karakter zaključka koji sledi posle dva prideva *mali, žgoljav*. Veznik *pa* u primeru *jednu pa vrednu*, ima semantičku funkciju blisku funkciji veznika *ali* (kao: *jedan ali vredan*).

Zaključak

1. Povezivanje prideva (pridevskog niza) sa „centrom“ konstrukcije N zavisice od:

(a) semantičkih uslova koji regulišu redosled nizanjanja pridevskih leksema, bez obzira na samo leksičko značenje datog „centra“;

³⁹ Napominjem da u ovakvom slučaju može doći do dvosmilenosti: jedna ista ista devojka može biti istovremeno nečija prva i poslednja ljubav. Dvosmislenost ove vrste razrešava se na osnovu uzimanja u obzir opštih okolnosti pod kojima se daje iskaz.

⁴⁰ Jovan Kašić, *Sistem kopulativnih veznika i, pa, te u srpskohrvatskom književnom jeziku*. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1962—1963, Knj. VII, 111—119, (posebno str. 112).

(b) mogućnosti distribucije prihvatljivih pridevskih nizova uz imeničke lekseme, s obzirom na konkretno značenje tih leksema.

2. Pojavom veznika u pridevskom nizu dolaze do izraza različiti sintaksički odnosi kopulativnog, adverbativnog i koncesivnog tipa na bazi kojih se dati niz organizuje u gramatičku i logičku celinu.

3. Sve primere organizovane po modelu A veznik A N možemo interpretirati kao redukovane rečenične strukture, tj. možemo pretpostaviti da se one na nivou dubinske strukture⁴¹ mogu konstituisati kao potpune rečenice (*retka a potrebna reč* → reč koja je retka, a koja je potrebna).

IV. Jezički postupak pisaca u odabranim delima⁴²

Već je uočena pojava da je broj A uz N uslovljen sadržinom i formom književnog dela. Veća je mogućnost za pojavu niza A N u tekstovima gde preovlađuje opis događaja ili situacije. Zato sam za ovu statističku analizu odabirala baš takve tekstove, koji uz to imaju i sasvim malo dijaloga.

1. Izrazita je upotreba kraćih pridevskih nizova kod svih odabranih pisaca (v. str. 1—2).

2. Upotreba padežnih i priloških konstrukcija je reda u poređenju sa upotrebom običnih prideva u istoj odredbenoj funkciji.

3. U poređenju sa frekvencijom prideva u atributskoj službi, frekvencija u apozitivnoj (tj. pridevsko-priloškoj, „participskoj“) funkciji izgleda dosta slaba. Svakako bi bilo vrlo instruktivno, za tačnije sagledavanje ovog detalja, ako bi se u ovom pogledu povukla paralela sa odgovarajućim stanjem kod starijih pisaca, prvenstveno kod Vuka.

4. Veoma je retka upotreba priloga neposredno iza imenice (v. zaključak u drugom poglavlju).

5. Upotreba niza od četiri prideva kod većine pisaca je sasvim retka.

6. Na osnovu statističke analize može se zaključiti da je frekvencija upotrebe prideva kod Branka Ćopića najveća. Zbog toga ću ovom prilikom posebno analizirati jezički postupak samo ovog pisca.

Sve one pojave u vezi sa distribucijom prideva, koje smo u radu obeležili kao standardne u srpskohrvatskom jeziku, i kod Ćopića se dosledno

⁴¹ Termin generativne gramatike upotrebljen u radu N. Chomsky, *The Syntactic Structure*⁹, The Hague, Mouton, a. Co, 1957, 1—116, 8°.

⁴² Odabrala sam po 20 stranica iz dela navedenih pisaca (str. 1—2), da bih pokazala predileksiju pojedinih pisaca za kraće i duže pridevke konstrukcije. U obzir za analizu uzela sam sledeće probleme: frekvencija upotrebe 1.A (pod simbolom 1A podrazumevam nizove: A + N i N + Cop (V + A)); 2A (pod simbolom 2A podrazumevam nizove: A + A N; Pron + A + N; Num + A + N); 3A; 4A; zatim, frekvencija upotrebe prideva u konstrukciji tipa (C); u konstrukciji s padežnom konstrukcijom; u konstrukciji s priloškom konstrukcijom. Naročito je interesantna frekvencija upotrebe jednog ili više prideva iza imenice, pa je taj problem obuhvaćen u statističkoj analizi posebno. Pretpostavku da se kategorija priloga veoma retko pojavljuje neposredno iza imenice, potvrdila je i ova statistička analiza.

STATISTIČKA TABELA

Pisac i delo	1A	2A	3A	4A	Diskontin.	Veznik	Padež. kon.	C-kon.	Prilo. kon.	1A iza N	Više A iza N	Adv iza N
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Ivo Andrić, <i>Na Drini ćuprija</i> , 42—62.	246	35	11	5	1	24	3	18	2	7	6	0
2. Oskar Davičo, <i>Pesma</i> , 30—50.	273	73	14	8	2	31	4	12	2	16	7	0
3. D. Ćosić, <i>Bajka</i> , 15—35.	188	33	6	1	1	25	2	2	1	5	1	0
4. B. Ćopić, <i>Osmo ofanziva</i> , 63—83.	229	102	23	2	1	22	3	18	4	15	5	1
5. M. Selimović, <i>Deruš i smrt</i> 68—88.	237	46	7	1	3	19	7	2	5	1	8	2
6. S. Selenić, <i>Memoari Pere Bogalja</i> , 101—121.	263	89	17	4	5	31	13	5	13	4	1	1
7. P. Šegedin, <i>Osamljenici</i> , 90—110.	176	70	11	1	7	18	2	6	1	7	1	0
8. P. Džadžić, (Predgovor) <i>Pesme</i> , XXI—XL.	322	88	11	3	3	32	2	4	0	11	7	0

potvrđuju. Kada se kod jednog pisca pojavi veći broj primera koji su markirani kao izuzeci od pravila, onda se dobija utisak neobičnosti stila. Moram odmah reći da takvih izuzetaka nema kod Branka Ćopića više nego kod drugih u ovom radu analiziranih pisaca. Sem činjenice da je frekvencija prideva kod ovog pisca veoma velika, primetila sam još i sledeće interesantne pojave:

a) Pisac se koristi neobičnim spojevima jedne pridevske i jedne imeničke lekseme (kao na primer: *neka krilata ženska* (str. 61); *svileni jesen* (str. 7); *brkata ječma* (str. 7); *krilati zanos* (str. 93).

b) Upotrebu dvaju prideva pisac iskorišćava na nekoliko svojevrsnih načina: uspostavljanja A) nesvakidašnji spoj asindetskog tipa pridevskih leksema i imenice (kao: *neprijatni, smlačeni žmarci* (str. 72); ili B) sindetski spoj sasvim neuobičajenog karaktera (kao: *hoda sam pa belom i šarenom svetu* (str. 18)⁴³; C) pristupa diskontinuiranju jednog prideva od drugog na načine koji su u ovom radu već opisani (na primer: *Ali na javi pred njim bi se našao ratni komandant, drug Stojan Starčević, opor i ozbiljan, istina sad premaskiran* (B. Ć. 77).

c) Ako se naniže veliki broj prideva ispred imenice, pretil opasnosti da se dobija utisak glomaznosti iskaza. To pisci, među kojima i Branko Ćopić, izbegavaju na taj način što jedan broj prideva stavljaju ispred imenice, a jedan broj iza nje. Tako se, uostalom, postiže i veća ekspresivnost izraza (na primer: *tudih kopljastih šuma, tamnih i ledenih* — str. 72).

d) Češće nego kod drugih pisaca, kod Branka Ćopića se pojavljuju padežne konstrukcije ispred imenice (kao: *sam, od svoju otuđen, ugroženi dječak s grčovitom čežnjom počeo da se okreće majci* (str. 77).

e) U konstrukciji B, uz semikopulativne glagole, dolazi dopuna u vidu prideva najčešće iza glagola. Branko Ćopić, međutim, iskorišćava i mogućnost distribucije ovog prideva ispred glagola (kao: *ali će vječito, neizmijenjen, ostati u njemu bosonog, žalostan dječak* (str. 76.; i *tako Selim udvojen, nastavi da se druži i s B-jom i sa Stojanom* (B. Ć. 68). Ovakva pozicija prideva markirana je zarezima.

PRILOG BIBLIOGRAFIJI RADOVA O PRIDEVIMA U SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

Ova bibliografija sadrži radove o pridevima koji su objavljeni u Jugoslaviji i van nje u periodu od 1900. do 1968. godine.⁴⁴

1. Anić Vladimir, *O pridjevima na -a(n) i -lji od istog korijena ili iste osnove*, — Jezik, Zagreb, 1958—1959, God. 7, sv. 4, 111—113.
2. Babić Stjepan, *Neutralizacija pridjeva u hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*. — Jezik, Zagreb, 1961—1962, God. IX, sv. 2, 46—57.

⁴³ Veza *beli svet* je ovde blokirana sintagma (kao: *otišao je u beli svet*) u smislu „dalek svet“. Veza *šareni svet* to nije. Kombinacija *beli i šareni svet* ostvaruje ovde značenje „daleki i raznovrsni svet“.

⁴⁴ Mada su najznačajniji radovi iz ovog perioda ovde registrovani, nije isključeno da je ostao neobuhvaćen po koji prilog objavljen na strani, u publikacijama koje su meni bile nedostupne.

3. Babić Stjepan, *O značenju nekih pridjeva*. — Jezik, Zagreb, 1968. God. XV, sv. 3, 90—91.
4. Babić Stjepan, *Pridjevi od imenice nafta*. — Jezik, Zagreb, 1963—1964, God. XI, sv. 5, 157—159.
5. Babić Stjepan, *Pridjevski sufiksi -an i -ani, -en i -eni*, Jezik, Zagreb, 1962—1963, God. X, sv. 5, 137—143.
6. Babić Stjepan, *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, — Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1966, knj. 344, 63—253.
7. Banović Stjepan, *Dvije bilješke iz naših narodnih pjesama*. 1. Prijedlog između imenice i pridjeva u našim narodnim pjesmama. — Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1920, knj. CCXXII, 283—284.
8. Barjaktarević Danilo, *O rodu nekih pridevskih reči*. — Književnost i jezik, Beograd, 1959., God. VI, knj. 3—5, 167—172. (ćir.)
9. Barjaktarević dr Danilo, *Pridevi žao i rad*. — Književnost i jezik, Beograd, 1961., God. VIII, sv. 1, 97—100. (ćir.)
10. Belić dr Aleksandar, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (lingvistička ispitivanja), Beograd 1952², knj. I, izd. Nolit, I—VIII + 1—358. Pridevske reči: 35—45; Funkcija i stvaranje prideva: 165—166; Atributsko-predikatski značaj upotrebe participa: 248—257. (ćir.)
11. Belić Aleksandar, *Savremeni srpskohrvatski književni jezik*, II deo, Nauka o građenju reči. Predavanja dr-a Aleksandara Belića, Beograd, 1949, 1—329. O građenju prideva: 154—158. (ćir.)
12. Belić A(leksandar), (rec.) Musić dr A., *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*. Napisao redovni pravi član JAZU, Zagreb, 1935, Rad JAZU, knj. 250, 127—157; Južnoslovenski filolog, Beograd, 1933—34, knj. XIII, 195—202 (ćir.)
13. Bidwell Charles E., *The Serbo-Croatian Comparative*. — Languages, Journal of the Linguistic Society of America, Baltimore, 1959, Vol. 35, number 2 (part 1), 259—263.
14. Beeglin Y. E., *A propos de rujno vino od de l'adjectif rujan en serbocroate*. — Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd, 1963, knj. XXIX, 324—331.
15. Bošković Radosav, *Protestni, azbestni itd.; telefoniskinja, pijaniskinja itd.* — Naš jezik, Beograd, 1949—1950, n. s., knj. I, sv. 7—8, 285—294.
16. Bošković Radosav, *O pridevima tipa orači*. — Naš jezik, Beograd, 1949—1950 n. s., knj. I, sv. 3—4, 116—131.
17. Brabes — Hraste — Živković, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Zagreb, 1961, izd. Školska knjiga, IV prerađeno izdanje, 1—280 + dijalek. karta. Pridjevi: 84—93; Atribut: 195—196; Tvorba pridjeva: 178—182.
18. Brozović Dalibor, *O naglasku i značenju zamjeničkog pridjeva s a m*. — Jezik, Zagreb, 1958—1959, God. 7, sv. 4, 129—135.
19. Vince Zlatko, *Jedna potrebna, ali neadekvatna riječ u suvremenom književnom jeziku*. — Jezik, Zagreb, 1958—1959, God. VII, sv. 3, 89—92; sv. 4, 115—117. (O riječi čorav).
20. Vušović Danilo, *Značenje i upotreba reči „zločest“*. — Naš jezik, Beograd, 1936. knj. V, sv. 2, 45—48.
21. Gallis Arne, *Die Syntax der Adjektivkomparation in neueren Serbokroatischen*. — Scando-Slavica, Tomus III, MSMLVII, Copenhagen, 1957, 193—215.
22. Georgijević Sv., *Atributске синтаге у нашем језику*. — Južnoslovenski filolog, Beograd, 1953—1954, knj. XX, 289—306. (ćir.)
23. Gopić Josip, *Akcentat u pridjeva*. — Nastavni Vjesnik, Zagreb, 1908, knj. XVII, 25—30.
24. Gortan Veljko, *O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla u medicinskoj terminologiji*. — Jezik, Zagreb, 1954—1955. God. III, sv. 3, 72—73.
25. Gortan Veljko, *O tvorbi pridjeva od imenica na -ija*. — Jezik, Zagreb, 1954—1955, God. III, sv. 4, 110—113.
26. Gricat dr Irena, *O upotrebi prideva m n o g i i sličnih prideva u jednini*. — Naš jezik, Beograd, 1953—1954, n. s., knj. V, sv. 7—8, 269—277. (ćir.)
27. Gricat Irena, *Prilozi i njihov odnos prema pridevima i pridevskim značenjima*. — Naš jezik, Beograd, 1961, n. s. knj. XI, sv. 3—4, 69—80. (ćir.)
28. Daničić Đuro, *Srpski akcenti*. — Srpska kraljevska akademija, Beograd, — Zemun, 1925 (Posebno izdanje knj. LVIII), knj. 16. Akcenti u adjektiva (Iz Rada JAZU, knj.

29. Divković M., *Pridjevi na: -ski*. — Nastavni Vjesnik, Zagreb, 1909, knj. XVIII, sv. 4 282—283.
30. Димитриев Петар А. *При́йяжельные йрилагательные сербохорватского языка* (к вопросу об их месте в системе частей речи). — Ученые записки Ленинградского университета, 301, 6а, 49—57.
31. Đorđić Petar, *Trpni pridevi u necesitativnoj službi*, — Južnoslovenski filolog, Beograd, 1928—1929, knj. VIII, 103—108. (ćir.)
32. Živanović Jovan, *Složene riječi u srpskom jeziku*. — Glas Srpske kraljevske akademije, Beograd, 1904, knj. LXVIII, 175—207.
33. Илинский Г., *Сербо-хорватскія йрилагательныя съ суффиксомъ -овъ и русско-кашубскія окончанія род. ѣ. ед. ч. м. и ср. р. -ва/-во*. — Ужнoслoвeнcки филолог, Beograd, 1925—1926, кн. V, 53—68.
34. Ivić dr Milka, *Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom -ov/-ev, -ovljev/-evljev* — in u odnosu „kombinatoričnih varijanata“. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad 1967, knj. X, 257—263.
35. Ivić Milka, *Srpskohrvatske padežne konstrukcije obavezno praćene odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom*. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1959, knj. IV, 151—163.
36. Jeremić Dragoljub, *Gnjecav gnjetač*. — Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad 1963, knj. VI, 165—167. (ćir.)
37. Jeremić Dragoljub, *O vidu jednog prideva*. Iz leksikologije. — Naš jezik, Beograd 1961, n. s. XI, sv. 3—4, 116—119. (ćir.)
38. Jernej Josip, *O predikatskoj dopuni u hrvatskosrpskom jeziku*. — Filologija, Zagreb, knj. IV, 77—81.
39. Kostić A. Đ., *O građenju i transkribovanju prideva od latinskih imenica*. — Naš jezik, Beograd, 1952—1953, n. s., knj. IV, 308—315. (ćir.)
40. Lalević S. Miodrag, *Sintaksa srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd, 1962, 1—272 + 3. O pridevima: 10—12. (ćir.)
41. Leskin August, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*. I Teil: Lautlehre, Stammbildung, 1914, LXVI + 588; B. Adjektiva: 300—319.
42. Maretić Tomo, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, III nepromijenjeno izdanje (za štampu priredili Mate Hraste i Pavle Rogić), Zagreb 1963, izd. Matica hrvatska, 1—688 + 2 (nepag.). O pridevima: 201—217; Komparativ: 217—221; Nastavci za tvorbu pridjeva: 368—383; Složene imenice i pridjevi: 386—400; Pridjevi: 488—499.
43. Maretić Tomo, *Kako da tvorimo pridjeve prema grčkim imenicama na -ija?* — Nastavni Vjesnik, Zagreb, 1906, knj. XIV, 568—573.
44. Maretić Tomo, *Metrika narodnih naših pjesama*. — Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1907, knj. 168, 1—112. *Nesklanjanje imenica i pridjeva* 108—112; knj. 170, *Namještaj pridjeva* 144—150; *Metrika muslimanske narodne epike*, knj. 253, 1935, 189—242. *Nesklanjanje imenica i pridjeva* 235—242; knj. 255, 1936, 1—75. *Namještaj pridjeva združenih s imenicom* 53—65.
45. Matić S., *Maretić i Ljub. Stojanović o neodređenom pridevskom obliku*. — Naš jezik, Beograd 1940, knj. VII, sv. 2—3, 50—51. (ćir.)
46. Matić S., *Složenice sa v e l i k o*. — Naš jezik, Beograd, 1952—1953, n. s., IV, sv. 9—10, 323—328. (ćir.)
47. Matić S., *Upotreba dužih i kraćih pridevskih oblika u narodnom i Njegoševom desetercu*. — Beograd, 1940, Naš jezik, knj. VII, sv. 2—3, 45—50. (ćir.)
48. Meillet André et Vaillant André, *Grammaire de la langue serbo-croate*. 2 édit. revue. Paris, H. Champion, 1952, VIII + 302. (O pridevima od 159—161).
49. Milanović Branislav, *O upotrebi brojnog prideva oboji*. — Naš jezik, Beograd, 1952, n. s., knj. IV, sv. 1—2, 38—44. (ćir.)
50. Milanović Branislav, *O posesivnim pridevima na -ovljev/evljev*. — Naš jezik, Beograd, 1961, n. s., knj. XI, sv. 3—4, 81—89. (ćir.)
51. Milanović Branislav, *Deklinacija poimeničenih prideva*. — Naš jezik, Beograd, 1962, n. s., knj. XII, sv. 3—6, 105—123. (ćir.)
52. Moskovljević Miloš S., *Jedno neobično značenje prideva k i v a n kod Njegoša*. Književnost i jezik, Beograd 1959, God. VI, sv. 3—5, 173—176. (ćir.)
53. Moskovljević Miloš S., *O građenju nekih prideva na -ski od geografskih imena*. — Naš jezik, Beograd, 1940, knj. VII, sv. 6, 205—210. (ćir.)

54. Musić August, *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*. — Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1935, knj. 250. 128—159. (O pridevima od 128—133.)
55. Nikolić Berislav M., *Akcentat prisvojnih prideva tipa momkov, očev, sestrin*. — Naš jezik, Beograd, 1957, n. s., knj. VIII, sv. 5—6, 184—188. (ćir.)
56. Nikolić Berislav M., *Dužina sufiksovog vokala kod prisvojnih prideva na -in i -ov (-ev) u Vuku i u današnjem tršićkom govoru*. — Kovčević, Prilozi i građa o Dositeju i Vuku, Beograd, 1960, knj. 3, 183—185. (ćir.)
57. Ničota Stevan N., *Obrana srpskohrvatskog književnog jezika*. I—II, Beograd, I deo 1957, 1—30, II deo, 1958. 1—42. (U I delu koji nosi naslov Pridevni nastavci i logika, govori o pridevskim nastavcima -ov (-ev), -in, -ij, -ski).
58. Novaković Stojan, *Srpska gramatika*, Drugo celokupno izdanje. Beograd, 1902, I—XXVIII + 1—520. (Pridevske osnove: 115—127; Promena prideva: 185—193; Prilozi i pridevi glagolski: 315—318) (ćir.)
59. Pavlović Milivoj, *Posesivni genitiv i prisvojni pridev*. — Naš jezik, Beograd, 1964—1965, n. s., knj. XIV, sv. 4—5, 235—238. (ćir.)
60. Pavlović Milivoj, *Struktura semantičke multivalencije*. — *Prodor -prodoran -prodirati*. — Naš jezik, Beograd 1963, n. s., knj. XIII, sv. 1—2, 11—17. (ćir.)
61. Pavlović Milivoj, *Značenje i varijante značenja prideva v a z d u š a s t*. — Naš jezik, Beograd, 1953—1964, n. s., knj. V, sv. 1—2, 35—44. (ćir.)
62. Pavlović Milivoj, *Značenje prideva s nastavkom -ast i njegovih varijanata*. — Naš jezik, Beograd, 1—52—1953, n. s., knj. IV, sv. 1—2, 9—24; sv. 3—4, 99—114; sv. 5—8; 175—195.
63. Peco Asim, *Dvojaki oblici jednog izvedenog pridjeva*. — Naš jezik, Beograd, 1964. n. s., knj. XIV, sv. 1, 49—55.
64. Pešikan Mitar, „*Određni pridev u srpskohrvatskom jeziku*“. — Naš jezik, Beograd, 1957, n. s., knj. VIII, sv. 5—6, 171—174.
65. Popović Bogdan, *Dva ogleđa iz teorije stila*, Novi Sad, izd. Matica srpska (bibl. Mozaik, knj. 17) 1—194 + 1 (nepag.). O položaju prideva u grupi s imenicom: 18—81.
66. Putanes Valentin, *O našem pridevskom sufiksu -an <-en-*. Filologija, Zagreb, 1967, knj. 5, 117—122.
67. Rengjeo Ivan, *Anwendung des Instrumentals der Adjektiva, Pronomina, Numeralia fur Dat. und Loc. Sg. in Syrmien*. — Archiv für slavische Philologie, Berlin, 1911, knj. XXXII 622.
68. Rešetar Milan, *Les changements d' accent en serbocroate: adjectifs et pronoms*. — Revue des Etudes slaves, Paris, 1935—1936, XV tom, 1—2 fasc., 64—74.
69. Ristić Svetomir, *Određni pridev u srpskohrvatskom jeziku*. — Književnost i jezik, Beograd, 1956, God. III, br. 2—3, 81—92. (ćir.)
70. Božić Vatroslav, *Mjesne vlastite imenice za čeljad i pridjevi od mjesnih imenica u hrvatskom jeziku*. — Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1905, knj. 162, 135—185.
71. Skok Petar, *O pridjevskim izvedenicama*. — Pitanja savremenog književnog jezika, Sarajevo, 1951, knj. 3, 12—27.
72. Skok Petar, *Pridevske izvedenice od geografskih naziva*. — Jezik, Zagreb, 1954—1955, God. III, sv. 1, 33—37.
73. Skok Petar, *Pridjevski sufiks -ički mjesto -ski*. — Jezik, Zagreb, 1—53—1954, God. II, sv. 4, 122.
74. Stevanović Mihajlo, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*, Cetinje (Obod) 1961⁴, 1—430. (Građenje reči, str. 235—272, obuhvata i složene i izvedene prideve).
75. Stevanović Mihailo, *Još nešto o pridevskoj funkciji glagolskog prideva*. — Naš jezik, Beograd, 1959, n. s., knj. IX, sv. 3—4, 86—92.
76. Stevanović Mihailo, *O složenicama tipa narodnorepublikanac i povodom njih*. — Naš jezik, Beograd, 1955, n. s., knj. VI, sv. 5—6, 153—159.
77. Stevanović Mihailo, *Pridevi sa nastavkom -iv i -ljiv*. — Naš jezik, Beograd, 1963, n. s., knj. XI, sv. 3—4, 197—208.
78. Stevanović dr Mihailo, *Pridevska služba trpnog prideva glagola koji nemaju ovog oblika*. — Naš jezik, Beograd, 1962, n. s., knj. XII, sv. 7—10, 200—209.
79. Stevanović Mihailo, *Posesivne forme u srpskohrvatskom jeziku*. — Godišnjak Skopskog filozofskog fakulteta, Skopje, 1939—1940, knj. IV, 3—50.

80. Stevanović Mihailo, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*. Beograd, Naučno delo, 1964, X + 692. (Pridevi: 250—277; Pridevske složenice s rečcom naj- i rečcom ne-; 449—50; Izvedene reči, pridevi: 567—602).
81. Stevanović Mihailo, *Karakter odredaba samostalnih reči i razlike među njima*. — Južnoslovenski filolog, Beograd 1958, knj. XXIII, sv. 1—4, 23—34.
82. Stojković dr Marijan, *Posvojni pridjevi vlastitih imenica na -ina*. Nastavni Vjesnik, Zagreb, 1929, knj. XXXVII, 351—354.
83. Stevović Igrutin, *Jedan osobiti odrenat prideva kod Vuka, Daničića i u narodnim govorima*. — Južnoslovenski filolog, Beograd, 1963—1964, knj. XXVI, sv. 1—2, 369—400.
84. Friščić Vinko, *O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla s obzirom na stručnu medicinsku terminologiju*. — Jezik, Zagreb, 1953—1954, God. III, sv. 4, 111—113.
85. Hraste Mate, *O tvorbi posvojnih pridjeva na -ski od zemljopisnih imena*. — Jezik, Zagreb, 1953—1954, God. II, sv. 2, 47—47.
86. Šakić Janja, *Pridevi sa sufiksom -iv/-lživ u srpskohrvatskom jeziku*. — Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad 1965, knj. I, 75—101.
- *7 Šimunović Mate, *Značenje pridjeva ž u p n i i ž u p s k i*. — Jezik, Zagreb, 1968—1969, God. XVI, sv. 1, 61—63.
88. Šipka Milan, *Posvojni pridjevi od ličnih imena i prezimena*. — Jezik, Zagreb, 1957—1958, God. VI, sv. 4, 107—113.
89. Škarić Đ., *Die serbokroatischen Adjektiva osoran, osovan, usovan*, -Zeitschrift für slavische Philologie, Heilderberg, 1936, XIII, 346—351.
90. Schmaus Alojz, *Dvostruki epiteti u bugarštici*. — Zbornik za filologiju iz lingvistiku, Novi Sad, 1959, knj. II, 57—74.
91. Schmaus Alojz, *Serbokroatische Lang- und Kurzzeilenpoetik — Epitheta als chronologische Kriterium*. — Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, München, 1959, XV, 65—84.
92. Šojat Antun, *Pridjevski nastavci -iv i -lživ*. — Filologija, Zagreb, 1959, knj. 2, 93—110.
93. Španjol Nikola, *Cio — čitav — sav*, — Jezik, Zagreb, 1962—1963. God. X, sv. 4, 124—126.

L I T E R A T U R A

ovom prilikom korišćena

1. Belić Aleksandar, *Savremeni srpskohrvatski književni jezik*, II deo (Nauka o građenju reči), Predavanja dr-a Aleksandra Belića, Beograd, 1949, 154—158.
2. Belić dr Aleksandar, *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku*, Lingvistička ispitivanja. I knjiga, Beograd, 1958², I—VIII + 1—357.
3. Belić A(leksandar) (rec), *Musić dr A., Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*, Zagreb, 1935, Rad JAZU, knj. 250, 127—157; Južnoslovenski filolog, Beograd, 1933—34, knj. XIII, 195—202.
4. Berus N., *O redu riječi u rečenici*. — Jezik, Zagreb, 1958, God. VII, sv. 1, 12—16.
5. Brabec—Hraste—Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb, 1961, IV preradeno izdanje, 1—280 + dijalektološka karta.
6. Vendler Zeno, *The Transformational Grammar Of English Adjectives*. University of Pennsylvania, Transformations and Discourse Analysis Papers 52, 1963, 1—60.
7. Galis Arne, *Die Syntax der Adjektivkomparation im Neuerem Serbokroatischen Sprache*, Sando-Slavica, Copenhagen, 1957, Munksgaard, Tomus III, 193—214.
8. Georgijević Sv., *Atributske sintagme u našem jeziku*. — Južnoslovenski filolog, Beograd, 1953—54, knj. XX, 289—306.
9. Grickat Irena, *Prilozi i njihov odnos prema pridevima i pridevskim značenjima*, — Naš jezik, Beograd, 1961, n. s. knj. XI, sv. 3—4, 69—80.
10. Đorđević Pera, *O redu reči u srpskom jeziku* (Pristupna akademska beseda P. P. Đorđevića govorena na svečanom skupu S. Kr. Akademije 1. farbuara 1896), Glas SKA, LIII, Beograd, 167—232.

11. Živković dr Dragiša, *Ritam i pesnički doživljaj*. — Pesnički izraz i stih od Branka Rađevića do Alekse Šantića, Sarajevo, 1962, str. 194.
12. Ivić Milka, *Srpskohrvatske padežne konstrukcije obavezno praćene odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom*. — Godišnjak fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1959, knj. IV, 151—164.
13. Ivić Milka, *Genitivne forme srpskohrvatskih imenica i odgovarajuća pridevska obrazovanja sufiksom -ov / -ev, -ovljev, -evljev, -in u odnosu „kombinatoričnih varijanata“*. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1967, knj. X, 257—263.
14. Jonke Lj(udevit), *O redu riječi sa sintaksičkog i stilističkog gledišta*. — Jezik, Zagreb, 1962—63, God. X, sv. 3, 65—76.
15. Jernej Josip, *O predikatskoj dopuni u hrvatskom jeziku*. — Filologija, Zagreb, 1963, knj. IV, 77—81.
16. Kašić Jovan, *Sistem kopulativnih veznika i, pa, te u srpskohrvatskom književnom jeziku*. — Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1962—1963, Knj. VII, 111—119.
17. Lalević Miodrag S., *Sintaksa srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd, 1962, Zavod za izdavanje udžbenika Narodne Republike Srbije, 10—12.
18. Lees Robert B., *A Multiply Ambiguous Adjectival Construction in English* — Language, Journal of the Linguistic Society of America, Vol. 36, Num. 2 (Part 1), april—jun 1960, 207—222.
19. Maretić Tomo, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog književnog jezika*, Zagreb, 1963, Treće, nepromenjeno izdanje, 453—475; 488—499.
20. Musić dr August, *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*. — Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1935, knj. 250, 128—159.
21. Popović Bogdan, *Dva ogleda iz teorije stila*, Novi Sad, izd. Matica Srpska (bibl. Mozaik, knj. 17) 1—194 + 1 (nepag.). O položaju prideva u grupi s imenicom: 17—81. (ćir.)
22. Rašović Đ., *O asindetskoj hipotaksi*. — Književnost i jezik, Beograd, 1959, God. VI, br. 3—5, 161—167.
23. Stevanović Mihailo, *Karakter odredaba samostalnih reči i razlike među njima*. — Južno-slovenski filolog, Beograd, 1958, knj. XXIII, sv. 1—4, 23—34.
24. Stevanović dr Mihailo, *Pridevska služba trpnog prideva glagola koji nemaju ovog oblika*. — Naš jezik, Beograd, 1962, knj. XII, sv. 7—10, 200—209.
25. Stevanović Mihailo, *Još nešto o pridevskoj funkciji glagolskog prideva*. — Naš jezik, Beograd, 1959, n. s. knj. IX, sv. 3—4, 86—93.
26. Frangeš Ivo, *Stilističke studije*, Zagreb, 1959, izd. Naprijed, 1—301, 8°.
27. Šakić Janja, *Pridevi sa sufiksom -iv/-ljev u srpskohrvatskom jeziku*. — Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, 1965, knj. I, 75—101.
11. Živković dr Dragiša, *Ritam i pesnički doživljaj*. — Pesnički izraz i stih od Branka Rađevića do Alekse Šantića, Sarajevo, 1962, str. 194.

Samuel Boldocký

RAZMEŠTAJ SUBJEKTA I PREDIKATA U REČENICI

Radeno pod rukovodstvom
prof. dr Milke Ivić

1) Uvodne napomene

Cilj ovog rada je da na jezičkom materijalu romana *Koreni*¹ pokaže koliko je tačna pretpostavka koju je iznela prof. M. Ivić² da u srpskohrvatskom jeziku inicijalni položaj u rečenici nije, kako se to obično misli, mesto indicirano za reč koja treba da bude u centru pažnje, tj. da funkcioniše kao *rema* (nasuprot *temi*).³

U okvir posmatranja sam prvenstveno uzeo primere sa eksplicitno izraženim subjektom u kojima predikat u rečenici stoji ispred subjekta. Iz posmatranja sam isključio primere bez eksplicitno izraženog subjekta i primere u kojima je predikat enklitika.

2) Osnovni princip distribucije subjekatskog i predikatskog konstituenta u rečenici

Analizirajući razmeštaj subjekta i predikata u rečeničnim konstrukcijama romana *Koreni*, došao sam do zaključka da se u ovom pogledu sledeći momenti pokazuju relevantnim. Bitnu ulogu pre svega igra namera pisca da privuče posebnu pažnju na jedan određen detalj svoje informacije. Ako je posebna piščeva pažnja usmerena na subjekt, on ga obavezno stavlja za predikata i obrnuto. Pokušaću objasniti i ilustrovati na primerima zašto je to tako.

Ako je subjekt na prvom mestu u rečenici . . . *hrastovina škrinu . . . Rakina izdužena glava se pojavi . . . ponoć prođe . . .*) u našoj svesti se onda taj subjekt prvo i registruje kao tema rečenice i dalji logički tok mišljenja

¹ D. Ćosić: *Koreni*, osmo izdanje, Prosveta, Beograd 1962.

² Univerzitetska predavanja prof. M. Ivić iz savremenog srpskohrvatskog književnog jezika.

³ O distinkciji tema-rema govorila je prof. M. Ivić na svojim predavanjima iz opšte lingvistike.

zahteva da se dâ neko objašnjenje o toj temi. Prema tome, predikat koji u rečenici stoji iza subjekta odgovara svojoj osnovnoj nameni, tj. iznosi sud o subjektu. Međutim, u strukturama sa predikatom na prvom mestu (. . . *škrinu hrcstovina* . . . str. 300, red 26 . . . *pojavi se Rakina izdužena glava* . . . str. 300, red 26 . . . *prođe ponoć* . . . str. 36, red 26) činjenica da se prvo saopštava radnja a tek onda podatak o tome ko je vrši ukazuje na to da u našoj svesti nije više od primarne važnosti sama radnja, već informacija o njenom vršiocu. Ako, dakle, predikat u rečenici stoji ispred subjekta, njegova osnovna funkcija — predikacija potiskuje se u drugi plan, a u centar pažnje izbija funkcija uvođenja subjekta.

Da li će pisac u rečenici staviti na prvo mesto subjekat ili predikat zavisi, u po pravilu, od toga želi li on *izneti neki sud o subjektu* ili želi samo *da subjekat uvede u kontekst*. Iz čega dalje proističe da, ukoliko je subjekt već *poznat iz prethodnog konteksta*, interesovanje onoga koji prima piščevu informaciju biva koncentrisano na predikat, tj. na ono šta radi subjekt ili na ono što se zbiva sa subjektom. U takvim se slučajevima subjekat po pravilu stavlja na prvo mesto u vidu zamenice ili se izostavlja.

Kod predikata ovakva prethodna poznatost odnosno ovakva nepoznatost iz ranijeg konteksta ne dolazi u obzir kao distinktivni kriterij. Predikat, naime, ne može doći u situaciju ovakve teme konteksta. Za njegovu distribuciju relevantno je samo to da li se želi njime izneti sud o subjektu ili je, pak, glavni cilj da se subjekat postavi u žižu pažnje (u stvari opet isti distinktivni princip: *uvodenje subjekta / suđenje o subjektu*).

Ovaj princip distribucije subjekta i predikata pisac u navedenom delu iskorišćava na nekoliko načina. On stavlja predikat ispred subjekta:

- a) da bi uveo subjekat o kojem u prethodnom kontekstu nije bilo reči, s tim da taj subjekt postane tema daljeg konteksta;
- b) da bi uveo neko uzgredno zapažanje koje nije poznato iz prethodnog konteksta i nije u tesnoj vezi sa kontekstom u koji je ubačeno;
- c) da bi u nabranjanju i kod opisa izbegao monotoniju;
- d) da bi pobudio radoznalost čitalaca za izlaganje.

Primeri za tip a):

„Kunem se! — šapnu ona svom snagom. Ne pogleda je, brzo izlazi, poguren. *Ude Nikola* i zatvori prozor da Simka ne čuje kuknjavu iz sela“ (str. 297, red 17).

„Velika gašnjača utrnu. Mrak pokupi dukate. *Iz Prerova vijuga put*; izgubljeni vuneni konac što se odmotava pored obala jedne i druge Morave, stešnjen vrzinama . . .“ (str. 30, red 34).

„Šušti lišće i grančice. U ove dane vetar u lišću noćiva i njime miriše. *Iz lišća sevu čavka*, ona je šuškala zaključci, a čavka sleće na prozorče, u njegove oči“ (str. 297 red 31).

„Stajem i slušam kako ledena drhtavica otiče u krvi pod opancima. *Na obali u snegu crni se čovek*. Snažna čovečina. Podigao ruku, čuti i ne miče se“ (str. 17, red 17).

Primeri za tip b):

„Postiden pred Čadevićem, Aćim glasno proklinje sina i žuri. *Valjoju se mogle, teške, guste. Sa drveća šušti inje*. Čadević zastajkuje, zanosi se i sapliće udara kolenima u obale celca“ (str. 140, red 22).

„Polazim, a meni, dugonji, korak je kratak. *Brzo se širi cvokot leda.* Još sporije koračam; nisam znao da je brada toliko teška, i nisam znao da se sve toliko plaši noža.“ (str. 17), red 10).

„Kako je mogla da ga poželi?

„*Sa Đorđeve šubare otopi se i poslednja grudvica snega. Prema vatri svetlucaju mokre dlačice jagnječ kože.* On i dalje sedi nem i nepomičan, debelim suknom okovan (str. 34, red13).

Primeri za tip c):

„Skide šubaru. Ne može više da je npsi, ili, bog da mu dušu prosti? Ne zna. Nad glavom nebeshi čokot otežao grozdovima zvezda i od njega tama je modrikasta nad selom. *Iz krojnje kuće nariče lampa.* Naricanje je iscedena suva komina. Ni kapi žalosti nema u tom narićanju što obavića ranu. *U mraku, kroz granje žuti se rasprsla rana lampe.* Tamo dalje, u selu, nema ni pasa ni petlova. Ne može napred, stoji. *Meko krckaju kolena.* Tišina navaljuje putem, iz drveća, sa neba, i gasi naricanje“ (str. 247, red 23).

„Pod sporim koracima sneg opet ljutito škripi. Kroz sledenu pomrčinu ni jedna misao ne može da pusti žilicu. Jasenovi uzaludno čekaju vetar. *Ne vide se garava ždreća odžaka. Zgrušalo se nebo nad Prerovom.* Toplo je samo u kutnjacima zamuklih pasa“ (str. 7 red 6);

„*Po detelištu su se pružale dve senke,* primicale se jedna drugoj; ulazile jedna u drugu i stalno kretale od naviljka ka plastovima. *Kao tanak led puckarala je detelina.* Sunce se spuštalo u rumene kule oblaka“ (str. 186, red 29).

Primeri za tip d):

„*Bilo je to neko mršcvo šilježe sa belim prugama,* mirno, nije rok. talo, nije se branilo kad su ga . . .“ (str. 31, red 16).

„Još jednom, davno, bacio je on kesu sa dukatima pred nju. Kesa je meko pala na krevet, a cijukavu larmu zlata brzo je usrkla vunena čerga. *Bila je to druga zima njihovog braka.* On se vratio s puta i kad su ušli u sobu kroz tanak osmeh . . .“ (str. 34, red 24).

„. . . *Bila su to rodna i oblčna vremena.* Ako si umeo, mogao si i knjaz da postaneš. U to vreme . . .“ (str. 153, red 21).

U primerima pod d) pada u oči činjenica da je deo strukture Vf+S⁴ isti, tj. *bilo je to*. Ova sintagma u srpskohrvatskom jeziku služi za pobuđivanje pažnje sagovornika prema izlaganju.⁵ Ako imamo u vidu već konstatovanu činjenicu da predikat koji stoji ispred subjekta uvodi taj subjekt, objašnjenje zašto je to tako se samo po sebi nameće. U izrazu *bilo je to* predikat stoji ispred subjekta, dakle, subjekat bi trebalo da objasni *šta je bilo*, ali pošto je subjekt izražen zamenicom, on ništa ne objašnjava, već radoznalost sagovornika još više potencira u smislu *šta je to to*. U primeru: *Bila su to rodna i oblčna vremena*, subjekat *to* nije poznat iz prethodnog konteksta a ostaje u suštini nepoznat i kad se objasni sa: *rodna i oblčna vremena*,

⁴ Vf – glagol u ličnom glagolskom obliku, S-subjekt.

⁵ Sintagmom *bilo je to* često se koristi narodni pripovedač da bi slušaoce zainteresovao za izlaganje.

jer je to objašnjenje tako škrto i nejasno da pobuđuje radoznalost u smislu: *koja su to rodna i oblačna vremena*, tj. potencira interesovanje za dalje izlaganje.

U primerima gde je subjekt poznat iz prethodnog konteksta pisac je izraz *bilo je to* upotrebio da bi čitaocu skrenuo pažnju da će, i pored toga što je već o subjektu bilo reči, izneti još nešto što je bitno za taj subjekt.

Kod rečeničnih struktura sa jednom ili više glagolskih odredbi stilski i smisaoni razlozi zbog kojih pisac stavlja predikat ispred subjekta su, kao što se vidi iz dosad navedenih primera, isti kao u dvočlanim strukturama, ali pošto rečenična struktura sadrži više konstituenata, mogućnosti njihovog međusobnog kombinovanja su veće i samim tim i mogućnost ostvarivanja stilskih nijansi raznovrsnije. Ako rečenična struktura sadrži tri konstituenta: $S + Vf + Det^6$ (*Sa drveća šušti inje*) može se iskazati na šest načina (Matematički $3 = 3 \times 2 \times 1 = 6$). Rečenična struktura sačinjena od četiri konstituenta na dvadeset četiri načina (Matematički $4! = 4 \times 3 \times 2 \times 1 = 24$): $Det_1 + Det_2 + Vf + S^7$ (*... noću sa planina silaze ljudi i voda*), itd.

Pogledajmo bliže te teorijski moguće kombinacije.

a) Strukture sa tri konstituenta

1. $Det - Vf + S$	Sa drveća šušti inje.
$Vf + Det + S$	Šušti sa drveća inje.
2. $Det - S + Vf$	Sa drveća inje šušti.
$S + Det + Vf$	Inje sa drveća šušti.
3. $S + Vf + Det$	Inje šušti sa drveća.
$Vf + S + Det$	Šušti inje sa drveća.

b) Strukture sa četiri konstituenta

I $Vf + Det_2 + Det_1 + S$	Silaze sa planina noću ljudi i voda.
$Vf + Det_1 + Det_2 + S$	Silaze noću sa planina ljudi i voda.
$Det_1 + Det_2 + Vf + S$	Noću sa planina silaze ljudi i voda.
$Det_2 + Det_1 + Vf + S$	Sa planina noću silaze ljudi i voda.
$Det_1 + Vf + Det_2 + S$	Noću silaze sa planina ljudi i voda.
$Det_2 + Vf + Det_1 + S$	Sa planina silaze noću ljudi i voda.
II $S + Det_1 + Det_2 + Vf$	Ljudi i voda noću sa planina silaze.
$S + Det_2 + Det_1 + Vf$	Ljudi i voda sa planina noću silaze.
$Det_1 + Det_2 + S + Vf$	Noću sa planina ljudi i voda silaze.
$Det_2 + Det_1 + S + Vf$	Sa planina noću ljudi i voda silaze.
$Det_1 + S + Det_2 + Vf$	Noću ljudi i voda sa planina silaze.
$Det_2 + S + Det_1 + Vf$	Sa planina ljudi i voda noću silaze.
III $S + Det_1 + Vf + Det_2$	Ljudi i voda noću silaze sa planina.
$S + Vf + Det_1 + Det_2$	Ljudi i voda silaze noću sa planina.
$Vf + Det_1 + S + Det_2$	Silaze noću ljudi i voda sa planina.
$Vf + S + Det_1 + Det_2$	Silaze ljudi i voda noću sa planina.
$Det_1 + Vf + S + Det_2$	Noću silaze ljudi i voda sa planina.
$Det_1 + S + Vf + Det_2$	Noću ljudi i voda silaze sa planina.
IV $S + Vf + Det_2 + Det_1$	Ljudi i voda silaze sa planina noću.
$S + Det_2 + Vf + Det_1$	Ljudi i voda sa planina silaze noću.
$Vf + S + Det_2 + Det_1$	Silaze ljudi i voda sa planina noću.
$Vf + Det_2 + S + Det_1$	Silaze sa planina ljudi i voda noću.
$Det_2 + S + Vf + Det_1$	Sa planina ljudi i voda silaze noću.
$Det_2 + Vf + S + Det_1$	Sa planina silaze ljudi i voda noću.

⁶ Det = odredba koja bliže određuje predikat.

⁷ Det₁, Det₂ = odredbe različitog tipa.

U ovim kombinacijama evidentne su sledeće činjenice:

a) Rečenična struktura može imati toliko smisaonih nijansi, koliko strukturalnih delova sadrži: Prema tome, u tročlanoj rečeničnoj strukturi: „*Sa drveća šušti inje*“, u šest mogućih kombinacija možemo iskazati tri osnovne ideje. U kombinacijama pod I. Šta šušti sa drveća. (Dakle, uvođenje subjekta). U kombinacijama pod II. Šta se dešava sa injem sa drveća. (Sudjenje o subjektu). U kombinacijama pod III. odakle šušti inje?

U četvoročlanoj rečeničnoj strukturi u dvadeset četiri moguće kombinacije ostvaruju se četiri smisaone nijanse. U kombinacijama pod I šta silazi noću sa planina? U kombinacijama pod II šta se dešava sa ljudima i vodom? U kombinacijama pod III odakle silaze ljudi i voda noću? U kombinacijama pod IV kada silaze ljudi i voda sa planina?

b) Stilske nekorektnosti u vezi sa naglašavanjem pojedinih strukturalnih delova proističu iz dovođenja u pozicionu vezu onih rečeničnih delova koji po svojoj prirodi ne mogu stupiti u smisaonu vezu, čime se razbija kontinuitet iskaza. Na primer u rečenici: *Silaze sa planina ljudi i voda noću* priloški izraz *noću* je subjektom odvojen od svog verbalnog jezgra, što narušava izražajnu skladnost.

c) Strukturalni deo rečenice koji stoji na kraju određuje osnovni smisaoni akcenat te rečenice.

d) Od dva strukturalna dela koja stoje u smisaonoj vezi, nosilac smisaonog akcenta je drugi strukturalni deo po redu i to prosto stoga što deo prvi po redu traži neko objašnjenje. Stilske nijanse proističu upravo iz tog odnosa, dakle:

Noću silaze — šta rade noću?
 Silaze noću — kada silaze?
 Ljudi silaze — šta rade ljudi?

e) Postoje odredbeni pojmovi koji mogu podjednako determinisati i subjekt i predikat, što u određenim pozicionim uslovima dovodi do dvosmislenosti. U rečenici: *Put iz Prerova vijuga*, ne znamo da li je pisac, želeo da determiniše subjekt, dakle *prerovski put*, ili pak predikat, dakle *odakle vijuga put*.

Pogledajmo sada kojim se kombinacijama autor koristio u delu. U strukturama od četiri člana od mogućih dvanaest⁸, našao sam četiri kombinacije. Sa najviše primera zastupljena je rečenična struktura tipa: $Det_1 + Det_2 + Vf + S$. To je tipično narativna konstrukcija čiji je osnovni smisaoni cilj uvođenje novog subjekta u kontekst. Primeri:

„*Kao dete obešeno za noge na zidu vise gusle od vrga* (str. 39, red 29).

„*Iz sokaka sa podignutom sekirom istrča seljanka, lice joj . . .*“ (str. 150, red 11).

„*U isto vreme i uvek isto kukurikao je i kafanski petao*“ (str. 195, red 13).

U manjem broju primera, ali sa istom osnovnom namenom, pisac upotrebljava i rečenične strukture tipa:

⁸ Ostalih dvanaest kombinacija isključujem, jer u njima subjekt stoji ispred predikata.

$$\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{Det}_2 + \text{S} \\ \text{Vf} + \text{Det}_1 + \text{Det}_2 + \text{S}.^9$$

Primeri za strukturu $\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{Det}_2 + \text{S}$:

„Iz mehane nalče na vrata sve glasniji razuzdaniji rakijski žogor rabadžija i krupan smeh zasipa mu . . .“ (str. 30, red 4).

„Iz krivine puta izbi u kasu kolona konjanika, na čelu . . .“ (str. 145, red 31).

„On htede da vikne da te više ne vidim, u kući, a iz mraka ponovo, brzo, namile u njega strah“ (str. 159, sred 25).

Evidentno je, dakle, da pisac ovakvom strukturom uvodi subjekt s tim što, stavljajući odredbu iza predikata, insistira na striktnom određivanju glagola. Tako u rečenici sa str. 159, red 25 autor insistira na cilju radnje, u primeru sa str. 145 red 31 na načinu izvođenja radnje, itd.

Mnogo su raznovrsniji stilski razlozi zbog kojih se pisac koristi strukturom: $\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{S} + \text{Det}_2$.

Primeri:

„Nizbrdicom volovi podoše brže, u škripi drvenih čivija ciče dukati u nedrima, dok . . .“ (str. 28, red 5).

„U rebrastoj čaši, zamagljenoj njegovim kratkim, zatupastim prstima, žutela se rakija, kao istopljen dukat“ (str. 98, red 18).

„Simkinom ranom mili vijavica iz mraka u jabučaru“ (str. 248, red 19).

U ovim primerima jasno je uočljiva činjenica da pisac priloškim odredbama određuje subjekt a ne predikat. U primeru na strani 28, red 5: dukati koji se nalaze u nedrima (a ne gde ciče). U primeru na strani 98, 18: kakva rakija (a ne kako se žutela) itd. Da je pisac bliže želeo odrediti predikat, upotrebio bi rečeničnu strukturu: $\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{Det}_2 \text{S}$ (*U škripi drvenih čivija ciče u nedrima dukati*).

Prema tome, i strukturom: $\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{Det}_2 + \text{S}$, pisac uvodi subjekt, s tim što ga, stavljajući iza njega prilošku odredbu, bliže determiniše. To važi i za tročlane rečenične strukture tipa: $\text{Vf} + \text{S} + \text{Det}$. Na primer: *Zgrušalo se nebo nad Prerovom* (str. 77, red 9).

Iz posednih razloga pisac se služi strukturom $\text{Det}_1 + \text{Vf} + \text{S} + \text{Det}_2$ u sledećim primerima:

Napolju, na drvljaniku, praska sekira ljutito i drhtavo (str. 54, red 24).

Pod prozorom zapeva petao, ljutito iz sve snage (str. 300, red 34).
. . . i grebao je noktima dok se na njega sjurivala Simkina ncu-morna i raskalašna požuda, u krevetu mučilištu . . . (str. 100, red 29).

Ovakvo gramatičko rešenje autor ovde usvaja zato da bi kondenzovano, jednom rečeničnom strukturom, akcentovao istovremeno dva smisaona elementa. U primeru sa str. 54, red 24, naglašava se ideja: š t a praska napolju

⁹ Sa ovakvom strukturom našao sam, u stvari, samo jednu rečenicu: „Odjeknu stidno i poročno u kući u kojoj se odavno nije čuo smeh, gde . . .“ (str. 179, red 34)

na drvljaniku i k a k o praska sekira. Prema tome, jednom rečeničnom strukturom izražene su ideje dveju potencijalno ostvarljivih rečenica: *Napolju na drvljaniku praska sekira* i *ona praksa ljutito i drhtavo*. Ovo gramatičko rešenje je moguće zato što u navedenim primerima priloške odredbe stoje iza subjekta, a ne mogu iz semantičkih razloga doći u najdirektniju smisaonu vezu s njim. One su subjektom izolovane od svog upravnog jezgra, tj. od verbalnog kompleksa. Zato kad čitalac pročita prvi deo ovakvih rečenica, tj. *Napolju na drvljaniku praska sekira*, dobija završenu misaonu celinu koju mora naknadno da proširuje diskontinuiranim priloškim izrazom *ljutito i drhtavo*.

3) Kategorije sa striktno određenim redosledom subjekta i predikata

Iz dosadašnjeg izlaganja proističe činjenica da je distribucija subjekta i predikata slobodna što se tiče razumljivosti informacije, ali da je njihova pozicija striktno određena stilističko smisaonim kriterijem: *uvodenje subjekta/suđenje o subjektu*. Drugim rečima sloboda distribucije subjekta i predikata omogućuje piscu da izabere po navedenom kriteriju element koji želi da akcentuje, ali da bi kod čitaoca asociirao istu ideju, mora se striktno pridržavati redosleda koji zavisi od tog izbora.

Najbolju ilustraciju a ujedno i dokaz za ovo tvrđenje pružaju kategorije čije se postojanje zasniva na suđenju, kao npr. kvalifikativni prezent (u kojem subjekat obavezno stoji ispred predikata) ili primeri kontekstualno ograničeni na obaveznu situaciju uvođenja subjekta, kao što je direktni govor (u kojima subjekat obavezno dolazi iza predikata), pa i primeri sa posebno naglašenim predikatom tipa: „*Lumpuje jalovak*“ (o kojim ću govoriti podrobnije u odeljku o naglašavanju predikata).

Pogledajmo najpre *kvalifikativni prezent*. Rečenica *Mira peva* može značiti: ili prezent, ako Mira peva u trenutku kad je o njoj reč, ili činjenicu da je Mira pevačica. Dakle, ako predikat u rečeničnoj strukturi zauzima mesto iza subjekta, njime se, pored toga što se iznosi sud o subjektu, može izraziti u određenim uslovima kvalifikativna nijansa. U rečenici: *Peva Mira*, sa predikatom na prvom mestu izražen je prezent ili futur u najavama u smislu: „Mira će pevati“, ali nikako i fakat da je Mira pevačica. Njime se samo konstatuje izvesna radnja, uvodi ko je vrši, a ne dopuštaju nikakve asocijacije u smislu da li je ta radnja karakteristična za taj subjekt. U stvari, suđenje o subjektu, stavljanjem predikata na prvo mesto, biva potisnuto u drugi plan, a samim tim biva anulirano kvalifikativno značenje, koje proističe iz suđenja.

Vrlo su izraziti u pomenutom smislu primeri kojima se ilustruje direktni govor, kao npr.:

„*I juče sam prezao konje zabadava — reče Mijat*“. (str. 40, red 20).

„*Ni za groš jeftinije, kao da kukuriču, pred dućanima vikali su šegrti i. . .*“ (str. 23, red. 12).

Tu pisac, stavljajući direktno izgovorenu informaciju na prvo mesto u rečenici, konstituise takav tip strukture u kojem mora da uvede onog ko je tu

informaciju neposredno izrazio. Da bi to postigao, pisac mora obavezno da stavi subjekt iza predikata. Izuzeci se javljaju samo u rečenicama tipa: „*Ovde je opštinski pečat!* — Čadević se pesnicama udara *po prsima*“. U navedenom primeru pisac kondenzovano izražava ideju: Čadević se pesnicama udara po prsima i pritom govori: Ovo je opštinski pečat, što znači da je smisaoni akcenat usmeren na to šta radi subjekat a ne ko je govorio o opštinskom pečatu.

U govornom jeziku postoje takode situacije u kojima predikat obavezno dolazi ispred subjekta ili obrnuto. Međutim, s obzirom na to da pri usmenom saopštavanju ekstralingistički faktori mogu stvoriti specifične kontekstualne uslove, javljaju se i odgovarajuća gramatička rešenja. Na primer, ako se u određenoj prilici očekuje dolazak nekog određenog subjekta Petra, neko ko će ga prvi primetiti izraziće svoje zapažanje strukturom S+Vf (*Petar dolazi*), jer u datoj situaciji je irelevantno ko dolazi a bitan je fakat da se najzad radnja ostvaruje. Ako se umesto očekivanog subjekta u toj istoj situaciji pojavi neko novo, neočekivano lice, govornik će upotrebiti strukturu Vf+S (*Do'azi Petrov zamenik*), jer u tom trenutku postaje bitno upravo to da se uvede novi subjekt.

4) Posebno naglašavanje predikata

Pored uvođenja subjekta kao teme rečenice ili konteksta D. Ćosić u delu *Koreni* stavlja predikat ispred subjekta i zato da bi ga posebno naglasio.

Pre nego što pređem na analizu primera, hteo bih da skrenem pažnju na jednu činjenicu. Postoje, po mom mišljenju, pogrešna shvatanja po kojima su određene pozicije u rečenici naglašene. Prema nekim shvatanjima posebno je naglašen početak, prema drugim, pak, kraj rečenične strukture, što nije logički prihvatljivo jer, da je tako, svaki deo rečenične strukture u tim pozicijama bio bi naglašen. Što se tiče kraja rečenične strukture relevantna je već konstatovana činjenica da najvažniji element saopštenja koji čini osnovni smisaoni cilj jedne rečenice dolazi u krajnju poziciju u toj strukturi, ali to ne znači da je taj element i naglašen.

Što se, pak, tiče prvog mesta, pogrešno shvatanje da je ono u rečenici naglašeno nastalo je zbog toga što se kod zaključivanja nije pravila razlika između govornog i pisanog jezika, tj. dikcija u govornom je jeziku je takva da je početak rečenice najistaknutiji iz fiziološko-fonetskih razloga. Zato je sasvim logično da se isticanje pojedinih strukturalnih delova vrši na početku rečenice. Ali treba naglasiti da ni u govornom jeziku, bez obzira na dikcijsku sliku rečenice, prvo mesto nije uvek naglašeno, naročito ako nije u pitanju izolovana rečenica, već veća govorna celina. Tako u rečenici: *Lišće suši sa drveća*, ako je izgovorimo normalnom intonacijom, subjekat *lišće* ne samo da nije posebno naglašen već ni smisaoni akcenat nije na subjektu nego na odredbi (tj. akcenat informacije: *o d a k l e* pada lišće). Ako želimo da smisaoni akcenat te rečenice pri normalnoj intonaciji bude na subjektu, moramo upotrebiti strukturu: *Sa drveća pada lišće*. Dakle, *š t a* pada sa drveća. Ako, pak, subjekat želimo posebno naglasiti,

moramo ga obojiti određenom intonacijom bez obzira na to u kojoj se poziciji u rečenici nalazi.

Prema tome, u govornom jeziku prvo mesto je samo potencijalno naglašeno, tj. iz fiziološko-fonetskih razloga ono što je najpodesnije za naglašavanje, ali samo po sebi nije dovoljno da bi se naglašavanje ostvarilo, već se mora upotrebiti i određena intonacija.

U pisanom jeziku intonacija ne dolazi u obzir, znači, ako pisac želi posebno da naglasi neki strukturalni deo, on mora naći neki drugi način da to čitaocu pokaže, jer pozicija u rečenici nije sama po sebi dovoljna da se posebno naglasi neki deo strukture. Pogledajmo na koji način D. Ćosić u Korenima postiže naglašavanje pojedinih delova rečenice.

Primeri:

Ne znaš ti šta su oni. (str. 34, red 17)

Ošinuo bi je on i . . . (str. 244, red 28)

Želeo je on da ih vidi i tražio . . . (str. 257, red 31)

I pištala je ta zvezda što . . . (str. 275, red 4)

Pojeo si ti odavno tvoj deo, brate Vukašine. (str. 62, red 33)

Neće oni biti tvoje sluge. (str. 79, red 4)

Ne radam ja tebi sluge. (str. 79, red 19)

. . . čeka on ovaj trenutak otkad . . . (str. 90, red 29)

Nemaš ti mi zakletvu (str. 203, red 2)

Nema pakla za mene (str. 282, red 21)

U ovim primerima je evidentna činjenica da je predikat naglašen. Autor to naglašavanje postiže na sledeći način. On stavlja predikat ispred subjekta, što bi pod normalnim uslovima trebalo da znači da je težište pažnje na objašnjavanju toga ko izvršava radnju. Pisac, dakle, bira distribucionni odnos karakterističan za uvođenje subjekta, ali pošto je subjekat već poznat iz prethodnog konteksta to „uvođenje“ je u stvari, suvišno. Na taj način čitalac mora naknadno da asocira da je baš ta radnja u određenoj situaciji karakteristična za taj subjekat. U navedenim primerima jasno je da je subjekat poznat, jer je izražen zamenicom (a upotreba zamenice je uslovljena poznatošću onoga što zamenjuje).

U primerima: *Tvrde beslovesnici da sam . . .* (str. 20, red 7); *Lumpuje jzlovak* (str. 116, red 15); *Ćuti, krivac* (str. 215, red 1); *Vara me kurva* (str. 191, red 21); *Pravi kuću miš* (str. 315, red 10); naglašavanje predikata je opet uslovljeno poznatošću subjekta, ali ta poznatost je u ovim primerima iskazana upotrebom pogrdnih imena (tj. da bi se nekom moglo pripisati pogrdno ime mora biti poznat). Tako u primeru: *Ćuti krivac*, subjekat *k r i v a c* nije upotrebljen u izvornom značenju, već je to pogrdno ime za neko poznato lice. Kao što sam već konstatovao¹⁰, i u primerima ovakvog tipa predikat dolazi obavezno ispred subjekta. Ukoliko bismo ovde subjekat stavili na prvo mesto, pored toga što se gubi naglašenost predikata, rečenica bi dobila i drugi smisao. Ako u rečenici: *Ćuti krivac* izmenimo red subjekta i predikata (dakle: *Krivac ćuti*), rečenica dobija sasvim novo značenje, koje, u zavisnosti od semantičkih karakteristika subjekta i predikata, može

¹⁰ U odeljku: Kategorije sa striktno određenim redosledom subjekta i predikata

da sadrži i nijansu kvalifikacija (tj. u konkretnom primeru semantičku interpretaciju: za krivca je karakteristično ćutanje).

Prema tome, da bi pisac postigao naglašavanje određenog strukturalnog dela rečenice, on mora, pre svega, da neutrališe obe pomenute interpretacione mogućnosti funkcije predikata koje proističu iz njegovog pozicionog odnosa sa subjektom. Funkcija suđenja o subjektu biće neutralisana na taj način što će se predikat staviti ispred subjekta, što bi pod normalnim okolnostima automatski trebalo da označava fakat uvođenja subjekta u centar pažnje, ali funkcija ovakvog uvođenja ovde redovno biva anulirana samom činjenicom poznatosti. Ceo postupak razmeštanja predikata vodi, dakle, samo tome da u prvi plan izbije naglašavanje predikata.

U distribuciji rečeničnih konstituenata postoji još jedna mogućnost za postizanje naglašavanja pojedinih strukturalnih delova. Ta mogućnost proističe iz dovođenja u poziciju vezu semantički nespojivih konstituenata, dakle, diskontinuiranjem pojedinih izraza. U primeru: *U zovu dve žene zakukaše*, priloška odredba je subjektom izolovana od verbalnog jezgra, što kod čitaoca izaziva asocijaciju naglašenosti.

5) Zaključak

Na osnovu analiziranih primera iz dela D. Ćosića *Koreni* možemo zaključiti da su za raspored subjekta i predikata karakteristični sledeći momenti :

1) Po pravilu, predikat stoji u rečenici iza subjekta kad se njime želi prosto izneti neki sud o subjektu.

2) Po pravilu, ako predikat u rečenici stoji ispred subjekta, njime se ne iznosi prosto sud o subjektu, već se subjekat uvodi kao tema date rečenice odnosno celog daljeg konteksta.

3) Ovaj fakat uslovljava činjenica da drugi p o r e d u strukturalni deo u rečenici objašnjava prethodni (dakle, ako subjekt u rečenici stoji iza predikata, on objašnjava taj predikat, tj. otkriva ko izvršava datu radnju, a ako je predikat iza subjekta, onda predikat objašnjava dati subjekt, tj. otkriva ono što dati subjekat radi ili šta se s njim zbiva).

4) Ovaj odnos u distribuciji subjekta i predikata ostaje isti bez obzira na to koliko rečenična struktura sadrži konstituenata, s napomenom da se deo strukture koji nosi u sebi osnovni smisaoni cilj iskaza stavlja na kraj rečenice. Zato, ako je pišćev cilj uvođenje subjekta u kontekst, on ga stavlja na kraj rečenične strukture.

5) Ako se izuzetno dogodi da subjekt u rečeničnoj strukturi stoji iza predikata, a poznat je iz prethodnog konteksta, dolazi do naglašavanja predikata.

6) Pošto je osnovni cilj ljudskog saopštavanja iznošenje sudova o predmetima, rečenične strukture sa subjektom ispred predikata mnogo su češće od rečenica sa predikatom na prvom mestu kojima se subjekat samo uvodi.

Мирјана Јоцић

ГЛАГОЛИ СА СУФИКСИМА *-иса*, *-ира*, *-ова* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Рађено под руководством
проф. др Павла Ивића

I

1.0 У досадашњим, малобројним, разматрањима проблематике три комбинабилна суфикса за творбу глагола у српскохрватском језику — *-иса*, *-ира*, *-ова*, највише пажње посвећивано је етимологији суфикса *-иса* и *-ира* и глагола који се помоћу њих граде, хронологији јављања ова два суфикса у српскохрватском језику, одређивању географске репаритиције у употреби ових суфикса на српскохрватској језичкој територији. Ова разматрања била су, у извесној мери, мотивисана и пуристичким тежњама језичких стручњака да се српскохрватски језик заштити од већих лексичко-морфолошких утицаја других језика.¹

1.1. Суфикси *-ис* и *-ир* страног су порекла, док је суфикс *-ов* наслеђен из прасловенског. Образовање глагола у српскохрватском језику помоћу ових суфикса врши се додавањем инфинитивног наставка — (а) *ћи*: *карактеризирајћи*:*карактерисајћи* : *карактеризовајћи* (*-ујем*).

Суфикс *-ис* пореклом је из грчког језика, од грчког деноминала *-ίζω*, аорист *-isa*. Први пут се јавља на истоку наше језичке територије у позајмицама из грчког језика у XII веку. Почев од XVII века, овај суфикс се све више везује за турске позајмице у српскохрватском језику. У XVIII и XIX веку веома је интензиван продор турских позајмица са овим суфиксом. У XX веку *-ис* се јавља и у тзв. европским глаголима. Варијанте овога суфикса јављају се и у неким другим јези-

¹ а) „колико се више може, треба избегавати те наставке (*-иса* и *-ира*, примедба М. Ј.) и не треба их употребљавати у нашим изворним речима“, А. Белић, *Грамађика српскохрватског језика за III разред средњих и стручних школа*, Београд, 1933, 15;

б) „настаје тако суфиксни плеоназам, о којем чистица језика или пурист мора повести рачуна, да зна, како се има држати према њима“, Петар Скок, *О суфиксима -исајћи, -ирајћи и -овајћи*, Језик, Загреб, 1955—56, св. 2.

цима у балканској језичкој ареи — македонском, бугарском, албанском и румунском; могло би се, дакле, говорити о суфиксу *-ис* као о балканистичкој црти.

Суфикс *-иџ* води порекло од латинског инфинитива на *-āre*, *-īre*, односно од француског инфинитива на *-er*, *-ir*. У наш језик дошао је посредно, преко позајмица из немачког језика (облици инфинитива на *-ieren*) у XVII веку. Проширење *-из* (*-изиџа*) потиче од грчког *-изо*, односно француског *-iser*, односно немачког *-isieren*. Највећа фреквенција јављања суфикса *-иџа*, *-изиџа* у српскохрватском језику карактеристична је за XX век, нарочито за савремену језичку ситуацију. У различитим варијантама суфикс *-иџ* постоји у македонском, бугарском, руском, у скандинавским језицима, и, како је већ поменуто, у латинском, француском и немачком језику. Тако широк језички териториј даје, свакако, изузетну виталност овом суфиксу и омогућава његову високу фреквенцију у речима интернационалног карактера.

1.2 С обзиром на то да до сада не постоји на једном месту збран лексички материјал који би омогућио бољи увид и шире сагледавање ове проблематике, досадашња испитивања три поменута суфикса вршена су на материјалу доста необухватном и, при том, недовољно савременом.

1.3 Циљ овога рада јесте да се на бази постојећих речничких извора савременог српскохрватског језика презентира, пре свега, што потпунији материјал у вези са суфиксима *-иса*, *-иџа* и *-ова*, и да се, на основу тога, размотри и прокоментарише фреквентност, као и неки културно-историјски, етимолошки, семантички и морфофонолошки елементи јављања ових суфикса у нашем језику.

1.4 Основни материјал који је дат у овом раду узет је из Обратног речника српскохрватског језика Јосипа Матешића.² Овај, изузетно користан и веома обиман речник, сачињен је на основу следећих извора:

Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom, Zagreb – Novi Sad 1960; Л. Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд, 1936; С. Ристић — Ј. Кангрга, *Речник српскохрватског и немачког језика*, Београд, 1928; J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, Zagreb, 1956; J. Jurančić, *Srpskohrvatsko-slovenski rječnik*, Ljubljana, 1955; B. Klaić, *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb, 1962; делимично је ексерциран и материјал (само речи које се данас употребљавају у књижевном језику) из: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сјџарина српских*, I—III, Београд, 1863/1864; В. Ст. Карацић, *Српски рјечник исцјумачен њемачкијем и латинскијем ријечма*, IV изд. Београд, 1935; F. Iveković — I. Broz, *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb, 1901, као и *Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880.

Као допуна Матешићевом материјалу дат је материјал из Лексикона страних речи и израза Милана Вујаклије³, и материјал из прва два тома (ћирилично и латиничко издање) Речника српскохрватског

² Јосип Матешић, *Rücklaufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, Wiesbaden, 1965, I и II Halbdand A—J, J—Z, Lieferung 2 и 3.

³ Милан Вујаклија, *Лексикон сјџраних речи и израза*, Београд, 1961.

књижевног језика.⁴ Унесени су, такође, облици добијени на основу извршене анкете, затим извештајни број речи којих нема ни у једном од поменутих извора⁵, као и списак глагола из шатровачког говора.⁶

II

2.0 Материјал из Матешиневог *Образног речника* није у целини презентирао у овом раду. Узета је, пре свега, цивилизациона лексика, а изостављен материјал који је са данашњег становишта сасвим архаичан, односно аутохтона лексика код које не постоји могућност јављања па, према томе, ни компарације више суфикса.

2.1 Од материјала са суфиксом *-иса* изостављени су, пре свега, турцизми на *-аисаи*, *-ајисаи*, *-еисаи*, *-ејисаи*, *-дисаи*, *-ијисаи*:

араисати; чатлаисати, хорлаисати; дагмалаисати, дамлаисати, се цабаисати, јаглаисати, кањаисати, каплаисати, кавраисати, крклаисати, саисати, смарлаисати, се таслаисати; анлајисати, белајисати, испараклајисати, калајисати, набелајисати, награјисати, накалајисати, обелајисати, ограјисати, окалајисати, овлајисати, покалајисати, прекалајисати, сајисати, саплајисати, смарлајисати, сулајисати, зачавлајисати; бензеисати, беслеисати, ђуфурлеисати, динлеисати, се хасталеисати, ислесати, кеисати, мубаређеисати, мухурлеисати, мурлеисати, сефтелеисати, саватлеисати, сефтеисати, сефтелеисати, сургулеисати, се разрахатлеисати, утлеисати, вараклеисати; глеђеисати, крклеисати, се нађефлеисати, се расефлеисати, телејисати; андисати, аздисати, баилдисати, балдисати, бојадисати, боздисати, ћердисати, хордисати, далдисати, дегдисати, девердисати, докундисати, дуздисати, ђебердисати, еглендисати, фајдисати, јендисати, кабардисати, кајдисати, кидисати, крдисати, куландисати, набојадисати, наћордисати, обојадисати, се осандисати, пребојадисати, разгелдисати, севдисати, вајдисати, алиштисати, бастисати, батисати, чалиштисати, чатисати, чектисати, конуштисати, ластисати, махубетисати, мукајетисати, патисати. Такође су изостављени глаголи: дујисати, ћисати, кехисати, кисати, кањерисати, се искањерисати, уисати, као и глаголи брисати, дисати, мирисати, писати, рисати, сисати, где је *-ис* део основе.

2.2 Из материјала су, наравно, изостављени и сви глаголи типа *бираи*, *дирати*, *сврати*, код којих је *-ир* део основе, а не део наставка.

2.3 Из материјала са суфиксом *-ова* изостављени су следећи глаголи⁷:

аговати, аменовати, аминовати, баховати, бајрамовати, бановати, беговати, бесједовати, биковати, бјесовати, благодановати, благовати, божићовати, бољубашовати, царовати, царствовати, цесаровати, цјеловати, четовати, дановати, се даровати, дјеве-
ровати, дјеновати, довјеровати, друговати, емиловати, газдовати, гладовати, госпо-
довати, греховати, херцеговати, испсовати, изоловати, изгладовати, измиловати,

⁴ *Речник српскохрватског књижевног језика*, том I од А—Е, том II од Ж—К, Нови Сад—Загреб, 1967; *Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika*, том I и II од А—К, Загреб—Нови Сад, 1967.

⁵ Ове речи узете су из колоквијалног говора, затим из неких радио и ТВ емисија, из дневне штампе и из литературе.

⁶ Као извори послужили су, пре свега, речници шатровачког говора из рада Драгослава Влајковића — *Речник „фрајерских“ (шайровачких) речи и израза*, Прилози проучавања језика, Н. Сад, 1968, бр. 2, и из рада Илије Симића — *Шайровачки говор*, Дело, Београд, година XV, бр. 4 и 5, април—амј 1969.

⁷ Нису изостављени глаголи са суфиксом *-ова* који имају већу фреквенцију у савременом српскохрватском језику, односно глаголи који данас добијају нове значењске нијансе, на пример: дејствовати, деловати, гласовати (: гласати за некога) именовати, наименовати, назадовати, узроковати, србовати, сајмовати, разликовати, проузроковати, пословати, посредовати, погодовати, негодовати итд.

измудровати, изобиловати, извјековати, се јадовати, јадиковати, јатаковати, јунаковати, калуђеровати, кметовати, кнезовати, коледовати, се користовати, кумовати, куповати, ељеновати, ељенствовати, љенствовати, ељетовати, се миловати, мировати, митрополитовати, семјеновати, младовати, момковати, се набоговати, се наболовати, се начетовати, се нађедовати, се нагладовати, се најадиковати, накуповати, се намиловати, се намладовати, се намудровати, нањеговати, се напландовати, напредовати, се напутовати, се нарадовати, се наратовати, се наробовати, насавјетовати, насвјетовати, нашовати, наумовати, се наживовати, непријајетљовати, његовати, се обрадовати, очовјековати, одњеговати, одсвјетовати, омиловати, опсовати, ортаковати, освадбовати, отпутовати, ожаловати, пашовати, плаховати, почитовати, подаровати, подровати, покуповати, помиловати, помировати, поњеговати, пообједовати, се порадовати, поратовати, се посавјетовати, се посвјетовати, потребовати, повјеровати, премудровати, преровати, пријатељовати, приковати, проратовати, проровати, провјековати, се радовати, ратовати, се разрадовати, ражаловати, ревновати, садејствовати, саковати, саревновати, саучествовати, се савјетовати, сажаловати, сиротовати, сјетовати, се смиловати, снаховати, спаметовати, се срамовати, срамотовати, старјешовати, столовати, странствовати, субашовати, сухатовати, сухотовати, суштаствовати, суучествовати, суватовати, свадбовати, сватовати, свештенодејствовати, свјеровати, свјетовати, таборовати, тамновати, торжествовати, требовати, трговати, туговати, турковати, учитељовати, удовати, умовати, умствовати, упитовати, се усавјетовати, усиловати, ускрсовати, се усвјетовати, се увјеровати, се узрадовати, васкрсовати, вјековати, вјеровати, владииковати, војводовати, замиловати, се зарадовати, зарајдовати, заратовати, се завјетовати, завојводовати, се знаменовати, жаловати, жељковати, жутовати.

2.4 У Матешићевом материјалу изостају облици неких глагола који се, иначе, у нашем савременом језику јављају. С обзиром на то да ни у Вујаклијином Лексикону, нити у прва два тома Речника двеју Матица ти облици нису присутни, извршена је анкета с циљем да се провери њихово присуство у нашем савременом језику и употпуни материјал.

Анкетирано је 10 представника књижевног српскохрватског језика.

Подаци о анкетиранима:

Ред. бр.	Иницијали имена и презимена	Год. рођења	Место рођења	Место где је живео и школовао се	Завршена школа	Занимање
I	М Ч	1936.	Војвода Степа (Банат)	Вршац Нови Сад	III степен Фил. фак. (филолошке науке)	професионални друшт. пол. радник
II	Ђ П	1933.	Сврка у Горњој Морачи (Црна Гора)	Колашин Котор Никшић Нови Сад	Филозофски факултет (група за историју)	професионални друшт. пол. радник
III	С С	1940.	Госпођинци код Новог Сада	Госпођинци Нови Сад	III степен Фил. факултета (филолошке науке)	асистент у Институту за лингвистику

Ред. бр.	Иницијали имена и презимена	Година рођења	Место рођења	Место где је живео и школовао се	Завршена школа	Занимање
IV	Г В	1941.	Кисач код Новог Сада	Кисач Нови Сад	III степен Фил. факул. (филолошке науке)	асистент у Институту за лингвистику
V	М П	1942.	Ровце код Колашина (Црна Гора)	Ровца Колашин Никшић Нови Сад	Филозофски факул. (гру- па за јужно- словенске језике)	асистент у Институту за лингвистику
VI	Б Б	1937.	Дрвар (Босна)	Дрвар Београд Нови Сад	Магистрант III степена чисте фило- зофије	службеник
VII	М П-Б	1939.	Суботица	Суботица Београд Нови Сад	Правни факултет	професионал- ни друштв. пол. радник
VIII	В М	1928.	Београд	Смедеревска Паланка Срем. Кар- ловци, Нови Сад	Филозофски факултет докторат филолошких наука	научник са- радник у Ин- ституту за за лингви- стику
IX	М Г	1937.	Чумић код Крагујевца	Чумић Крагујевац Ср. Каменица Нови Сад	Филозоф. факултет (група за јужнословен- ске језике)	асистент у Институту за лингвистику
X	Ј Р	1936.	Нови Сад	Нови Сад	Филозофски факултет (група за и- сторију југо- словенске књижевности)	асистент на Филозофском факултету

Анкетиранима је дато да од 95 глаголских основа узетих из Матешићевог материјала начине глаголе помоћу суфикса *-ира*, *-иса*, *-ова*. Избор само једног суфикса за један глагол третиран је као цео поен, а избор два суфикса за један глагол као два пута пола поена. Уколико анкетирани нису чули за одређени глагол, или га не употребљавају, уписивано је 0 поена. Редослед цифара у резултату одговара редоследу суфикса — *-ира*: *-иса*: *-ова*. Обележавање *-ира*, *-иса*, *-ова*, скраћено је на *-ир-*, *-ис-*, *-ов-*. Сматрају се потврђеним они облици глагола који су добили бар један цео поен у анкети.

Како бисте извели глагол од :	МЧ	ЪП	СС	ГВ	МП	ББ	МП-В	ВМ	МГ	ЈР	Резултат
абленд -	ов	ов	ов	ов	ир	ир	ов	ов	ов ир	ов	2,5 : — : 7,5
акорд -	ов ир	ис	ир	ир	ир	ов	ов	О	ир	ир	5,5 : 1 : 2,5
акорпор -	ир	ир	ир	ир	ир	ис	ир	ир	ир	ир	9 : 1 : —
акумул -	ир	ир	ир ис	ис	ир	ис ир	ир	ир	ир	ис	7 : 3 : —
акварелиз -	ир	ир	ов	ир	ир	ир	ир	О	ир	ир ов	7,5 : — : 1,5
алегориз	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	О	ир	ов ир	8,5 : — : 0,5
анатемиз -	ир	ов	ир	ир	О	ир	ир	О	О	ов ир	5,5 : — : 1,5
анатомиз -	ир	ов	ир ов	ир	ир	ир	ир	О	ир	ир	7,5 : — : 1,5
анект -	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ов	ир	ир	ир	9 : — : 1
антепон -	О	ир	ир	О	О	ир	О	О	О	ир	4 : — : —
антицип -	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
антро -	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	9 : — : 1
поморофиз -	ир	ир	ов	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	5 : — : 5
апорт -	ир	ов	ир ов	ов	ов	ов	ир	ир	ир	ир ов	2 : 2 : 1
апроб -	О	ов	О	О	ис	ис	ир	О	О	ир	8 : — : 1
апровиз -	О	ир	ир ов	ир	ир	ир	ир	ир	ов	ир	2 : — : 6
арест -	ов	ов	ир ов	ир	ир	ов	ов	О	О	ов	9 : — : 1
архаиз -	ир	ир	ир ов	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	8,5 : — : 1,5
асигн -	ир	ов	ов ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	7,5 : 2 : 0,5
аспир -	ир	ис	ир ов	ир	ир	ис	ир	ир	ир	ир	8 : — : 2
аутостоп -	ир	ир	ир ов	ир	ир	ир	ов	ир	ир	ир ов	0,5 : 9,5 : —
бадавац -	ис	ис	ир ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	6,5 : — : 2,5
багетелиз -	ир	ир	ир	ир	ов	ов	ир	О	ир	ир ов	5,5 : — : 2,5
баханализ -	ир	ир	ир	ир	ов	ов	ир	О	О	ир ов	10 : — : —
деблок -	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	9 : 0,5 : 0,5
деклин -	ир	ир	ир ис	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	5 : — : 5
дематеријализ -	ов	ир	ир ов	ир	ов	ир	ов	ир	ов	ов ир	4,5 : — : 5,5
денатурализ -	ов	ов	ир ов	ир	ов	ир	ир	ир	ов	ов	7 : — : 2
денуклеариз -	ир	ов	ир ов	ир	ир	ир	ир	ир	О	ов ир	6 : — : 3
депровинција -	ир	ир ов	ир ов	ов	ир	ир	ир	ир	О	ов	6,5 : — : 2,5
лиз -	ир	ир	ир	ир	ов	ир	ир	О	ов	ир ов	
детализ -	ир	ир	ир	ир	ов	ир	ир	О	ов	ир ов	

Како бисте извели глагол од :	МЧ	ЪП	СС	ГВ	МП	ББ	МП-Б	ВМ	МГ	ЈР	Резултат
дезактив-	ир	ис	ир ис	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ис	7,5 : 2,5 : —
дезангаж-	ов	ов	ов ир	ир ов	ов	ов	ир	ир	ов	ов	3 : — : 7
дезинфузион-	О	ис	ис ир	ис	ис	ис	ир	ис	О	ис	1,5 : 6,5 : —
дистрибу-	ир	ир ис	ис ир	ис	ир	ис	ир	ис	ис	ис	4 : 6 : —
дражб-	О	О	О	О	О	О	ов	О	О	ов	— : — : 2
дрибл-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ир	ов	ов	ов	1 : — : 9
дупл-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
се ексматри-	О	О	О	ис	ир	О	О	О	О	О	1 : 1 : —
кул-	О	О	ис	ис	О	ов	ир	О	О	ов	1,5 : 1,5 : 2
ентузијазм-			ир								
генер-	ис	ис	ис	ис	ир	ис	ир	ис	ис	ис	2 : 8 : —
хипнотиз-	ир	ир	ов	ир ов	ир	ир	ир	О	О	ир ов	6 : — : 2
хоспитализ-	О	ир	ов	ир	ир	ов	ир	ир	О	ир ов	5,5 : — : 2,5
импас-	О	ир	ир	ир ов	ир	ир	О	О	О	ов	4,5 : — : 1,5
италијаниз-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
камп-	ир	ов	ов	ов	ир	ов	ов	ов	ов	ов	
			ир	ир	ов	ир	ир			ир	4 : — : 6
кикс-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ов	ир	ир	ир	9,5 : — : 0,5
							ир				
код-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ис	ир	ир	ир	9 : 1 : —
колективиз-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
консулт-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	0,5 : — : 9,5
							ир				
контрибу-	ир	ис	ис	ис	ир	ир	ир	ир	О	ис	4 : 5 : —
						ис	ис				
ламент-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ов	О	ир	ир	8 : — : 1
						ов	ир				
лимит-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
марк-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
морализ-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	О	О	ир	7,5 : — : 0,5
						ов	ов				
напак -	ов	ов	ов	ов	ир	ир	ов	ов	ов	ов	1,5 : — : 8,5
					ов	ов	ир				
напудер-	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис	0,5 : 9,5 : —
						ир	ир				
објективиз-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
одмарш-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	9,5 : — : 0,5
							ов				
окул-	ир	ир	ис	ир	ир	ис	ис	О	О	ир	5,5 : 2,5 : —
						ир	ир				
отпак-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов	1 : — : 9
						ир	ир				
пакт-	ов	ир	ов	ов	ир	ир	ов	ир	ов	ир	5 : — : 5
						ов	ир				
пенцет-	ир	ис	ир	ир	ир	ир	ис				
						ов	ис	ир	ир	ир	8 : 1,5 : 0,5
перфекцион-	ир	ис	ис	ис	ир	ис	ир	ир	О	ир	4,5 : 4,5 : —
						ис	ис				

Како бисте
извели глагол
од:

	МЧ	ЪП	СС	ГВ	МП	ББ	МП-В	ВМ	МГ	ЈР	Резултат
петрифик/ц-	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	ир ов	ир	ир	ир	9 : — : 1
понтифик/ц-	ир	ов	ир	ир	ир	ир ов	ир ов	О	ир	ир	7 : — : 2
постдат-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
постпон-	ир	ир	ов	ов	ир	ир	ир	О	ир	ов	6 : — : 3
преконцип-	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	ир	ир	ир	ир	9,5 : — : 0,5
препак-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов ир	ов	ов	ов	0,5 : — : 9,5
престабилиз-	ир ов	ов	ов	ир	ир	ир	ир ов	ир	ов	ов	5 : — : 5
пролуд-	ир	ир ов	ир ов	ов ир	ир	ир	ир ов	ов	ир ов	ир ов	5,5 : — : 5,5
проводац-	ис	ис	ис	ис ир	ис	ис	ис ир	ис	ис	ис	1 : 9 : —
рецип-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ов ир	О	О	ир	7,5 : — : 0,5
рефиз-	О	ов	О	ир	ир	ир	ир ов	О	О	ов	3,5 : — : 2,5
рефлект-	ов ир	ир	ов	ов	ов	ов	ир ов	ир	ир ов	ир	4,5 : — : 5,5
рекурз-	О	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	О	О	ир	6,5 : — : 0,5
ремилиитариз-	ов	ир	ов	ов	ов	ир	ир ов	ир	ир ов	ир	5 : — : 5
реперкут-	ов	ир	ов	ов	ов	ов	ов ир	О	О	ов	1,5 : — : 6,5
рипост-	О	ов	О	ир	ир	ов	ир	О	О	ир	4 : — : 2
салд-	ир	ов ир	ов	ов	ир	ов	ир ов	ир	ир	ов	4 : 0,5 : 4,5
симбол-	О	ис	ис	ис	ис	ис	ис ир	ис	ис	О	0,5 : 7,5 : —
системат-	О	ир ов	ис	ис	ис	ис	ис ир	ов	ис	ов	1,5 : 5,5 : 2
скалп-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир ов	ир	ир	ир	9,5 : — : 0,5
славиз-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	10 : — : —
слуд-	О	ир	О	ир	ир	ир	ир ов	О	О	ир	5,5 : — : 0,5
сонориз-	ир	О	ир	ир	ов	ир	ир ов	ов	ир	ов	6 : — : 3
спак-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов ир	ов	ов	ов	0,5 : — : 9,5
спиритиз-	ир	ов	ов	ир	ир	ир	ир ов	О	ов	ов	4,5 : — : 4,5
спринт-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ир ов	ов	ов	ов	0,5 : 0,5 : 9
стоп-	ир	ов	ир ов	ов ир	ир	ир	ир ов	ов	ир	ир	6,5 : 0,5 : 3
сумпор-	ис	ис	ис	ис	ис	ис	ис ир	ис	ис	ис	0,5 : 9,5 : —

Како бисте

извели глaдoл

од:

	МЧ	ЂП	СС	ГВ	МП	ББ	МП-Б	ВМ	МГ	ЈР	Резултат
транспир-	ир	ис	ис ов	ир	ис	ис	ир ис	ир	ис	ис	3,5 : 6 : 0,5
труп-	ир	О	ир ов	ир	О	ир	ов ир	ир	ир	ир	7 : — : 1
упак-	ов	ов	ов	ов	ов	ов	ов ир	ов	ов	ов	0,5 : — : 9,5
вулканиз-	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ир	ов ир	9,5 : — : 0,5

Укупни збир :

	МЧ	ЂП	СС	ГВ	МП	ББ	МП-Б	ВМ	МГ	ЈР	
ир	56	46	33	54	61	50	41	46	41	40	468
ис	5	14	9	13	8	15	3	8	9	11	95
ов	16	25	20	17	18	18	7	14	16	22	173
ир	3	4	18	7	2	8	28	—	5	20	95
ов											
ир	—	1	7	1	—	2	10	—	—	—	21
ис											
ов	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
ис											
ир											
ис	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3
ов											
О	15	5	6	3	6	2	3	27	24	2	93

Према томе, анкетом су добијени следећи облици којих нема у Матешићевом материјалу:

аблендирати, акордовати, акордисати, акорпорисати, акварелизовати, анатемизовати, анатомизовати, анектовати, анпасирати, антропоморфизовати, апортовати, апробовати, апровизовати, арестовати, архаизовати, асигновати, аспирисати, ауто-стоповати, багателизовати, баханализовати, дематеријализовати, денатурализовати, денуклеаризовати, депровинцијализовати, детаљизовати, дезактивисати, дезангажовати, дезифузионирати, дистрибусати, дриблирати, ентузијазмовати, генерисати, хипнотизовати, хоспитализовати, импасовати, камповати, кодисати, консултовати, контрибуисати, ламентовати, напакирати, окулисати, отпакирати, пактовати, пенцетисати, перфекционисати, петрификовати, понтификовати, постпоновати, престабилизовати, пролудовати, проводацирати, рефизовати, рефлектовати, ремилитаризовати, реперкутовати, рипостовити, салдовати, симболисати, систематисати, соноризовати, спиритизовати, стоповати.

Остали глаголи, дакле, имају само оне облике који су дати у Матешићевом материјалу.

2.5 Сав прикупљени материјал дат је у три колоне: прва колона — глаголи на *-ира*, друга — глаголи на *-иса* и трећа — глаголи на *-ова*. Материјал из Матешићевог Обратног речника дат је без ознака, облици добијени анкетом означени су словом А, материјал из Вујаклијевог

Лексикона има ознаку В, материјал из Речника двеју Матица има ознаке МС и МХ (Матица српска и Матица хрватска — ћирилично и латиничко издање), материјал из шатровачког говора III, а материјал који се не налази ни у једном од наведених извора ознаку §. Значења речи из шатровачког говора којих нема ни у једном од наведених извора, дата су у посебном списку у прилогу.

абадирати		адрогирати В	
абалијенирати		адскрибирати	
абандонирати	абандоно- вати	адсорбирати	адсорбовати
абдицирати	абдиковати	адстрингирати	
абдуцирати		адудирати	
абцецирати		адусирати В	
абелардизирати В		адутирати	
аберирати В			адвокати- сати
аблендирати А	аблендовати		адвокатовати МС
аблоцирати		адвоцирати	
абхоресцирати		ађустирати	
абјудиирати В		аерирати	аерисати
абјурирати		аеризирати В	
аблакирати		афамирати В	
аблегирати В		афектирати	афектовати
аблуирати В			аферемисати МС
абмаркирати			афертиговати
абмонтирати			
абнегирати		афицирати	
аболирати		афилирати	
абонирати	се абоновати	афинирати	
абортирати	абортисати	афирмирати	афирмисати
абрадирати В			
абрихтирати В	абрихтовати	афиширати	афишовати
аброгирати		афитирати В	
абрумпирати		афлуирати	афлуисати
абрумпирати		афронтирати	афронтовати
	абштеховати	агентирати	агентисати
ацерирати В		агирати	агентовати
ацидирати В		агитирати	агитовати
адактирати		аглутинирати	
адаптирати	адаптовати	агломерирати	агломерисати
адицирати			
адирати		агносцирати	
адјудиирати		аграризирати	аграризовати
адјусцирати			
адкредулирати В		агравирати	
администрирати	администровати	агрегирати	
		ахатизирати В	
адмирирати МС		ајакулирати	
адмонирати			ајнриковати
аднотирати		академизирати	академизовати МС
адоптирати	адоптовати	академисати! ⁸	
адорирати		акапарисати В	
адресирати	адресовати	акцелерирати	

⁸ Знаком ! обележени су облици са -иса према којима стоје облици са *изира*, *-изова*.

акцентирати МС		акцентовати	алоквирати В	
акцентуирати	акцентуи- сати		алитирати	
акцептирати		акцептовати	алтерирати	
акционирати В			алтернирати	алтерни- сати МС
акципирати			алудирати	
акцизирати В			алуминирати	
акитирати		акитовати	алунирати	
акламирати		акламовати	амагазинирати	
се аклиматизирати	се акли- тисати!	се аклима- тизовати	В	
		се аклима- товати	амалгамирати	амалгами- сати
аколирати			амбалажи- рати §	
аколитирати				амбијенти- сати §
акомплирати			амбирати В	амбисати се
акомпанјирати			амандирати В	
се акомодирати		се акомод- вати	амасирати В	
аконтирати		аконтовати		аманисати МС
акордирати		акордовати	амбетирати МС	
		А	амелиорирати	амелиори- сати
акорпорирати	акорпори- сати А			аменовати МС
акредитирати		акредито- вати		се америка- низовати
активирати	активисати		се американи- низирати	
активизирати		активизо- вати	америрати	
актуализирати		актуализо- вати	се амизирати	
			амнестирати	
акумулирати	акумули- сати		аморсирати В	
			амортирати В	
акуплирати В			амортизирати	амортизо- вати
акуширати В				амплифика- вати
акварелирати			амплифицирати	
акварелизира- ти		акварелизо- вати А		
аквирирати			ампутирати	
алармирати		алармовати	амтирати	
албанизирати		албанизовати	амтирати	
МС		МС	анализирати	анали- сати!
алегирати		алдовати	аналогизирати	
		алеговати	МС	
		МС	анатемизирати	анатеми- сати!
алегоризирати	алегорисати!			анатемизо- зовати А
алерирати			анатомирати В	
алфabetизирати			анатомизирати	анатоми- сати!
алигирати В				анатомзова- ти А
алиирати В			анбрасирати В	
алијирати			анбринирати В	
алиментирати В			андосирати В	
алињирати В			анектирати	анектовати А
алитерирати В			анестезирати	
алкалесцирати			анфилирати В	
В			анимирати	
алкализирати В			ангарирати В	
алкохолизирати			ангажирати	ангажовати
В			ангирати МС	

англицизирати			апсолутивира- ти В		
се англизирати	се англизо- вати		апсолутизи- рати В		
анихилирати В			апсорбирати		апсорбовати
анимализира- ти В			апстинирати		
анкетирати	анкетовати		апсумирати		
анквирирати В			апстергирати В		
	анлајсати МС		апстрахирати		апстрахо- вати аптрајбовати
аноблирати В			арабизирати В		
анонсирати			аранжирати		аранжовати
анпасирати	анпасовати		арбитрирати		
анпортирати В			арборесцира- ти В		
аншантирати В				ардини- сати	
аншерирати В			арендирати		
антецедирати В					
антедатирати			арестирати		арестовати А
антепонирати			аретирати		
антиципирати			ареражирати В		
антидатирати					аратовати
антикизирати			арготирати В		
антиквирирати В			аргументирати	аргумент- тисати	аргументо- товати
антиквизирати			архаизирати		архаизовати А
антишамбри- рати			аристократи- зирати се МС	Ж	аристокра- тизовати се МС
антропомор- физирати	антропомор- физовати А		армирати		
анулирати	анулисати		ародирати		
апанажирати			арогирати		
	апциговати		ароматизирати		ароматизо- вати
апцедирати В			арондирати	аронди- сати МС	
апелирати	апеловати		арозирати В		
аперципирати	аперципо- вати		арпедирати		
			арпецирати В		
апланирати				артерисати	
аплаудирати			артикулирати	артикули- сати	артовати
аплицирати	апликовати				
аполитизирати МС			асанирати		
апонирати			асантирати		
апортирати	апортовати А		асервирати В		
апостализи- рати			асфалтирати	асфалти- сати МС	асфалтовати
	апостоли- сати МС				асигновати А
апострофирати			асигнирати		
апребендирати			асикуирати		
апретирати	апретовати		се асимили- рати	се асими- лисати МС	се асимило- вати
апробирати	апробовати А				
апроксимирати			асистирати		
апроприрати			асоцирати		
апровизирати	апровизова- ти А		асолирати В		
			асонирати		асоновати
апсентирати					
апсцедитирати					
апсциндирати					
апсолвирати	апсолвовати				

асортирати			аждајисати	
аспирирати	аспировати А		МС	
асумирати В		ажотирати В		
асуплирати В		ажурирати		
асурдирати В			бадаваци-	
	ашиковати		сати	
атакирати	атаковати		бадависати	
	атамановати		МС	
	МС			
аташирати В		багателизи-	багатели-	багателизо-
атемперирати В		рати	сати!	вати МС
атемпорирати В				багеровати
атентирати В		баханализи-		баханализо-
атерирати В		рати		вати А
атестирати В				бајцовати
атимирати В			бајлисати	
атхерирати В		бакалауреи-		
атомизирати	атомизовати	рати В		
	МС		бакари-	
атрахирати В			сати	
	ауфдековати	баксузирати		
аугирати В		МС		
аугментирати В		балансирати		балансовати
аугурирати				МС
аукционирати		балбутирати В		
аукторизирати	аукторизо-		балдисати	
	вати	балхорнизи-		
		рати В		
аускултирати		балканизира-		балканизо-
ауспирирати В		ти МС		вати МС
аусштафирати В		балотирати		балотовати
		балустрирати		
аутографира-	аутогра-	В		
фирати В	фисати	балсамирати	балсами-	балсамовати
	МС		сати МС	
аутоматизи-		балзамирати		балзамовати
рати	аутоматизо-	банализирати		банализовати
ауторизирати	вати	бандажирати		бандажо-
аутостопирати	ауторизовати			вати
	аутостопо-	банкротирати		банкрото-
	вати А			вати
	аузриковати			
авалирати	авалисати	баптизирати В		
аванцирати			барабисати	
МС		баракирати Б		
аванцирати		баратирати В		
МС				бантовати
аванзирати	аванзовати	баражирати		
		барбаризи-		
	авантури-	рати В		
сати В		барбирати В		
авертирати		барикадирати		
	авдесовати	бариволирати В		
	МС	баритонирати		
		В		
авилирати В			баронисати	
авивирати	авизовати		III	
авизирати	азбуковати	басирати МС		
	МС	бастардирати В		
азијатизирати		бастиионирати В		
МС				

бастонирати В	баштованисати МС батерисати			биваковати бивовати, бивствовати благовати МС блајховати
батирати В	батесисати МС		бламирати блазирати МС блефирати	
батудирати бавоширати В базамирати В се базирати беатифицирати		беатификовати В бећаровати МС бедовати МС	блиндирати бланширати блокирати блумирати	блендовати
	бећарисати			бодовати МС боговати бојкотовати боксовати боловати большевизовати
	бегенисати	бехандловати	бојкотирати	
	бекрисати МС белајисати МС		большевизирати	
		белеговати МС	бомбардирати	бомбардовати
	берберисати МС		бондирати В бонифицирати	бонификовати
бесежирати		бештеловати бетонирати бетоновати	бонитирати бордирати борнирати боселирати В босирати ботанизирати	ботанизовати
бетонирати III бланширати В блесирати	биберисати МС		ботанисати!	
бигарирати В	биглисати			брајновати бремзовати бремовати брикетовати
биготирати В бионирати В		биковати МС	брикетирати В бриколирати В бриљантирати В бриљирати брискирати	
биланцирати билансирати билардирати В	5			бродовати
	билисати МС	билдовати	брокантирати В бронзирати В брошширати брунирати брутализирати В брутифицирати В	
биоризирати биренирати В бирократизирати МС	биљеговати			
	бирократисати МС	бирократизовати МС		
бисирати			будалисати	
	битерисати битисати		буетирати бугзирати В бухштабирати бујирати В	
битуминирати В				

букуирати В	бујури- сати			ћифтари- сати	чувствовати чваровати
буксирати				ћорисати	
булинирати В	бунариса- ти Ш			Ш	
бункерирати			ћоркирати Ш	дајани- сати	
бурнетирати В			дамасцирати В		
бурнетизирати В			дамасирати В		
буржоазирати се МС			дамнифицира- ти В		
бешеризирати В			датирати	се давра- нисати	датовати МС
буширати			дебаклирати В		
цедирати			дебалирати		
celeбритати		цементовати	дебалканизирати се МС		дебалкани- зовати се МС
целирати В					
цементирати			дебандирати В		
центимирати			дебанкирати В		
централизи- рати	централи- сати! МХ	централизо- вати	дебарасирати В		
центрифуги- рати §			дебарбаризира- ти В		
центрирати			дебаркирати		
цензурирати	цензури- сати		дебатирати		дебатовати
цернирати		цицеловати МХ	дебискирати В		
			дебитирати		дебитовати
			деблокирати		
	циганисати		дебуширати		
		циговати	децидирати		
циклонизира- ти		циклонизо- вати	децентрализи- рати	децентра- лисати!	децентрали- зовати МС
циментирати В			децернирати В		
	цинкогра- фисати В		децертирати В		
		цинковати	децидирати В		
	цирисати §		децимирати		децимовати
циркулирати			децинирати В		
цивилизира- ти		цивилизо- вати	дедицирати		
			дедирати В		
цизелирати		цизеловати	дедитирати В		
		цуваксова- ти МХ	дедомажирати В		
		цвиковати В	дедублирати В		
чабрирати §			дедуцирати		дедуковати
		чакановати МХ	дефалцирати В		
чартирати В		чартовати	дефамирати В		
		чемерикова- ти	дефектирати В		
		четниковати	дефетирати В		
		чинодеј- ствовати	дефигурирати В		
		чиновнико- вати	дефилирати		дефиловати
			дефинирати	дефини- сати	

дефлагрирати			декредитирати		
В			В		
дефлегмирати			декрешенди-		
В			рати		
дефлорирати	дефлори-		декретирати		декретовати
	сати		декриптирати		
деформирати	деформи-		декуражирати		
	сати		декуртирати В		
дефраудирати			делегирати		делеговати
дегарнирати			делектирати		
В			се		
дегазирати			делимитирати		
дегажирати		дегажовати	делинеирати В		
дегенерирати	дегенери-		делирирати В		
се	сати се				
деградирати		деградовати	деливирати В		
дегомирати В				делисати	
дегоржирати					деловати МС
В			деложирати		
деграсирати В			демантирати		демантовати
дегресирати В			демаркирати		
дегросирати В			демаскирати		
дегумирати			дематеријали-		дематерија-
дегустирати В			зирати		лизовати А
дегутирати				дембели-	
деинтегрирати				сати	
В			демеблирати В		
деифицирати			демембрирати		
В		дејствовати	демеритирати		
			В		
декалirati			демефитизи-		
декалкирати В			рати В		
декантирати			демилитари-		демфовати
декапирати В			зирати	демили-	демилитари-
декапирати В				тариса	зовати
декарбирати В				сати!	
декарбонизи-			демисионирати		
рати В			демобиализи-	демоби-	демобиализо-
декартирати В			рати	лисати	вати
декатирати			демодирати се		
декинтирати §			демократизи-	демокра-	демократи-
декламираати		декламовати	рати	тисати!	зовати
декларирати	деклари-	дакларовати		МС	
	сати		демолирати		
декласирати			демонетизи-		
декланширати			рати В		
деклинирати		деклиновати	демонстрирати		демонстро-
деколирати В					вати
деколорирати	деколори-		демонтирати		демонтовати
В	сати §		деморализи-	деморали-	деморализо-
деколтирати		деколтовати	рати	сати	вати
декомбинирати			денацифици-		
В			рати		
декомпонирати		декомпоно-	денационали-		денациона-
		вати	лизирати		лизовати
деконцентри-	деконцен-		денатурирати	денатури-	
трирати	трисати			сати	
декорирати	декорисати		денатурализи-	денатура-	денатурали-
		дековати	рати	лисати!	зовати А
		дековати III	денегирати В		

деникотинизи- рати В			десолирати В		
деноминирати			деспектирати		
денонсирати			десперирати		
денудирати			деспотизирати		
денуклеаризи- зирати	денуклеари- зовати А		дестилирати	дестили- сати	дестиловати
денунцирати			дестимули- рати	дестиму- лисати	
депалатализи- рати	депалатали- зовати		дестинирати		
депарализи- рати В			дешармирати		
депауперирати			дешаржирати		
В			дешифрирати		дешифро- вати
депедикули- рати	депедику- лисати				
депенирати В			детаљирати	детаљи- сати	
депеширати	депешовати		детаљизирати		детаљизова- ти А
депилирати В			деташирати		деташовати
деплантирати			детериорирати		
В			детермини- рати	детерми- нисати	
депласирати В			детронизирати		детронизо- вати
деплоајирати			девализирати		
В			В		
деплорирати В	деполаризо- вати		девалвирати		
деполаризи- рати	деполитизо- вати		девастирати		
деполитизи- рати	депоновати		девергирати В		
депонирати			девирирати В		
депопулирати	депопула- рисати §		девинкулирати		
В			девиргини- рати В		
депопулари- зирати В	депортовати		девитрифици- рати В		
депортирати			деволвирати		
депоседирати			В		
депостирати В			девомирати В		
депрашинизи- рати §			дезагреги- рати §		
депрецирати			дезакордира- ти В		
депресирати В			дезактивирати	дезакти- висати А	
депримирати	депримовати				
депривирати			дезанбалира- ти В		
депровинција- јализирати	депровинци- јализовати А		дезанектира- ти В		
			дезангажирати		дезангажо- вати А
депургирати В					
депурирати В			дезапоантира- ти В		
депутирати В			дезармирати		
дерационирати			дезасортирати		
деранжирати	дератизовати		В		
дератизирати			дезавантажи- рати В		
деривирати					
дерогирати					
дерутирати В					
десцендирати					
В					
	десетковати				
десигнирати					
десимулирати					

дезавуирати	дезавуи- сати		динамитирати МС		динамитова- ти МС
дезекипирати В			динамизирати МС		
дезертирати			динирати		
дезгустирати			дипломатизи- рати	диплома- тисати! МС	динстовати дипломати- зовати
дезинфузио- нирати А	дезинфузи- онисати		дипломирати		
дезилузиони- рати				директо- рисати §	
дезинтегрира- рати §	дезинте- грисати §		диригирати		дириговати
дезинфицирати		дезинфико- вати	диримираати В		
се дезинтере- ресирати		се дезинте- ресовати	дисакордирати В		
дезистирати			дисцептирати В		
дезорганизи- зирати		дезоргани- зовати	дисцернирати В		
дезодоризи- рати В			дисциплини- рати	дисци- плиниса- сати МС	дисциплино- новати
дезоксидирати В			дисгрегирати		
дезоријенти- тирати	дезори- јентисати	дибловати	дисецирати В		
дифамирати			дисеминирати В		
диференцирати			дисцирати		
диферирати			дисхармони- рати В	дисхар- монисати МС	
дифиндирати В			дисимилирати		дисимило- вати
диформирати В			дисимулирати В		
дифтонгизи- зирати		дифтонги- зовати	дискламирати В		
дифундирати			дисконтинуи- рати МС		
дигерирати В			дисконтирати		дисконтова- ти
дигредирати В		дихтовати	дискредити- рати		дискредито- товати
дијагностици- рати			дискримини- рати	дискри- минисати МС	дискрими- новати
дијагнозирати В			дискордирати В		
дијалогирати В			дискурирати В		
дијалогизи- зирати V		дијалогизо- зовати МС	дискутирати		дискутовати
диктирати		диктовати	дисквалифи- цирати		дисквали- фиковати
	дилеиса- ти §		дислоцирати		дислоковати
	дилеми- сати се §		дисмембри- рати В		
дилуирати В			дисоцирати		
дилицидирати В			дисолвирати В		
димензиони- рати	димензио- нисати		дисонирати		
диминуирати В					
димитирати В					

диспаширати В				дообедовати МС
диспензирати		диспергова- ти МС	допингирати	допинговати доручковати
диспесцирати В			дотирати дозирати драгирати драматизирати	драговати драматизо- зовати
дисциплици- рати В		диспоновати	драпирати дражбирати дренирати дресирати дриблирати § дрогирати	дражбовати
диспонирати диспосесирати В		диспутовати		дрибловати
диспутирати дисреномира- ти В				дриловати
дистендирати В				
дистонирати дистрахирати В		дистоновати	дросирати В	дрписати Ш
дистрибуирати	дистрибу- исати А		друсирати В дубитирати В се дуелирати	друковати
дистингвирати дисумирати В	дишери- сати		дублирати	дуговати духовати
диваргирати В				думени- сати дунђери- сати
дивергирати дивертирати В			дуплицирати дуплирати душирати В	дупловати §
дивидирати дивинизирати		дивинизо- вати		дворовати
дивулгирати В				ђаконисати ђанисати Ш ђаволисати
	ђеверисати	деловати дневовати МС	ебенирати В ебоширати В ебулирати В едифицирати В едулкорирати В ефектуирати ефлоресцира- ти В егализирати егландирати В	ђаковати
добирати доцирати догалописати догматизирати В		добовати		
доковати В докторирати	доктори- сати	документо- вати	егаллизирати еглендирати В	егализовати
документирати	докунди- сати			егленниса- ти
доквалифици- рати се МС		доквалифи- ковати се МС доликовати	егренирати егзалтирати егзаминирати егзартитули- рати В егзаутурирати В егзегезирати В	егзалтовати
домарширати доместицирати домицилирати доминирати				

егзеквирати В			експедирати		експедовати
егзекутирати В			експедитира-ти МС		експедовати МС
егземплифицирати В			експерименти-рати	експери-менти-сати	експеримен-товати
егзерцирати			експертизи-рати В		
егзимирати	егзистовати		експирирати В		
егзистирати			експланирати		експлико-вати
егзитирати			експлицирати		
егзорцизирати В					
егзудирати В			експлоатирати	експлоа-тисати	
егзултирати В			експлодирати		
егзулцерирати	ејакулисати		експлорирати		
ејакулирати В			експолирати В		експоновати
ејицирати В			експонирати		
ејурирати В			експримирати В		експортовати
екартирати В			експортирати		
екавизирати МС			експромити-рати В		
екипирати			експропри-рати	експро-присати	
еклерирати В	економизирати	економизо-вати	експургирати В		
економизирати	економизирати!	екранизова-ти	екстемпори-рати	екстемпо-рисати	
екранизирати			екстермини-рати	екстер-минисати	
екразирати			екстирпирати		екстрахо-вати
ексцедирати В			екстрахирати		
ексцелирати В			екстрадирати		
ексцерпирати			екстравази-рати В		
ексцидирати			екстубери-рати В		
ексципирати В			екстумесци-рати В		
ексцитирати В			ексуцирати В		
ексфолирати В			ексулцирати		
ексхалирати В			еквипарирати		
есхередирати			еквилибри-рати		
ексхибирати В			елаборирати В		
ексхортирати В			еларжирати В		
ексхумирати			електрифици-рати		електрифи-ковати
ексицирати В			електризирати	електри-сати!	електризо-зовати
ексирати					
екскавирати В			елевирати В		
екскапитули-рати В			елидирати		
екскламирати В			еликвирати В		
ексклудирати			елиминирати	елимини-сати	елиминovati
екскомунити-рати			елонгирати В		
екскресцирати В			елудирати В		
екскретирати В					
екскулпирати					
екскутирати В					
екскузирати					
се ексматри-кулирати					
експатрирати					
експандирати					

елукубирати В			естрападирати В		
	елвериса- ти		естропирати В		
емацерирати В			естуирати В		
емаљирати			ешалонирати МС		
еманципирати ти се		еманципова- ти се	ешанпирати В		
еманирати В			ешелонирати В		
емблематизирати В			ешофирати		
емблемизирати В			етаблирати		
емендирати			еталонизирати В		
емергирати В			етарнизирати		етарнизовати
емерирати			етатизирати		етатизовати
емеритирати В			етеризирати В		
емигрирати			етернизирати В		
еминирати В			етернирати В		
емитирати		емитовати	етикетирати МС		етикетовати МС
емоционирати В	емоцио- нисати		етивирати		
емовирати			евадирати		
емундирати В			евакуирати	евакуи- сати	
		ендловати	евалуирати В		
енервирати			евалвирати		
енглезирати			еванђелизирати В		
ентузијазмирати		ентузијазмо- вати А	еванесцирати В		
енумерирати В			евапорирати	евапори- сати	
енунцирати В			евентилирати В		
	епилоги- сати МС		евидентирати	евиденти- сати	
епуирати В		ербовати	евигилирати В		
	еренди- сати		евинцирати В		
еригирати			евирирати В		
еродирати			евисцерирати В		
еротизирати МС		еротизовати МС	евоцирати		
еругинирати В			еволуирати	еволуи- сати	
еруирати			еволвирати В		
еруктирати В			евомирати В		
ескаладирати В			европеизирати МС		европеизо- вати МС
ескамотирати			фабрицирати		фабрико- вати
ескампирати В			фабулирати	фабули- сати	фабуловати МХ
ескарпирати В					фачловати
ескивирати					
есконтирати		есконтovati	фактурирати	фактури- сати	фалцовати
ескортирати		ескортovati			
естетизирати В			фалирати		
естимирати			фалсетирати		
естонпирати В					

фалсифици- рати		фалсифико- вати	филозофирати	филозо- фисати МХ	
фамилијари- зирати МХ		фамилијари- зовати МХ	филтрирати		филтровати
фанатизирати		фанатизо- вати	финансирати		
фантазирати		фантазова- ти МХ	фингирати		
фарадизирати В			фирмирати В		
фарсирати В			фистулирати		
фасцикулира- ти В			физицирати		
фасцинирати			флагелирати В		фландро- вати МХ
фасетирати		фасовати	фламирали В		
фаширати			флангирати		фланковати МХ
фашизирати			фланкирати		
фатигирати В			флеботомизи- рати В		
фатирати			флектирати		
фаулирати					флертовати
фаворизирати	фавори- сати!	фаворизо- вати			флиртovati
фазонирати			флогистизи- рати В		
федерализи- рати МХ	федерали- сати! МХ		флотирати В		
федерирати		фехтовати	флукуирати		
феминизира- ти МХ			флуоресци- рати		
	се фемини- сати §		фолијирати В		
	ферисати	фергуновати	фолирати		
ферментирати		ферменто- вати	фоментирати В		
		ферлуцо- вати	фонографи- рати МХ	фонографи- сати МХ	
		фертушо- вати	фордатирати		фориковати МХ
фетишизирати МХ		фетишизо- вати МХ	форфаровати		
феудализира- ти МХ		фетовати	формализи- рати В	форми- сати МХ	формовати МХ
фибрилирати		феудализо- вати	формирати	формули- сати	формулова- ти МХ
фицирати	фигури- сати		формулирати		форшибова- ти
фигурирати			форсирати		форшпило- вати
фиксирати		филцовати	фортифици- рати МХ		фортифика- вати МХ
филетирати В			фосфоресци- рати		
филлирати		филистро- вати	фотографи- рати	фотогра- фисати	фотографо- вати МХ
		филмовати		се фреје- рисати §	фраховати
		филовати			

француизирати В	фракцио- нисати В	французова- ти МХ	гебирати геминирати генерализира- ти генерирати	генерали- сати! генери- сати А	генерализо- вати МС
франкирати фрапирати фратернизи- рати фraudирати В фразирати фреквенти- рати		фратернизо- вати " " фреквенто- вати фремовати френтовати МХ фриштико- вати	герирати се германизира- рати герминирати В гестикულიрати гестику- лисати		германизо- вати
фрикасирати В фризирати		фроцловати	гијоширати В гилотинирати В гиљоширати гиљотинирати гимнастичи- рати	гимнасти- сати	
фрондирати фротирати фруктифици- рати фугирати В фулирати фулминирати В фундирати фунгирати функциони- рати фуражирати фурнирати фузионирати	функцио- нисати физиони- сати	фруктифи- ковати	гипсирати МС гласовирати МС глазирати глорифици- рати глосирати глупирати се §		гимнастичи- ковати гипсовати гласовати глорифико- вати глуповати МС
гафирати се III галантирати се галопирати галванизирати		галванизо- вати	годронирати В гофрирати		годиновати годовати
галванографи- зирати В гангренисци- рати В гангренирати В гарантирати гаражирати гардирати гаргаризирати В гарнирати гарнизонирати гаротирати В гарсонирати В гаширати В гатирати В газирати	галвани- сати! В		градирати градуирати гранирати гранулирати грасирати гратифици- рати гратинирати В гратулирати гравидирати В гравирати гравитирати грецизирати грефирати В гренирати В гримасирати В		головати гостовати гозбовати грецизовати гробовати МС
		гангренизо- вати! В гарантовати гаражовати	грогирати		

импастирати В			инкарцерира- ти В		
имплицирати			инкарнирати		
импонирати	импоновати		инкасирати		
импортирати	импортовати		инklinирати		
импостирати	импостовати		инклудирати		
импрегнирати	импрегно- вати		В		
			инкомодирати		
импресиони- рати			инкорпори- рати	инкорпо- рисати	
импримирати			инкримини- рати	инкрими- нисати	
импровизи- рати	импровизо- вати		инкрустрирати		
импутирати			инкулпирати		
имунизирати	имунизова- ти		В		
					иноковати
инаугурирати	инаугури- сати		инквирирати	инокули- сати	
инцернирати			инокулирати		
В			иновирати		
индемнизи- рати			инротулирати		
индицирати			В		
индигнирати			инсценирати		
индиспони- рати			инсерирати		
индивидуали- лизирати	индивидуа- лизovati		инсимулирати		
индосирати			В		
индуцирати	индуковати		инсинуирати		
индустријали- лизирати	индутсрија- лизovati		инсистирати		
инфектирати			инскрибирати		
В			инскулпирати		
инфеудирати			В		
В			инспицирати		
инфицирати			инсолирати В		
инфилтрирати	инфилтро- вати		инспирирати	инспири- сати	
			инсталирати	инстали- сати	
			инстаурирати		
			В		
инфирмирати			институирати	институи- сати	
В					
инфламирати			инстрадирати		
В			инструирати	инструи- сати	
инфлоресци- рати В			инструменти- рати	инстру- менти- сати	
информирати	информи- сати		инсултирати		
			итабулирати	интабули- сати	
инфулирати				интегри- сати МС	
ингеминирати			интегрирати		
В					
ингерирати В					
ингросирати					
В			интензифици- рати		интензифи- ковати
инхалирати			интензивирати		
инхерирати В			интересирати		интересо- вати
инхибирати					
иницирати			интердицирати		
инјектирати В			интерфери- рати	интерфе- рисати	
инјицирати					

интерфолијирати					исфабриковати МС
интеркомуницирати В				исфантазирати МС	
интерминирати				исфризирати МС	
интернационализирати	интернационализовати			исфорсирати	
интернирати					исхекловати МС
интерпелирати	интерпелисати			исквадрирати МС	
интерполирати	интерполисати			искомбинирати МС	искомбиновати МС
интерпонирати				искомпромитирати МС	искомпромитовати МС
интерпретирати S	интерпретовати			исконцептирати МС	
интерпунгирати				исконструирати МС	исконструирати МС
интерпункирати В					исљедовати
интерсецирати В					испаковати
интервенирати	интервенисати				
интервјуирати	интервјуисати			испарирати	испараклисати
интимирати					испословати
интонирати	интоновати МС			испровоцирати МС	
интригирати	интриговати				истестерисати
интромаитирати В	интромаитовати В				истолковати
интроспицирати В					истоветовати
интуирати					ишамарирати МС
инундирати					
инвалидирати В				ишатирати	ишколовати
инвентаризирати	инвентарисати ¹				иштемовати
инвентирати				италијанизирати	
инвертирати В				изадугирати се	
инвестирати				издебатирати МС	
инвоцирати В					издејствовати
инволвирати					издекламовати
инзистирати					
инзултирати					
ионизирати	ионизовати			издекламирали МС	
иридизирати В				издиференцирати МС	
ирадијирати В				издиктирати МС	
иридирати					издрибловати МС
иригирати					
иритирати					
иризирали					
иробирати В				изгафирати се III	
иронизирати	иронисати! исаборисати	иронизовати		изграфирати III	
				излицирати	

излудирати се		излудовати се	калцифицирати	калцификовати МС
	се измајсторисати		калцинирати	калцинирати МС
изманеврирати	изманеврисати		калибрирати	калибровати
изманикирати МС			калиграфирати	калиграфисати
измарширати МС				калдрмисати
измасакрирати МС			калирати	
измасирати МС			калирати III	
измоделирати МС		измоделовати МС	калкирати	калкулисати
измодулирати МС			калкулирати	
			калмирати	
изнијансирати		измоловати	калоризирати В	каматовати
изолирати		изоловати	камерирати В	каменирати
израдирати МС			каминирати В	каменовати
	изрендисати		кампирати	камповати А
		јадиковати МС	камуфлирати	кампинговати §
		јатаковати МС	камуфлисати	
		јаузнвати	канализирати	канализовати МС
јаворизирати			канцелирати В	
		језиковати		кандерисати
јодирати			кандидирати	кандидовати
јодоформирати	јодоформисати		кандирати	
		јодловати	канелирати	канелирати
јонизирати		јонизовати		
јудаизирати		јотовати	канонизирати	канкановати
јункерирати В			канонизирати	канонизовати
јустифицирати		јустификовати	кантонирати	кантоновати
	кабарисати		кантонизирати В	
			капацитирати	
каблирати В				капарисати
каботинирати В			капирати	
каботирати В	качерирати			капеланирати МС
		кадровати	капитализирати	капелановати МС
кадрирати			капитулирати	капитализовати
кадуцирати				капитализирати
	кафенирати		каприцирати се	капитулисати
калафатирати	калајисати МС		каптирати	
			караколирати В	
каландрирати В			караактеризирати	караактерисати!
				караактеризовати МС

карамболи- рати	карамбо- лисати			казани- сати	
каратирати			кажолирати	келнери- сати МС	келнерова- ти МС
карболизира- ти МС			кемпирати		
карбонесци- рати В			кибицирати	кидисати МС	кепловати кибицовати
карбонизирати	карбони- сати	карбонизо- вати			
карбонизирати			киднепирати		киднеповати
карбурирати			кијанизирати МС		
кардорони- рати В	карикуту- рисати		киксирати		киксовати §
карикирати			кинофицирати		кинофико- вати
карирати В	кариште- рисати		китирати В		китовати В
	карлисати		кивелирати	кивели- сати	
		карнфло- вати	кларирати В		
карминирати	кармини- сати		класифици- рати		класифико- вати
карстифици- рати		карстифи- ковати	класирати		клепловати
картелирати	картели- сати		клерикализи- рати МС		кликвати
картелизирати				клисати се	
картирати В	картони- сати		клистирати		
картонирати			клишетирати МС		
касарнирати			клиширати	клорофор- мисати	
касернирати			клороформи- рати	коагули- сати МС	
касирати			коагулирати		
кастрирати		каштиговати			
каширати		каштиљо- вати V	коалесцирати В		
каширати Ш			коалирати		
			коаптирати В		
каталогирати	каталоги- сати §	каталогизо- вати	кодифицирати		кодифико- вати
каталогизи- рати	категори- сати!		кодирати		кодовати А
категоризи- рати			кочирати		
катекизирати МС			коегзистирати		коегзисто- вати
катранизирати	катрани- сати!		коерцирати В		
	каубоји- сати §		кофрирати В		
кауцирати			кохерирати В		
	каурисати		коиндицирати		
каутелирати			коитирати		
каутеризирати В		каутеризо- вати	когносцирати		
			кокетирати В		кокетовати
	кавени- сати			коковели- сати Ш	
кавирати В			колабирати		коксовати

колаборирати	колабори- сати		комунализирати		комунали- зовати
колационирати			комуницирати		
колектирати В			комутирати		конаковати
колективизирати					
колидирати			конбатирати В		
колимирати В			концедирати	концен- трисати	концентро- вати МС
колоквирати			концетри- рати		концепто- вати
колонизирати		колонизо- вати	концептирати		концерто- вати
колорирати	колори- сати		концертирати		
колпортирати		колпорто- вати	концесиони- рати		
командирати		командовати	концилирати		
комасирати			В		
комбализирати В			концинирати В		
комбатирати В		комбатовати МС	конципирати		конциповати
комбинирати		комбиновати	кондензирати		кондензо- вати
комеморирати	комемори- сати		кондицирати В		
комендирати			кондолирати В		
коментирати	коментари- сати		кондуцирати В		
комерцијализирати		комерцијали- зовати		кондуи- сати МС	
комигрирати В					
комитирати В			конектирати В		
компензирати		компензо- вати	конфедерира- ти В		
компарирати	компари- сати		конферирати	конфери- сати	
комперенди- рати В					
компетирати		компетовати	конфидирати В		
компилирати		компило- вати	конфигурира- ти В		
компланирати В			конфинирати	конфини- сати	
комплетирати		комплето- вати	конфирмирати	конфир- мисати	
комплицирати		комплико- вати	конфисцирати		конфиско- вати
комплименти- тирати		комплимен- товати	конформирати	конфор- мисати	
комплотирати В			конфронти- рати		конфронто- вати
компонирати		компоновати	конфундирати		
компортирати В			конгелирати В		
компостирати		компосто- вати	конгерирати В		
			конглобирати В		
компримирати		компримо- вати	конгломери- рати В		
компромити- рати		компроми- товати	конглутини- рати В		
компутирати В					

конгратули- рати В			контемплира- ти В		
конгрегирати В			контемпорира- ти В		
конгруирати	конгруи- сати		контингенти- рати		контингенто- вати V
коњектури- рати В			континирати		
коњидирати В			континуирати	континуи- сати	
коњуирати В		коњуговати	контирати		
конкоми- рати В			контрабанди- рати В		
конкордирати В			контрахирати		контрахо- вати
конкорпори- рати В			контраиндици- рати В		
конкредитира- ти В			контракари- рати		
конкретизи- рати		конкретизо- вати	контралици- рати В		
конкуирати	конкури- сати		контраманди- рати		
консекрирати В			контрамарки- рати В		
консеквирати В			контрамини- рати В		
консентирати В			контрапони- рати В		
консигнирати			контрапости- рати		
консистирати В			контрапункти- рати МС		контрапунк- товати МС
конскрибирати			контрасигна- лизирати В		контрасиг- нализирати В
консолидирати		консолидо- вати			
консолирати В			контрасигни- рати		
консонирати			контрастирати		контрасто- вати
конспицирати В					
конспирирати	конспири- сати		контравени- рати		
констабили- рати В			контравоти- рати В		
констатирати		констато- вати	контрабалан- сирати В		
констернирати			конкретирати В		
констипирати В			контрибуирати	контри- буисати В	
конституира- ти се	конститу- исати се				
контринги- рати			контрирати		
конструирати	конструи- сати		контролирати	контроли- сати	контроло- вати
консултирати		консултова- ти А	контроверзи- рати В		
консумирати В			контрпарирати В		
контаминирати		контамино- вати	контумацирати В		
контестирати					

контурирати В		костимирати костирати се	костимовати
контурнирати В			коштати коштовати
конвалесци- рати В	контузовати	се коштирати	
конвенирати		кордирати	
конвергирати	конверго- вати	котирати	
конвертирати	конверто- вати	котизирати В	
конверзирати		котонирати В	
конвинцирати В		котонизирати	
конвоцирати В		конвентрирати	
конвојирати		конвертирати	
конзервирати	конзерви- сати	МС	
конзистирати В		кожирати се	крацовати
конзулирати В		III	
конзултирати	конзулто- вати	крахирати	крауловати
конзумирати	конзумовати	креденцирати В	
коњицирати		кредитирати	кредитовати
коњутирати		креирати	
кооперирати	коопери- сати	кремајирати В	
кооптирати		кремирати В	
координирати		кренелирати В	креноквати се
копирати		крешендирати	
копулирати	копули- сати	криспирати В	кристализо- вати се
корелефирати В		кристализира- ти се	кристали- лисати се!
кореографи- рати	кореогра- фисати	критизирати	критиковати
корепетирати		кроазирати В	
кореспонди- рати	кореспондо- вати	крокирати	
коретирати		кромпирати	
коригирати	кориговати	кроширати В	крунисати
короборирати В		ксилографи- рати В	
кородирати	коротовати	кубирати	кулмино- вати
корпорифици- рати В		кучирати	
корпоризи- рати В		кујонирати	
кортеширати	кортешо- вати	кулминирати	култиви- сати
коругирати В		култивирати	кулуковати
корумпирати		кумулирати	кумули- сати
корзирати		кунтирати III	кунтовати
косекрирати		купелирати	
космополити- зирати В		купирати В	
		куплетирати В	
		куплирати	
		курбетирати В	курбловати
		курирати	
		курисати	

курсирати В	куртали- сати се		латернизирати В		
	кутари- сати се		латинизирати		латинизо- вати
курзирати		кушовати	лаудирати В лаутирати В лазирати В лажирати лавирати ледирати легализирати		легализовати
кувертирати квадрипарти- рати В квадриплици- рати квадирати квадруплира- ти В квалифицира- ти квантирати В квантифици- рати МС		квалифика- ковати квантифика- вати В кварцовати МС	легирати легитимирати лекторирати левиgirати В левирати В либелирати В	легитимни- сати лектори- сати лењирати	леговати лешентовати летовати
квартирати В кверулирати квесционира- ти В квинтирати В квирилирати квитирати квотирати В квотизирати В лабијирати В лаборирати лафетирати В лаицирати В лаицизирати лаизирати В			либерализи- рати лиценцирати лицитирати лигирати В ликвидирати лимитирати линирати	лезбеји- сати § либерали- сати! лирисати III	либерализо- вати лицитовати лиферовати ликовати линчовати
лакирати лагирати лакониизирати В		лајмовати лаковати	литигирати се В литографи- рати	литогра- фисати	лобовати
	лакрди- сати		лоцирати логаритми- рати		логаритмо- вати логоровати
лаксирати В лактирати В ламентирати		ламенто- вати А	локализирати		локализо- вати ломбардо- вати
ламинирати В ланбрисати В лангетирати В лансадирати В лансирати ларингоско- пирати В			ломбардирати лорицирати В ложирати лудирати се		лотовати лудовати
	ластисати	ластовати	луфтирати луксирати луксузирати		лумповати
лаширати латерирати					

	љубави- сати §	се мачева- ти, са мачо- вати	маскирати мастурбирати В		материјали- озвати
мацерирати В магацинирати В			матирати матурирати меандрирати		
магнетизирати рати	магнети- сати!	магнетизо- вати	меблирати медицинирати В		
махикирати В	махнисати мајмунисати		медијатизирати		медијатизо- вати
мајоризирати		мајоризо- вати	медитирати мефитизирати В		медитовати
	мајстори- сати		механизирати	механи- сати!	механизо- вати
макадамизи- рати		макадами- зовати	мелиорирати	мелиори- сати	мелдовати
максимирати макулирати В малаксирати В	малери- сати § малтери- сати		мелирати мембрирати В меморирати	мемори- сати	
малтретирати		малтрето- вати	менажирати В менструирати		менструи- сати ментовати се
манципирати В				ментали- сати се	
маневрирати	маневри- сати	маневро- вати	мензуирати В мерцеризирати рати		мерцеризо- вати
манифестирати се		манифесто- вати се	меринизирати		меринизо- вати
маникирати манипулирати	манипули- сати манисати		меркурифици- рати В металографи- рати V	металогра- фисати В метафори- сати §	
манкирати В мантлirati В мануфактури- рати В мапирати В мардесцирати В		манистро- вати	метаморфози- рати	метанисати	
маргинирати В маринирати	марисати III		метризирати В мезалијирати В		
маркирати марморирати мародирати V			мигрирати микроскопи- рати		милитари- зовати
марширати маруфлирати В		маршовати	минерализи- рати В минирати		
масакрирати масирати		масакровати	министрирати		министро- вати минтовати

минуирати В					наашикова- ти се
мистифици- рати		мистифико- вати		национализи- рати	национали- зовати
митифицирати В					начелнико- вати
		митинговати			
митологизи- рати В				надембе- лисати се	
митраљирати			надирати		
мобилизирати	моби- лисати!	мобилизо- вати	надлицитирати		нафиловати
моделирати	модели- сати	моделовати	нахдатирати		нахсинхро- низовати
модернизирати		модернизо- вати	нахсинхрони- зирати		наименовати
модерирати					наликовати
модифицирати		модифико- вати	налудирати се		налудовати се
модулирати	модули- сати		напакирати А		намоловати
мокирати се					напаковати
молестирати					напаљетко- вати
молетирати В					напастовати
		моловати			напастово- вати
монетизирати		монетизо- вати	напирати (фр. наппе)		
монофтонги- зирати		монофтонги- зовати	наркотизирати		напудровати
	монологи- сати V				наркотизо- вати
монополизи- рати	монополи- сати!		насекирати		наследео- вати
монтирати					настрахо- вати се
морализирати	морали- сати!				нашацовати
мортифици- рати		мортифико- вати			наштетовати
мотивирати	мотиви- сати				нашверцо- вати
моторизирати		моторизо- вати	натурилизи- рати	натурали- сати!	натурали- зовати
муцесцирати В				наводаци- сати §	
		мудровати			наврбовати
мујирати			назализирати		назадовати
мулинирати В					назализова- ти
мултиплицира- ти		мултипли- ковати	нажмирати		
мумифицирати		мумифико- вати	нецесирати В		нецовати
		муниципа- лизирати	негирати		негодовати
муниципали- лизирати					неговати §
мурирати	мурисати		нервирати		
мусирати			неутрализи- рати	неутрали- сати!	неутрализо- вати
мутилирати В					невовати
мутирати			нијансирати		
музицирати			нијелирати В		
музирати					никловати

нитрирати В		нитовати		оклудирати В	оксидирати	оксиди- сати
нивелирати	нивели- сати			окситонирати В	октројирати	октроји- сати
ногирати § нокатуирати номадизирати В				окулирати	окујисати окулисати А	
номинирати нормализи- рати	нормали- сати!	нормализо- вати		окупирати оминирати В омитирати В	онанирати	онанисати
нормирати нотирати нотрифици- рати		нотрифика- вати нотифико- вати		ондулирати	ондули- сати	
нотифицирати				опалесцирати опализирати оперирати	оперисати	опетовати
новирати нулифицирати		нулифика- вати		опигнорирати В	опонирати	опонисати
нумерирати	нумериса- ти			опонирати	опонисати	опорезовати
нункупирати В				опримирати В опседирати В опсервирати опсигнирати опстипирати В		
обдуцирати	обакари- сати обегени- сати			опторпесци- рати В	опструирати	опструи- сати
обфирмирати В		обидовати обиловати обједовати		оптирати оптундирати ординирати	оренди- сати оријенти- сати	организова- ти
објективирати	објекти- висати	објетовати обликовати		организирати		орловати
објективизи- рати		обнародо- вати		орхестрирати оркестрирати	орнаменти- рати	орнаменти- сати
облитерирати		образовати		орнаментира- ти	осанисати	осциловати
обрадирати		обуковати очитовати се одболовати одликовати		осцилирати осцитирати В осифицирати В		
оброгирати В		одробовати одсуство- вати		оскулирати В остентирати В		
одмарширати				отактирати В	отатлисати	отпаковати
оферирати официрати В офтальмоскопи- рати В	оферисати				отатлисати	отпаковати
	окапаря- сати					отпаковати

перифразирати В			латинирати В		
перкурирати В			латирати В		
перкутирати	перкутовати		латонизира- ти В		
пермутирати В			пледирати		
пероксидирати В			пледоајирати В		
перорирати			плијирати В		
перпетуирати			плисирати		
персеверирати В			пломбирати		
персифлирати			плонжирати В		
персистирати			поантирати		
персонализи- рати В				поашико- вати	
персонифици- рати	персонифи- ковати			почаство- вати	
пертурбирати В			подилеи- сати §		
петиционирати В			поеглени- сати		
патиотизира- ти В			поентирати		
петирати В			поетизирати		поетизовати
петрифици- рати	петрифико- вати А			похисте- рисати §	погодовати
пигментирати	пигменто- вати				поховати
					поистовето- вати
пијафирати В					покладовати
пикирати	пијанчовати			покори- сати	
			покулирати		
	пикнико- вати		поларизирати		поларизо- вати
	пиковати		полемизирати	полеми- сати!	полемизо- вати
пилирати В			полирати		
пилорирати В			политирати		
пилотирати			политизирати		
пилулирати §			се полонизи- рати		се полони- зовати
	пимплова- ти §		полуцирати		
пионирати В	пимзловати		понаширати		
	пионири- сати §		понирати		
	пирогра- фисати		понсирати В		
			понтифици- рати		понтифико- вати А
	пировати		понтирати В		
	пјестовати				попасковати
плафонирати В			популаризи- рати	популари- сати!	поповати
плагирати			портретирати		популаризо- вати
плакардирати В					портрето- вати
плакатирати					посједовати
плакирати					пословати
	пландовати				посредовати
планирати			постдатирати		
пласирати			постпонирати		постпонова- ти А
пластицирати					

постскрибира- ти В			пресирати		пресовати
постулирати			прескирбира- ти В		
поширати В		поштовати	престабилира- ти В		
потенцирати			престабилизи- рати		престабили- зовати А
позирати		се повино- вати	престирати		
практицирати		практико- вати	пресумирати		
		празновати	пресупонирати		
преамбулирати			претекстирати		претендо- вати
прецедирати В			претерирати		
преципирати В				претестери- сати	
преципитира- ти В			превалирати		
прецизирати		прецизовати	превенирати		
предестини- рати		предестино- вати	презентирати		презентова- ти
предетерми- нирати	предетер- минисати		презервирати В		
придицирати В			президирати		
		придикувати			прибиљего- вати
предиспонира- ти В					прикладо- вати
предомини- рати					прилико- вати
преферирати	префери- сати		приорирати		присуство- вати
преформира- ти В					приватизо- вати
прегрупирати	прегрупи- сати		приватизирати		
прегустирати В			привилеги- рати	привиле- гисати В	привилего- вати
прејудииирати			пробирати		
преконципи- рати			процедирати В		
преконизира- ти В			процесирати се		
преконосирати			продефили- рати		продефило- вати
прелегирати В					продиковати
прелиминира- ти В			се продирати		
прелудирати			се продуцира- ти		се продуко- вати
премирати				проегле- нисати	
пренотирати	пренуме- рисати		профанирати	профани- сати	
пренумери- рати			профилирати В		
преокупирати	преоријен- тисати		профитирати		
преоријенти- рати		препаковати	прогностици- рати		
препарирати	препари- сати		прогнозирати		
препондери- рати			прогресирати		
препонирати В			прохибирати		

пројектирати		пројекто- вати		проузроко- вати
пројицирати			провоцирати	
прокламирати		прокламо- вати	проедацира- ти А	провода- цисати
пролетаризи- зирати		пролетари- зовати	прозаизирати В	
продонгирати			прозеквирати В	
пролудирати се		пролудова- ти се А продумпо- вати се	публицирати	прстенувати публиковати
променирати				пудери- сати
промовирати	промови- сати промуха- бетисати		пулверизирати	пуцовати пудловати пулверизо- вати
промулгирати		промулго- вати	пулзирати пунцирати пунктирати пургирати пурифицирати	
прононсирати В				пурифика- вати путовати
пронунцирати В				
пропагирати		пропаговати пропландо- вати пропоно- вати пропутовати	путрифици- рати	
пропонирати			рационализи- рати рационирати	рабацовати рационали- зовати
пропорциони- рати				рациона- лисати! рациони- сати
		пророко- вати проруко- вати	радицирати радиофици- рати радирати рафинирати	рачловати
просирати		проскри- бовати	рафреширати В	радиофико- вати
проскриби- рати				рафини- сати
просперирати	проспери- сати		рајонирати ранбурсирати В	рафинувати
простернира- ти В			ранжирати § ранпарирати В ранжирати рапатрирати В рапелирати В	рајцовати
проституира- ти се	проститу- исати се	просвједо- вати прошачова- ти прошлабе- ковати прошвер- цовати протество- вати	рапортирати расформирати	рапловати рапортовати
протестирати			расформи- сати	
протежирати				расходувати
протоколирати	протоко- лисати	протокол- вати	растрирати	распар- клисати
				растровати раштимова- ти

ратифицирати		ратифико- ти	рехабилити- рати	рехабилито- вати
ратихабирати			реинкарнирати	
В			рејицирати	
ратинирати В		раубовати	рејонирати	
		разликовати	рекапитули- рати	рекапиту- лисати
разминирати			рекламирати	рекламовати
разирати			реклинирати В	
реагирати		реаговати	рекогносцира- ти	
реактивирати	реактиви- сати		реколирати В	
реализирати		реализовати	рекомандирати	рекомандо- вати
реапелирати В				рекомпензо- вати
реармирати В			рекомпензи- рати	
реасекурирати			реконцилира- ти В	
реасикурирати			реконфронти- рати В	
ребондирати В			реконвенира- ти В	
рецензирати		рецензовати	рекопирати В	
рецеписирати			реконструи- рати	рекон- струисати
рецептирати			рекреирати	
рецидивирати			рекримини- рати	рекрими- нисати
реципирати		рецитовати	ректифици- рати	ректифика- вати
рецитирати		редиговати	рекурирати	
редигирати		редовати	рекурзирати	
			реквирирати	реквирисати
редресирати			релаксирати	
редублирати В			релансирати	
редуцирати		редуковати	релегирати	релеговати
редуплицирати			ремигрирати	
реекспорти- рати В			ремититаризи- рати	ремитита- сати!
реесконтирати		реесконто- вати		реминери- сати
рефактирати В				
реферирати	рефери- сати	реферовати		ремититари- зовати А
рефизирати		рефизовати		
		А		
рефлектирати		рефлекто- вати А	ремитирати	
реформирати	реформи- сати	реформо- вати	ремизирати	
			ремонетизи- рати В	
рефундирати			ремонстрирати	ремонстро- вати
регенерирати	регенери- сати			ремонтovati
регерминира- ти В			ремонтирати	
регирати В			реморкирати	
регистрирати		регистро- вати	ремовирати В	ремповати
			ремунерирати	
	реглементи- рисати В			рендсеиса- ти
				ренддисати
регресирати			рендгенизи- рати	рендгенизо- вати
регрутирати		регрутовати	ренегирати	
регулирати	регули- сати		реномирати В	

ренонсирати			ресусцитира- ти В		
реновирати	ренови- сати		ретаблирати		
рентирати			ретардирати		
рентоалирати			ретерирати		
ренумерирати	ренумери- сати		ретинирати В		
реоксидирати			ретирирати		
В			ретрахирати В		
реокупирати			ретрактирати В		
реорганизира- ти		реорганизо- вати	ретрасирати В		
реоријенти- рати	реори- јентисати		ретроградира- ти В		
реосирати В			ретродатирати В		
репарирати	репари- сати		ретурнирати		
			ретуширати	ретушо- вати	
репартирати			реусирати		
репасирати			ревалидирати В		
репартирати			ревалирати V		
реперкутирати		реперуку- товати А	реванширати се		реваншо- вати се
репетирати		репетовати	ревелирати		
реплицирати В			ревидирати		
репресирати			ревиндицирати		
репортирати		репортовати	ревоцирати		
репробирати		репробовати	револтирати		револтовати
репродуцирати		репродуко- вати	револуциони- рати	револу- циони- сати	
репрезентира- ти		репрезенто- вати	ревотирати		
репротести- рати В			резервирати	резерви- сати	
републикани- зирати В			резидирати		
репунцирати В			резигнирати		
репургирати В			резилирати В		
ресциндирати В			резимирати		
ресецирати			резистирати В		резоновати
ресербирати			резонирати		резултовати
ресигнирати В			резултирати		
рескирати			режирати		
ресолвирати			риколирати В		
ресонирати В			рипостирати		римовати
ресорбирати		ресорбовати	рискирати		рипостовати
респектирати		респекто- вати	риспедирати В		рисковати
			риспостирати В		
респирирати	респери- сати		ристорнирати В		
респондирати			ривализирати		ривализо- вати
рестаурирати	рестаури- сати		ризикирати		ризикувати
реституирати	реституи- сати		рохирати		робовати
		рестовати	рокирати		
рестрингирати		рестринго- вати			роковати § (одредити термин, рок)
ресумирати					

		роковати § (играти rock and roll) романизо- вати	секретирати В секуларизи- рати секундирати секвестрирати	секуларизо- вати секундовати секвестро- вати
романизирати				
романсирати роширати ротирати ротулирати В розетирати В рубрицирати			селекциони- рати сензифицирати В сепарирати сервирати	селекцио- нисати
руинирати руминирати румпирати В рундирати русифицирати	руинисати	руковати		севдалисати севдисати В
русизирати ружирати		русифико- вати	схематизирати	схематизо- вати
			сигналирати В сигнализира- ти	сигнализо- вати
саботирати	сабори- сати	саборовати	сигнирати	сиктери- сати
сакадирати В сакрирати В сакрифицира- ти В		сајмовати	силифицирати	силифико- вати
	сактисати салабери- сати		силирати В силицифици- рати В силицирати В силогизирати В	
салдирати салифицирати В салвирати		салдовати	симболизира- ти симпатизира- ти симплифици- рати симулирати синапизирати В	силовати симболизо- вати
санкционирати	санкцио- сати	самоћовати самотовати самовати	синдицирати синхронизи- рати синкопирати синтетизирати	симплифика- вати
салутирати санфоризирати санирати сапирати В сапонифици- рати В			систематизи- рати	синхронизо- вати
сатинирати сатурирати	сатарисати сатинисати сатурисати саулисати		систематизи- рати	синтетизо- вати систематизо- вати
савирати сецирати		сецовати	систирати ситуирати сизелирати В скалпирати скандалирати В	система- тисати! А
сегментирати		сегментова- ти	скандализи- рати скандирати	
сегрегирати секирати	секириса- ти се §			скандализо- вати

скарифицирати В			стаклени-сати	
скарпирати В			стандардизирати	стандардизовати
скартирати В				становати
скицирати				стартовати
сконтирати			статирати	
сконтрирати			статуирати	
скрахирати			стажирати	
скрозирати			стенизирати В	
славизирати			стенографи-рати	стенографисати
	сликовати			стенотиписати В
	слудовати			
	службовати			степеновати
	слѣдовати			степовати
смечирати	смечовати		стереотипирати	стереотиписати
социјализирати	социјализовати		стерилизирати	стерилизовати
	содровати			стигматизовати
соларизирати	соларизовати		стигматизирати	
			стилизирати	стилизовати
солицитирати			стимулирати	стимулисати
солфедирати			стипендирати	стипулисати
солидаризирати се	солидарисати се! В	солидаризовати се	стипулирати	
солвирати			стопирати	стоповати А
сомнабулирати В			сторнирати	
сондирати				страховати
соноризирати	соноризовати А		стратифицирати В	стриповати
сопирати В				
сортирати				
спационирати				
	спаковати			
спалмирати В				
	спаринговати			стриптизисати §
	спасовати		студирати	
специфицирати	спецификовати		субалтернирати	
специјализирати	специјализовати		сублимирати	сублимисати
спекулирати	спекулисати		субординирати	субвенционисати
			субвенционирати	
спикирати			субвенирати В	
спиритизирати	спиритизовати А			сучувствовати
спиритуализирати	спиритуализовати			судјеловати
	спринтовати		суфлирати	суфурисати
	србовати			
	срендеисати		сугерирати	сугерисати
стабилизирати В			сукцедирати	
стабилизирати	стабилизовати		сулфурирати В	сулфурисати В
стационаирати	стационаисати		сумирати	сумпорисати
стагнирати				
стакатирати				

суперарбитри- рати			шеллизирати В		шегртовати
суперероги- рати В			шерардизи- рати В		
суперревиди- рати			шевротирати В		
суперордини- рати В			шифрирати		шибовати
суперпони- рати В			шиканирати	шиклисати	шифровати
суперсатури- рати В					шиковати се
суплирати			шинирати V		шимловати
супирати			шкартирати		
супонирати					школовати
супримирати В			шконтирати V		
супсумирати			шконтрирати		
супсигнирати					шлабеко- вати
супскрибира- ти		супскрибо- вати			шлајфовати
супстантивви- рати	супстан- тивисати				шлифовати
супституирати	супститу- исати				шлинговати
					шмајхловати
супстрахирати		супстрахо- вати			шмековати
					шмиргло- вати
сусципирати В					шнапслова- ти
суспендирати		суспендо- вати	шофирати		
	сурисати		шокирати		
	сургуни- сати		шпалирати		
		сувововати	шпацирати В		
		светковати	шпанцирати		шпановати
		сврстовати			шпеховати
		свртовати	шпекулирати	шпекули- сати	
шаблонирати В			шпендирати		шперовати
шаблонизира- ти В					шпицловати
		шанковати	шпијунирати	шпијуни- сати	
шафирати					шпиковати
шагренирати В					шпиновати
шампањизи- рати					шпрајцо- вати
шанжирати					шпренго- вати
шапирографи- рати	шапиро- графи- сати		шрафирати		
			штафирати		
шарфирати					штанцовати
шарирати					штаубовати
шармирати					штеховати
шаржирати					штековати
	шашири- сати				штеловати
	шашти- сати		штемплирати		се
					штемовати
шатирати					штеповати
					штетовати

		штикловати штимовати штиковати штоповати	телефонирати телеграфирати	телегра- сати	
штосирати §		штрајфо- вати штрајковати	телексирати § темперирати	темпера- сати	темперовати
штрапацирати штригулирати		штриховати штрофовати штуцовати штукловати	темпирати тендирати тенирати теоретизирати	теорети- сати!	теоретизо- вати
штурмирати			терасирати В терирати В	терисати В	
	шупери- сати шупхеле- нисати се		терминирати тероризирати	терори- сати!	тероризо- вати
шупирати			тесауризира- ти В		
шутирати		шуровати	теселирати В		
		швајсовати		тестери- сати	
	швалери- сати се	швенковати шверцовати швермовати швингло- вати	тестифицирати		тестифико- вати
			тестирати тетовирати тезаурирати	тезаури- сати	
	табани- сати III		типизирати		тимаровати се типизовати типовати
табелирати В таблетирати В таксирати тактирати тактизирати талонирати тампонирати тангирати танизирати В танпонирати В тапацирати тапецирати тапетирати		тампоновати	тирајирати В тиранизирати	тирани- сати	
			титрирати титулирати	титули- сати	
			толерирати	толери- сати	
			тонзурирати В топографи- рати В		толковати
	таптисати	тапетовати	торпедирати торпиљирати тотализирати		торпедовати
тарифирати тарирати тарокирати тартаризирати В тастирати таширати В татовирати татонирати В татуирати В тауширати тавелирати В текстирати			традирати трактирати транчирати трансфигури- рати трансферирати трансформи- рати трансфунди- рати	трансфигу- рисати	трансфор- мисати трансфор- мовати

транскриби- рати	транскрибо- вати	униформира- ти	унифор- мисати	
транслатира- ти В		унирати		упаковати
транслитери- рати		уперизирати		
трансмитирати			упливи- сати	
транспирирати	транспи- рисати	урбанизирати		урбанизо- вати
транспланти- рати				уредовати
транспонирати	транспоно- вати	ургирати		
транспортни- рати	транспортно- вати	уринирати	урисати урнисати	
трансудирати		утрирати		ушалтовати
В			уварисати	
транширати				увјетовати
трасирати			уздурисати	
траверзирати		узортирати се		
травестирати				узнапредо- вати
травлирати				узоковати
тремирати				
тремолирати				
тренирати		узуфруктуи- рати В		
трепанирати		узукапирати В		
третирати		узурпирати		
триангулирати	триангули- сати	вагонирати	вагони- сати	
тријажирати		вакционирати	вакцио- нисати	
тријумфирати	тријумфо- вати	валигирати В		валоризо- вати МС
трикирати		валоризирати		валовати
триплицирати				
триплирати		валуирати В		
триполирати		валутирати		
тумесцирати В				
	турпеји- сати			вандроко- вати
туширати	туткали- сати	вапорирати В		вандровати
		вапоризирати		вапоризо- вати
	туторовати			вараговати
убицирати	тврдовати			варовати се
	учествовати	варирати		
	удиони- штвовати	ватирати		
	уфачловати	вегетирати		
угљенизи- рати §	се угље- нисати!	вексирати		
	ујдурисати	велутирати В		вендовати
улцерирати В		вентилирати	вентили- сати	
умарширати		верберирати В		вербовати
ундулирати В	умаршовати	верифицирати		верифико- вати
унифицирати	унифико- вати	вернирати	вернисати	

версифици- рати верзифицирати		версифико- вати верзифико- вати		забарикади- рати	
верзирати В верзуирати В вибрирати вицезимирати В видимирати В видирати				забомбарди- рати МС	бомбардо- вати МС
					забунке- рисати се МС
				заинтересирати	заинтересо- вати зајутарко- вати
		виловати		закамуфлирати МС	
виндицирати винкулирати	винкули- сати				закапари- сати МС
виолирати В виргулирати	виргули- сати			законспирати се	
вирманирати	вирмани- сати			законспири- рати се	законспи- рисати се МС
вивисецирати визирати визитирати воалирати вокализирати		вокализо- вати			залумповати МС запрековати запословати
волонтирати волтижирати вомирати В вомитирати В вотирати				заротирати МС	
	вrafoли- сати				зборисати зборовати здравство- вати
		враговати вредновати врбовати вруштуко- вати МС вуховати вулгаризо- вати		жалонирати В желатинизи- рати В женирати се	зимовати
вулгаризирати				жирирати живцирати §	жиговати
вулканизирати заафектирати МС				жонглирати	живовати
		заашикова- ти МС		журнализи- рати	се жртво- вати

2.6 Из презентираног материјала се врло јасно види да, мада је евидентан хронолошки приоритет суфикс *-ова*, односно *-иса*, постоји изразита преминација облика глагола са суфиксом *-ира*, и *-изири* (2547 облика), над облицима са суфиксом *-ова* (954 облика), и суфикса *-иса* (503 облика).

2.7 Код глагола старијег порекла ретка је паралелна употреба суфикса, док је код глагола новијег порекла знатно чешћа, нарочито суфикса *-изири*: *-изова*.

Уочљива је ограниченост речи турског порекла на један суфикс — готово увек *-иса* (анлајисати, балдисати, бегенисати, њифтарисати, дишерисати, егленисати, калајисати, обелајисати се, наћефлејисати, кидисати, севдисати . . .), и домаћих речи — готово увек *-ова* (боловати, деловати, гласовати, гостовати, хрватовати, испословати, лудовати, назадовати . . .).

Карактеристично је да немачке речи старијег порекла, које су данас нарочито фреквентне у Војводини и у Загребу, имају, углавном, само домаћи суфикс *-ова*: ајнриковати, апциговати, бештеловати, блајховати, циговати, друковати, шенковати, шлинговати, шпиковати, штеловати, врбовати, итд.

2.8 Највећи број глагола у материјалу страног је порекла: из латинског, немачког, француског, италијанског, енглеског, грчког, и, сасвим ретко, мађарског и словачког језика.

Суфикси *-ира* и *-иса* јављају се и у речима домаћег порекла, углавном колоквијализмима: лудирати, ногирати, скрозирати, угљенизирати, живцирати; хвалисати, каменисати, покорисати, саборисати. Суфикс *-ова*, пак, добијају многи глаголи страног порекла: дрибловати, линчовати, организовати, апеловати, фалцовати, дебатовати, летовати. С друге стране, суфикс *-иса* јавља се и у речима које нису грчког и турског порекла: дефинисати (лат.), легитимисати (лат.), акапарисати (фр.), хоштаплерисати (нем.); *-ира* се налази и у слоју интернационалне лексике пореклом из грчког, и, сасвим ретко, турског језика: лаизирати, лаконизирати, масирати, филозофирати, дактилоскопирати, пенцетирати. Не би се, према томе, могла извршити стриктна репартиција суфикса према етимолошком критерију према којој би суфикси *-иса* и *-ира* били ограничени само на речи страног порекла, а *-ова* на речи домаћег порекла, односно према којој би суфикс *-иса* био ограничен само на речи грчког и турског порекла, а суфикс *-ира* на речи латинског, немачког, француског, енглеског и италијанског порекла.

2.9 Етимолошки моменат интервенише у неким случајевима потпуног обличког паралелизма глагола с обзиром на суфикс. На пример, глаголи *агираићи*: *аговайићи*, *амбираићи*: *амбисаићи*, *филираићи*: *филовайићи*, *курираићи*: *курисаићи*, *негираићи*: *неговайићи*, *рокираићи*: *роковаићи*, *сецираићи*: *сецовайићи*, *иџерираићи*: *иџерисаићи*, изгледају као парови са паралелним суфиксима, међутим, *агираићи* потиче од латинског *agere* и значи — радити, пословати, а *аговайићи* од турске речи *ага* и значи — бити ага; *амбираићи* потиче од латинског *ambire* и значи — тражити службу, обилазити некога и молити за место, а *амбисаићи* потиче од грчког *abyssos* и значи — припасти (*-ис* овде и не припада суфиксу); *филираићи* потиче од француске речи *filer* и значи — прести, упредати, а *филовайићи* потиче од немачког *fülen* и значи — пунити; *курираићи* потиче од латинског *curare* и значи лечити, а *курисаићи* потиче од француског *courir* и значи удварати се; *негираићи* потиче од латинског *negare* и значи — одрицати, одрећи, порицати, а *неговайићи* од прасловенске речи *нѣгѣти* и значи — гајити, водити бригу о некоме, нечему; *рокираићи* потиче од француског *roquer* и значи — извршити рокаду, померити,

преместити, а *роковати* потиче од енглеског назива *rock and roll* и значи — играти *rock*; *сецирајти* потиче од латинског *secare* и значи — сећи, расећи, разудити, а *сецовати* потиче од немачког *setzen* и има два значења: а) стављати свој улог ради клађења, б) таложити, наталожити; *шерирајти* потиче од латинског *terrere* — плашити, заплашити, а *шерисајти* од немачког *teeren* — натопити тером, накатранисати.

2.10 Сва три поменута суфикса, иначе, алтернирају код доста великог броја глагола са *-ајти* и *-ијти*: абрихтовати: абрихтати, бајцовати: бајцати, боксовати: боксати, цинковати: цинкати, дрибловати: дриблати, каштиговати: каштигати, кварцовати: кварцати, фландровати: фландрати, пудровати: пудрати; баштованисати: баштованити, берберисати: берберити, бећарисати: бећарити, биберисати: биберити, дембелисати: дембелити, калафатирати: калафатити. Ова појава карактеристична је нарочито за загребачки говор.

2.11 Карактеристичан је у низу случајева однос с једне стране *-ира*: *иса*, с друге стране *-ирира*: *-иса*. У случају *-ирира*: *иса* не постоји потпуни облички паралелизам, и готово увек наспрам *-ирира* јавља се *-изова*, док је у првом случају ређе успостављен потпуни однос сва три суфикса. Примери:

- I рационаирати : рационаисати :
рационализирати : рационалисати : рационализовати
- II хармонирати : хармонисати :
хармонизирати : хармонисати : хармонизовати
- III објективирати : објективисати :
објективизирати : објективисати : објективизовати

У неким случајевима постоји само однос *-ирира*: *-иса*: *-изова* — *де-*
мобилизирати : *демобилисати* : *демобилизовати*; *економизирати* : *е-*
кономисати : *економизовати*; *капитализирати* : *капиталисати* : *капитали-*
зовати.

2.12 Примери јављања суфиксалних парова, али разликовања, при том, за једну фонему, доста су ретки и немају семантичких реперкусија: *најудерисати* : *најудровати*, *коменширати* : *коменшарисати*, *хохишати* : *хохишати*.

2.13 Главолски вид код разматраних облика глагола није релевантан; ти глаголи су, углавном, двовидски. Карактеристично је, међутим, да у случајевима видског разликовања паралелно са морфолошким разликовањем алтернирају *-ирира*, *-изова* са *-иса*:

- I иронизирати
иронизовати (несвршено) : иронисати (свршено и несвршено)
- II кристализирати
кристализовати (свршено и : кристалисати (несвршено)⁹
несвршено)

⁹ Подаци о виду цитираних глагола узети су из *Речника српскохрватског књижевног језика*, Матица српска и Матица хрватска, Нови Сад—Загреб, 1967 (од А—К) I и II том.

214. Код глагола чија се основа завршава на вокал -у-, односно -е-, никада се не јавља суфикс -ова: афлуирати, дезавуирати, дистрибуирати, ефектуирати, еруирати, евакуирати, евалуирати, еволуцирати, интервјуирати, менструирати, минуирати, проституирати; рекреирати, рендеисати.

Суфикс -ова не јавља се ни у случајевима када се глаголска основа завршава фонемом -в-: активирати, апсолутивирати, дистингвирати, ескивирати.

Појава фонеме -г- на завршетку глаголске основе у неким случајевима инкомпатибилна је са јављањем суфикса -ова: арогирати, плагирати, рангирати, тангирати, ургирати.

2.15 За појаву суфикса -иса такође је од значаја фонетска околина.

Карактеристично је да се суфикс -иса, по правилу, не јавља уколико се глаголска основа завршава фрикативима *с*, *з*¹⁰, *ш*, *ж* и африкатом *џ*: анпасирати: анпасовати, басирати, адресирати: адресовати, измасирати, нијансирати, форсирати; анестезирати, авизирати: авизовати, англизирати: англизовати, дозирати, визирати, вокализирати: вокализовати; домарширати: домаршовати, афиширати: афишовати, бавоширати, бланширати, броширати, депеширати: депешовати; ангажирати: ангажовати; апанажирати, аранжирати: аранжовати, дегажирати: дегажовати, амбалажирати, волтижирати; агносцирати, абдицирати, афицирати, диференцирати, дисоцирати, егзерцирати, верифицирати: верификовати.

Оклузиви *к* и *г* такође не стварају повољне услове за јављање суфикса -иса: ликовати, придииковати, паркирати, рокирати, маскирати; арогирати, диригирати, допингирати, реагирати, ургирати, тангирати.

2.16 Семантички моменат у неким, доста бројним, случајевима значајно утиче на избор суфикса, односно на могућност паралелног јављања сва три, или само два, суфикса код једног глагола.

Суфикс -иса не може се јавити код неких глагола који имају суфиксе -иџра, -изова, код којих су ти суфикси у функцији остваривања значења — учинити нешто некаквим, дати неко ново, друго својство, и код којих обавезно постоји могућност јављања трпног придева: аристократизирати, аристократизовати: аристократизиран, аристократизован; аутоматизирати, балканизирати, бољшевизирати, цивилизирати, фашизирати, фратернизирати, европеизирати, германизирати, грецизирати, романизирати, славизирати. Суфиксом -иса не може се изразити поменута значајска нијанса.

Код глагола типа — бановати, адвокатовати, филистровати, келнеровати, кнезовати, ђаковати, војводовати, учитељовати, искључена је могућност јављања суфикса -иџра, јер се њиме не може изразити значење изражено суфиксом -ова — бити неко, бавити се одређеном професијом, бити по занимању то и то: бановати → бити бан, филистрова-

¹⁰ Једини изузетак — *сйриййизисаџи* — забележен је у тексту Оскара Давича, *Post scriptum* у вези са свежим лавовима, Дело, Београд, јануар 1967, година XIII, бр. 4.

ти → бити филистар, адвокатовати → бити адвокат, келнеровати → бити келнер, кнезовати → бити кнез, ђакovati → бити ђак, учитељовати → бити учитељ, војводовати → бити војвода,

Бројни су примери потпуног обличког паралелизма глагола, а сасвим различитог значења:

докторирати	:	докторисати	=	положити, полагати докторски испит, добити наслов, титулу доктора	вршити докторску, лечничку праксу
идеализирати					
идеализовати	:	идеалисати	=	приказивати нешто лепшим, узвишенијим и савршенијим него што је уистину	: тежити за неким идеалом, занети се, заносити се идеалима
пасирати	:	пасовати	=	а) гњечити кромпир, б) бити погодан, одговарати некоме или нечему	: бити погодан, одговарати
пресирати	:	пресовати	=	вршити притисак, пресију	: равнати, тањити
паркирати	:	парковати	=	оставити аутомобил, на за то одређено место	: бавити се уређењем простора, хортикултуром

Не тако оштра семантичка дистинкција јавља се и у примерима као: критизирати : критиковати, паркирати : парковати, стопирати : стоповати. У говорној пракси врши се извесно разликовање, нијансирање, међу овим облицима, у том смислу што се одређени облик глагола резервише само за одређену радњу, на пример: критизирати — неконструктивно, недобронамерно критиковати; критиковати — испитивати вредност, оцењивати; стопирати — обуставити, зауставити некога или нешто, стоповати — заустављати аутомобиле.

Постоји извесно накнадно семантичко нијансирање појединих облика глагола, карактеристично за источну варијанту српскохрватског језика: адвокатирати: *адвокаџиџаџи*, *комплицираџи* : компликовати, конферирати: *конферисаџи*, *јродуцираџи* : продуковати. Сви подвучени облици глагола карактеришу се постојањем ироничне, односно пегоративне значењске нијансе.

Карактеристично је да су глаголи са сасвим специфичном семантичком нијансом, и то најчешће колоквијализми или шатровачке речи, ограничени, углавном, на један суфикс: фразирати, фолирати, музицирати, штосирати, гафирати, живцирати; бадаваџисати, циганисати, дембелисати, директорисати, ђаволисати, фемисати се, фрајерисати, гуштерисати се, кафенисати, мајмунисати, мајсторисати, марисати (туђи, красти), папагајисати, швалерисати се, табанисати, цинковати, цвиковати, пабирковати, роковати (играти рок).

III

3.0 Експанзија суфикса *-ира* у савременом српскохрватском језику неоспорна је; суфикс *-иса*, у много мањој мери, има, такође, тен-

денцију ширења, али у образовањима новијег типа која не спадају у књижевни језик (колоквијализми, речи за експресивирање језичког израза, шатровачка лаксика). Мада је по броју облика заступљених у материјалу суфикс *-ова* знатно фреквентнији од суфикса *-иса*, за нова грађења овај суфикс није тако карактеристичан.

Ову појаву треба посматрати у ширем културно-језичком, односно културно-историјском контексту: као уједначавање на балканској основи (суфикс *-иса*), и као вид извесне интернационалне језичке интеграције (суфикс *-ира*). С обзиром на то да је суфикс *-ира* у употреби у већем броју светских језика, нормално је да са великим бројем страних, често интернационалних речи, све више продира у наш језик, тим пре што је отпор према позајмицама код нас ослабио, и не инсистира се толико да страна реч, када се већ прими, мења облик, у овом случају суфикс, који јој је изворни. За продирање глагола са суфиксом- *ира* није, дакле, било пресудно то што се „они, како видимо, завршавају наставком *-а(ћи)* као и велики број глагола домаћег порекла . . . и на основу тога, и пре свега на основу тога, што међу овим има и домаћих глагола с непосредно претходним слогом *-ир*. Такви су, рецимо: *бира-ћи*, *дира-ћи*, *вира-ћи*. И управо као ови домаћи, сви глаголи туђег порекла на *-ира(ћи)* имају доследно уједначен дугоузлазни акценат на првome слогу овога наставка.“¹¹ Ово објашњење, као и једно слично, које је једним својим делом нетачно, тумачење Јосипа Јернеја да и „ми, наиме, имамо много својих глагола с истим наставком (!? — прим. М. Ј.), као на пр.: *бира-ћи*, *избира-ћи*, *обира-ћи*, *заира-ћи*, *исира-ћи*, *иро-дира-ћи*, *сайира-ћи*, *задира-ћи*, *извира-ћи* . . . Наставак *-ира-ћи* није дакле био новост за језични осјећај народа, тако да је он прилично лако прокрчио пут у наш језик.“¹² — само су образложење брзе акомодације суфикса *-ира* у нашем језику. Основни разлог примања и високе фреквенције суфикса *-ира*, а у једном периоду и суфикса *-иса*, је у законмерности, нужности, чак, обогаћивања језика увођењем нових појмова, напореда с подизањем културно-техничког, језичког и општекултурног нивоа, укључивањем у светску културу и интензивнијим комуницирањем.

3.1 Језик наших новијих књижевних дела, језик публицистике, радија, телевизије, говорни језик, шатровачки језик, значајан су извор нових глагола са суфиксима *-ира* и *-иса*; тим пре, што се употреба ова два суфикса, а пре свега *-иса*, све више користи за експресивирање, односно за постизање нарочитости израза.

Анализом поменутих извора добио би се, свакако, велик број нових, презентираним материјалом у овом раду необухваћених глагола са суфиксом *-ира* и *-иса*.

3.2 Анализа овде датог материјала је показала да постоје извесне законмерности у јављању одређеног суфикса уз одређени глагол:

¹¹ Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаички систем и књижевно језичка норма)*, Београд, 1964, 608.

¹² Јосип Јернеј, *Глаголи на -ира-ћи у XVII и XVIII стољећу*, Филологија II, књ. 2, Загреб, 1959.

Културно-историјски фактор један је од регулатора јављања одређених суфикса. Окупације, одвојено живљење, слабије међусобне везе и утицаји између појединих наших територија, а и између наше земље и света, и између појединих језичких целина код нас, довели су до конзервације неких типова суфикса у одређеном типу лексике (турцизми на *-иса*, ограничени на исток наше језичке територије, германизми на *-ова* у Војводини и у Загребу . . .); ослобођеност од изолаторских политичких и културних утицаја, заједнички развој наших територија и нашег језика, пак, омогућили су и уједначенији развој и употребу суфикса *-ира*., *-иса*, *-ова* у речима где други фактори не онемогућавају паралелно јављање више суфикса.

Репартиција три разматрана суфикса није превасходно зависна од *етимолошког момената* (и с обзиром на порекло глагола, и с обзиром на порекло суфикса). Етимолошки моменат јавља се као битан у појединим типовима, односно у појединачним примерима.

Постоји, као што смо видели, знатна интервенција *фонетске околне* у односу на могућност јављања појединих суфикса. Овај моменат до сада није узиман у обзир приликом разматрања проблематике суфикса *-ира*, *-иса*, *-ова*.

И *семантички моменати*, као што је показано, релевантан је у доста случајева. Нужно је, дакле, суфиксе *-ира*, *-иса*, *-ова* посматрати и као носиоце посебних значења. Не могу се, стога, без икакве резерве, прихватити следеће тврдње: „Разлика између *-ираћи* и *-исаћи* није семантичка“¹³, „постоје три глаголска суфикса, који се по својој функцији не само додирују, него и поклапају.“¹⁴

Релевантност *територијалног фактора* у јављању и употреби суфикса *-ира*, *-иса*, *-ова* наглашавали су углавном сви аутори који су до сада писали о проблему ових суфикса.¹⁵ Овај рад није конципиран тако да испита фреквенцију појединих суфикса према територијалном распореду, али се на основу материјала може потврдити постојање релевантне различитости у употреби три разматрана суфикса на истоку и на западу наше језичке територије. За целовитије разматрање и закључивање о овом проблему неопходно би било извршити детаљну анализу на материјалу из литературе обеју варијаната нашег књижевног језика.

Фреквенција јављања сва три суфикса повећава се паралелно са фреквенцијом употребе — мало познате речи, ограничене у употреби на одређен круг људи, односно одређену врсту посла, конзервирају

¹³ Петар Скок, *Суфикс -ираћи у службеном говору*, Језик, Загреб, 1954/5, годиште III, бр. 1.

¹⁴ Петар Скок, *О суфиксима -исаћи, -ираћи и -оваћи*, Језик, Загреб, 1955/56, бр. 2.

¹⁵ „W języku serbochorwackim przyrostek -irati organiczony jest w swoim uzuciu tylko do chorwackiej części serbochorwackiego obszaru językowego. Jest on tu przyrostkiem literackim (w książkowym) ktorem na wschodzie (Serbia) odpowiada grecko-serbska hybryda -isati.“ Stanisław Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Kraków, 1961, 145—5.

обично моносуфиксну ситуацију, смањују могућност јављања остала два суфикса (и обратно).

3.3 Новији материјал са суфиксима *-ира*, *-иса* и *-ова* показује тенденцију, где год не делује неки од поменутих ограничавајућих фактора, напоредног јављања два односно три суфикса код глагола исте деривационе основе.

3.4 Висока фреквенција употребе суфикса *-ира* и *-иса*, и њихова употреба за образовање глагола од домаћих основа, сведочи о одомаћивању, може се рећи потпуном усвајању ових суфикса у српскохрватском језику.

3.5 Тенденција „превођења“ суфикса *-ира* и *-иса* суфиксом *-ова* скоро да више и не постоји. Неопходно је да се присуство страних речи са овим суфиксима, и сами ти суфикси, третирају као вид богађења српскохрватског језика, а не као „страно тело“ којег се треба доследно ослобађати.

Значење речи из шатровачког говора којих нема ни у једном од наведених извора

цирсати	= пити алкохол за време вожње
чабрирати	= пропасти на неком плану
декинтирати	= остати без „кинте“, без пара
дилемисати се	= бити неодлучан, нећкати се
фемисати се	= устручавати се, нећкати се, правити се наиван
гуштерисати се	= сунчати се
ногирати	= избацити некога, „дати ногу“
пилуирати	= давати, односно узимати пилуле
роковати	= играти rock and roll
штосирати	= шалити се, правити „штосове“

ЛИТЕРАТУРА

1. Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Београд, 1949.
2. Александар Белић, *Грамајика српскохрватског језика за III разред средњих и сјучних школа*, Београд, 1933.
3. Брабец-Храсте-Живковић, *Грамајика хрватског српског језика*, — Загреб, 1968 (VIII издање).
4. Тихомир Ђорђевић, *Белешке о њајним језицима (у Алексицу)*, часопис Караџић, II, Алексинац, 1900.
5. Јосип Јернеј, *Глаголи на -ираи у XVII и XVIII стољећу*, Загреб, 1959, Филологија, књ. 2.
6. Блаже Конески, *Грамајика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*, Скопје, 1966.
7. Thomas F. Magner, A Zagreb Kajkavian dialect, The Pennsylvania State University, University Studies no. 18, Pennsylvania, August 1966.
8. Томо Маретић, *Грамајика и стилски хрватског или српског књижевног језика*, Загреб, 1963 (III издање).

9. Томо Маретић, *Хрвајтски или српски језички савјетник* (за све оне која желе добро говорити и писати књижевним нашим језиком); допуна Броз-Ивековићеву „Рјечнику хрватскога језика“ Загреб, 1924, ЈАЗУ, књ. VIII.
10. Јосип Матешић, *Rücklaufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, Wiesbaden, 1965.
11. Миливој Павловић, *Ширење инфинитива иија -ирајти*, Наш језик, Београд, 1940, VII, свеска 2—3.
12. Живко Д. Петковић, *Језик наших шайроваца*, Београд, 1928.
13. Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику (грађа за велики српски речник)*, Гласник српског ученог друштва, Београд, 1884, књига 59.
14. Илија Симић, *Шайровачки говор*, Дело, година XV, број 4 и 5, април и мај 1969, Београд.
15. Петар Скок, *О суфиксима -исајти, -ирајти и -овајти*, Језик, Загреб, 1955—1956, св. 2.
16. Петар Скок, *Суфикс -ирајти у службеном говору*, Језик, Загреб, 1954/5 годиште III, бр. 1.
17. Stanisław Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Krakow, Uniwersytet, 1961, 1—163.
18. Михаило Стевановић, *Савремени српскохрвајтски језик (граматички системи и књижевно језичка норма)*, Београд, 1964.
19. Михаило Стевановић, *Замаскирајти, закамouflирајти . . . сконценџифисајти*, Наш језик, Београд, 1952, нова серија, књ. III, св. 9—10.
20. Михаило Стевановић, *Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте*, Наш језик, нова серија, књ. XIV, Београд, 1964—1965.
21. Михаило Стевановић, *Ко ствара у јоцеј Речник српскохрватског књижевног језика МС и МХ*, Летопис Матице српске, Нови Сад, јануар 1969, књ. 403, св. 1.
22. Драгослав Влајковић, *Речник „фрајерских“ (шайровачких) речи и израза*, Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1968, бр. 2.
23. Милан Вујаклија, *Лексикон ситраних речи и израза*, Београд, 1961.
24. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска и Матица хрватска — Нови Сад—Загреб, 1967 (од А—К) I и II том.

Мајко Пишурца

УПОТРЕБА ПАДЕЖА У ЈЕЗИКУ СТЈЕПАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ И ВУКА ПОПОВИЋА

Рађено под руководством
проф. др Милке Ивић

Љубишино дело и животни пут су познати. Пут Вука Поповића је сличан, мада, наравно, мање успешан. Родио се 1806. године у Рисну. Писмености га је научио његов отац, парох. Учио је прво у оближњем манастиру Бањи. Затим је ишао у Шибеник с намером да настави школовање, али тај посао није тамо ни започео већ се вратио и наставио школовање у Топлој, код Јосипа Троповића, Његошевог учитеља, да би на крају завршио, после трогодишњег школовања, богословију у Сремским Карловцима. Његов се живот креће од Рисна до Котора и остао би вероватно невредан посебног помена да се није негде 1834. или 1835. године Поповић срео са Вуком Караџићем. Из тог познанства произашле су озбиљне користи за нашу културу. У остварене културне тековине свакако треба убројити и књигу *Койторска њисма*, коју нам је, у осавремењеном издању, приближио Голуб Добрашиновић.

Биографије Стјепана Митрова Љубише и Вука Поповића нам не обећавају језик имун од различитих наноса са стране. Међутим, сви знамо Љубишу као узорног znalца нашег народног језика и израза, који је, као ретко који други писац, цитиран у бројним језичким студијама и нашим школским граматицама. Вуку Поповићу је требало времена и искуства да ослободи свој израз и да маха својој несумњивој даровитости. Само враћање родном завичају и везаност за свој народ могли су сачувати неодођен дух и његов прави израз — народни језик.

Циљ је овог рада да се упоредо опише употреба падежа у текстовима ових писаца. Сем тога, пажња ће бити усмерена и на то да се утврди која је дијалекатска основица најпотпуније ушла у њихов језик.¹

¹ Обавештења о синтакси падежа у територијално најближим говорима потичу из следећих дела: др Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ, IX, Београд 1940, Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокайунски и љешански говори*, СДЗБ, XV, Београд 1965, Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ, XIV, Расправе и грађа, Београд 1964.

Овакав посао није лак, тим пре што се управо кроз Боку поставља међудијалекатска међа², која, пролазећи кроз Пераст, раздваја Рисан и Котор и тако дели подручје на коме је Поповић живео и стварао. Осим тога, не треба сумњати у то да је ово подручје одувек било изложено поплави придошлица из залеђа, који су представници двају дијалекатских типова, зетско-ловћенског и источнохерцеговачког. Вероватно су представници зетско-ловћенског говорног типа били бројнији. Понекад, уосталом, не треба потценити ни страни утицај.

Анализа је вршена на материјалу из следећих дела:

1. Вук Поповић, *Кошорска њисма*, Библиотека знамен (приредио Голуб Добрашиновић), Београд 1964 (скр. КП).
2. Стјепан Митров Љубиша, *Изабрана дела*, Народна књига (приредио Видо Латковић), Београд, 1962.

Из Љубишиних Изабраних дела узете су све *Пријовијесћи црногорске и њиморске* (скр. ПЦП) и шездесет страна из *Причања Вука Дојчевића* (скр. ПВД).

Напомињем да о језику Вука Поповића није било до сада речи у нашој стручној литератури. Што се тиче језика Степана Митрова Љубише, на њега се посебно осврће Стевановић у више прилика³, наводећи материјал којим се илуструје утврђена употреба падежа у нашем језику. Сем тога, у свом раду о инструменталу М. Ивић⁴ је узимала и материјал из језика овога писца. Иначе, ни о језику Стјепана Митрова Љубише не постоји посебна монографија.⁵

I. НЕЗАВИСНИ ПАДЕЖИ

1. Поводом употребе номинатива требало би напоменути да се овај облик, уз инструментал (в. т. 250), појављује у функцији допуне уз *звати*, *јрозвати* и сл.: Просто умашћено јаје зову *калуђер* . . . писано и омашћено зову *шарено* (КП 31), Трпезе су им голе штице, а столице камен, они зову *добрић* (КП 36), зову их *кушићовци* и *кучићи* (КП 106).

2. Поред генитива, који је ређи (в. т. 15), остварује се номинатив уз изразе *ево*, *ено*, *ејо*: *ево човјек* по мене (ПЦП 18), *ево наредба* (ПВД 138), *ејо ти чейта Брђана* (ВПД 146), *ево вам новац* (ПВД 184).

² В. др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Увод и штокавско наречје, Н. Сад 1956, стр. 156.

³ Нарочито често у књизи *Савремени српскохрватски језик II*, Београд, 1969.

⁴ М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, САН, ССХХVII, Београд.

⁵ Материјал је исписиван углавном на основу квестинара М. Ивић: *Рејер-џоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске, VI, 1963, 13—30 и још непубликованог квестинара за испитивање употребе падежа у модерном српскохрватском језику од истог аутора, а са тежиштем на проблемима који се као карактеристични појављују у територијално најближим говорима, на основу већ цитираних дијалектолошких студија.

3. У свим осталим случајевима употреба номинатива одговара ономе што је типично и за савремени књижевни језик. Ово вреди и за вокатив тако да о овом падежу неће овде бити посебног помена.

II. ГЕНИТИВ

А) У слободној употреби

4. Употреба генитива објекта уз глаголе праћене морфемом *се* нема, у односу на ситуацију у књижевном језику, никаквих особености: Држите се *Русије* (КП 47), да се прођу *манастира* (КП 160), немојте ми се таћи *границе* (ПЦП 100), само ме се прођите *сироти* (ПЦП 69).

5. Субјекатски генитив налазимо уз рефлексивни глагол: не чује се *боја ниједног* (КП 39).

6. Генитив уз негиране глаголе је сасвим обичан:⁶ нико никоме не жуди *добра* (КП 128), срећом немају *браде* (КП 22), Не имајући, дакле, тамо *јуџа* (КП 25), немајући *кашља* (КП 45), нећеш никад *зелена вијенца* ставити (ПЦП 38), да не зна *јуџа* (ПЦП 68), но се не нађе *миша* (ПЦП 45), *Друге* није, него или Турци или Црногорци (КП 94), Кад ли није ту *йоџа*, него *јаџиријарха* (ПЦП 85).

7. Објекат у генитиву срећемо и уз ненегиране глаголе: да ће предати *града* на погодбе (ПЦП 56), благослови *свијех* (КП 34), свијех би посјекли (КП 67), сазове *свијех* у сенат (КП 57), нек не мисли ни он да ће дочекати *другог Божића* (КП 201).

8. Код Љубише посебно, имамо занимљиву употребу партитивног генитива: каква рпа *људедејине* (ПЦП 78), жали им то јадно *ђецице* (ПЦП 87), дође до њих да тражи *заштита* (ПЦП 70), мала га је прецица, али има соли у глави (КП 56),

9. Потврђено је губљење дистинкције живо/неживо, која се рефлектује у начину остваривања падежног морфолошког синкретизма номинатива односно генитива са акузативом: вариво је сухо као жито, кад га *ојржена* смељеш ето ти прге (ПЦП 26), Ја сам опет стао говорити да је грехота резати *другога* (= пршут) кад има од првога изрезано (КП 33), Учинио сам три тестаментa . . . и *овога* јошто умрем, прочитајте народу (КП 48).

10. Уз *бојајћи се*, *илашићи се* и *сиидејћи се* регистрован је генитив⁷, уз конструкцију генитива са од (в. т. 94): бојећи се *џријеваре* (КП 160), нити се боје *власићи* (КП 29), Богме се Владика престаши *Везира* и *нас* (КП 24), бојећи се *Мирка* (КП 147), све се једно боји *другога* (ПЦП 49), не бојим се . . . ни *сулићана* ни *чешињског калуђера* (ПЦП 105), Стиде се *језика* којим им је матера говорила (ПВД 161). Сличан претходним је и пример: себе варао да ће га *сужањсџва* избавити молбом (ПЦП 48).

⁶ „Такозвани словенски генитив није у употреби, изузев уз *немајћи*, *не бијћи* . . .“, М. Пешикан, н. д. 188. Б. Милетић за црмнички говор истиче да се чува „уз *немај* и у случајевима кад се осећа партитивна пијанса“, н. д., 501.

⁷ У СК-Љ потпуно „потиснут генитивом с предлогом *од*“, н. д., 187.

11. Уз *најуниџи* као „неопходни материјал“ (уп. са т. 233), бележимо једно појављивање генитива: цијев напуни *глиба* (ПВД 137).

12. Уз адјектив *налик* регистрован је, такође, генитивни облик: увјерите се да *налик њега* у разговору није остало паметнијег човјека (КП 56).

13. Познати идиоматски израз *џасџи шаке* уз значењу „имати погодну прилику“ и сл.: *ђе год им је шаке* пало (КП 84).

14. Регистрована је код оба писца појава, мада спорадична, употребе генитива сингулара од заменице *она* у посесивној функцији, што оба писца везује за познату дијалекатску ситуацију:⁸ за ово *ње* постојанство, није пропустио . . . наградити (КП 24), *ње* је род осиромашно (КП 197), молићемо бога за *ње* душу (ПЦП 76).

15. Бележимо генитив⁹ уз *ејо* и *ено* (уп. са т. 2): *ејо* ти *џрге* (ПЦП 26), *Ено* *главара* од манитлука (КП 61).

16. Обична је употреба генитива сингулара уместо генитива плурала од именица које значе народ. Нпр.: Док је мени Арбаније и *љуџа* *Малисора* (ПЦП 105).

17. Посесивни генитив, поред уобичајених употреба, бележимо у примерима: Мехмед нареди да се обрате сви једанаест топова против великијех *враџа* *града* (ПЦП 71), Мала (= мало) *га* стоји да онако и од његове куће не учини (КП 123).

Б) Са одредбом.

18. Регистрован је ограничен број генитивних конструкција од презимена на *-ић* за обележавање припадања:¹⁰

на *Бошковића* *брајсџиво* кривицу баџили (КП 120), Видећи тада *кућа* *Бошковића* (КП 120), И свакако да није био вјеран од њихове *куће* *Вуковића* (КП 200), О *Дојчевића* *живоџу* не знам више (ПВД 134).

Из наведеног може се закључити следеће: а) употреба генитива посесивног овог типа је врло ограничена, б) позиција посесивног генитива је изгледа слободна и ц) само пример регистрован код Љубише има функцију индивидуалног припадања.

19. Нешто ређе него акузативом, посебно код Поповића, детерминираним генитивом обележава се време (в. т. 134): како је све то бог надарио *ове* *године* (КП 34), По обичају *сваке* *неђеље* (КП 192), *оног* *истог* *дана* (ПВД 135), *сваке* *друге* *године* (ПВД 148).

В) Предлошке конструкције

Предлог *без*

20. Осим стандардне употребе, предлог *без* у конструкцији са генитивом, срећемо у примерима: пријетећи *без* *све* *шале* (КП 30), на

⁸ Пешикан каже да се „понекад може чути и *ње*“ (н. д., 150), док нас Пецо информисе да је чуо једном овакву употребу посесивног генитива. Исту појаву бележе Стевановић (Неке особине Његошевог језика, ЈФ, XIX, 23) и Вушовић код Његоша, а позната је и језику још неких старих писаца различите дијалекатске припадности.

⁹ У СК-Љ — Уз речце *ево*, *ејо*, *ено* употребљава се скоро искључиво номинатив . . . , н. д., 188.

¹⁰ И Пешикан (н. д., 187) и Милетић (н. д., 503) констатују да се овакви генитиви осећају пре као множина.

велико су чудно без *досѣа нешѣо* (КП 123), очисти ногу од манастира без *ѣвога ненаднога чуда* (→ да те не би снашло ненадно чудо) (ПВД 136).

Предлог *близу*

21. Конструкција *близу* + генитив најчешће се појављује у функцији означавања просторних односа (на поље Сливе, *близу* Никшића, КП 22, кад је чула *близу манастира* јаук и кукање, КП 49) и у значењу мере (водећи собом *близу двије хиљаде*, КП 167).

Предлог *више* (*извише*, *ѣоизвише*)

22. Конструкција генитива са овим предлогом и изведеним предлошким формама изражава положај у односу на појам у генитиву: спустише се *више кућа* (КП 27), на Крстац *више Коѣора* (КП 63), *више ње* провале опет једно грло (КП 79); од Мирца до Оровца поврх крша, *извише Доброѣе* (КП 21), кренуше . . . *извише ѣоља* брдом (КП 168).

Конструкција са *ѣоизвише* изражава и квантитативно просторну удаљеност, у значењу „мало“, „незнатно“: *ѣоизвише града* у крше (КП 28), около њега *ѣоизвише нас* (КП 167).

У свим овим примерима уместо предлога *више* и предлошких форми изведених од њега у савременом језику пре бисмо срели конструкцију генитива са *изнад*.

Предлог *врх(-у)*, *ѣоврх*, *сврху*

23. Конструкција *врх* + генитив има шире поље употребе у изражавању месних односа него у књижевном језику¹¹, посебно код Љубише где показује и вишу фреквенцију:

а) уместо *изнад* + генитив: па се *врх нас* прегоне вјетрови (ПВД 18), вежем живијем узлом преко паса *врх бокова* (ПЦП 79), до Оровца *ѣоврх крша* (КП 21), *ѣоврх села* сусрете двије другарице (ПЦП 30);

б) уместо *на* + локатив или *над* + инструментал: зарецимо се јуначки и закунимо *врх оружја* (ПВД 175), убије чоeka од невоље, *врх себе* (ПВО 164);

в) обичнија би била конструкција *на* + акузатив за изражавање циља: Бистра *врх њега* (ПЦП 91), турите . . . брата му *врх Новака* (ПВД 147).

24. *Врх* + генитив често значи однос владања или руковођења: бог је *врх свију нас* (РЦП 69), Ја немам *врх себе* господара (РЦП 105), Кучи нијесу имали господара *врху себе* (КП 137), *Сврху ѣуѣа* (→ Радовима на путу руководи) је сердар из Рисна (КП 22).

25. Аблативно значење показано је у примеру: оком одмере *сврх главе* додно пете (ПВД 146).

26. Конструкција *врху* + генитив интерпретира се као „поред х“, „преко х“: *врху ѣраха* оружја да им не би ко продао (КП 162).

27. Специфично значење намене, које се најадекватније може трансформисати у виду намерне реченице, срећемо у примеру: *нећу ја . . . узети мито врх ѣричаснога госѣодина* (→ да бих издао) (ПЦП 112). Конструкција *врх* + генитив се нашла у овој функцији семантички

¹¹ Исту појаву запажа и Пешикан, н. д., 191.

ослоњена на неке нашем језику обичније значењске интерпретације падежних конструкција уз одређене групе глагола (в. нпр. т. 172).

Предлог *до*

28. Осим означавања стандардних месних односа, конструкција *до* + генитив обележава однос „поред *х*“: сјели пред цркву редом један *до другог* (КП 31), сједио . . . *до њега* син му јединац Стеван, а *до сина* Стеванова мати (ПЦП 27), сједне *до Луке* на почивало (ПЦП 77).

29. Посредством месног односа, као показатељем друштвене позиције, изражава се узрочни однос, који се интерпретира као „поред *х*“, „захваљујући *х*“, „будући повезан са *х*“: не даду му брат, зет и рођак, који су сад у највећем господству *до Књаза* (КП 179).

30. Иста конструкција је обична и у означавању времена. Нпр.: *до мркле ноћи* нијесу могли учинити ништа (КП 79), бијући се . . . без престанка *до комад ноћи* /= до далеко у ноћ, до дубоко у ноћ/ (КП 168), мучити и трпјети *до згоде* (КП 30), спава до подна (ПЦП 17).

31. Глаголска допуна у виду *до* + генитив истиче изузетност ситуације:

било је *до вике* и бјежања из куће (КП 21), добре и поштене *до главе* брани (КП 25), кад дође луч *до нокаша* (КП 28), и баш им је *до љуће* невоље (КП 95), догнао *до ножева, љушака, камиша* и *шака* (КП 100), дошао луч *до нокаша* (КП 155),

или изражава карактер односа према радњи означеној именицом која улази у састав конструкције са *до*:

нити ми је *до шале* (РСР 63), па људима није *до њега* (КП 181),

32. Изражену меру имамо у примерима:

боље да се просједе кућа *до шемеља* (ПЦП 38), дом угасити и ископати *до девете стубене* (ПЦП 36), један другог ископасно *до шрага* (ПЦП 97), да *до капи* воду испију (ПЦП 27) итд.

33. Конструкцијом *до* + генитив може да се означи изузимање, с тим што у ситуацијама када се *до* комбинује са бројем један конструкција може имати двојаку интерпретацију: значење „осим“ или значење „сви“, „све“ и сл.:

нити се боје чете, ни војске ниједне, *до само свога зла дјела* (КП 53), не носе ништа друго *до њега и карме* (КП 71), Турака није остало *до голушка и њиличника* (КП 170) нити се што чује *до једине* (ПЦП 129) дати нећемо *до камена* ништа (ПВД 175) не би данас било Млетака *до огорелине* (ПЦП 75) нема *до* /= осим/ *јединијех враћа* (ПЦП 99) и *до једнога Млечића* /= све/ посјеку (ПЦП 71).

34. Регистрован је пример конструкције *до* + генитив са узрочним значењем: Ја им се куни да је то *до уља* или што им је кућа на вјетрину (ПВД 157).

35. У тужбалици налазимо познати израз — *ој до бога* (ПЦП 40).

Предлог *за*

36. Само код Љубише региструјемо карактеристичну конструкцију *за* + генитив, уместо конструкције „за време“, „у току“, за означавање времена:

За времена предаје ја сам се залуду борио (ПЦП 20) како је једна баба *за времена Душанова* њрофкла (ПЦП 32) *за времена наше ирйиовијесий* цвјетао је манастир (ПЦП 59) Кад је Ђикоња овде владао *за Шћейанова времена* (ПЦП 110) мислили и *за његова живойа* (ПЦП 118), *за времена Малого Шћейана* (ПЦП 118), *за доба Ду-кљанова* бивали царски двори (ПВД 162).

37. Забележен је само један пример конструкције предлога *за* са именом лица у генитиву у служби идентификовања временског периода: Вук је причао. . . што му се знаменитијега десило *за Иванбега* (ПВД 133).

38. Занимљиву интерпретацију имамо у примеру: Свака сила *за времена* (→ има своје време, пролазна је), а разлози *за довијека* (ПВД 195). Уп. са т. 142.

Предлог *због*

39. Предлог *због* у конструкцији са генитивом у језику оба писца показује врло ниску фреквенцију, што и одговара стању у неким територијално најближим говорима:¹²

узјађени невољни Црногорци, нешто *због своје њогибије* (КП 71) *Због њогибије њоја Марка* (КП), нити је *због овога* . . . силазио (КП 26), да га помилује *због ујака* (ПЦП 50) *због њогибије* . . . тешко је узмућена (КП 37), *због овога* особито и *због арача* тешко су на њега омрзнули (КП 96), *због овога* грдила грмјели су силни топови (КП 119).

Предлог *из*

40. Конструкција *из* + генитив у функцији изражавања узрока показује потпуну доследност у погледу односа природе узрока и изражајног средства:¹³

Ово су *из освейе* чинили (КП 28) *из освейе* наумио био (КП 199), Отровали Бубића *из зависий* (РСР 48) ми /се/ сиромаси *из љубави* братимимо (ПЦП 82).

41. Уместо конструкције у инструменталу налазимо *из* + генитив: Глас се *за* ово пронесе свуде да је тијело владике Саве посвећено, и *из љубави* силне опивени Црногорци, смјели су Владици рећи (КП 27).

42. Сасвим је обична конструкција *из* + генитив у функцији начинске одредбе:

¹² „Због мислим да неће употребити типични представници“, констатује Пешикан за СК-Ј, н. д., 191, док у Црмници Милетић узрочну конструкцију са предлогом *због* истиче као најчешћу, н. д.,

¹³ В. М. Ивић, *О узрочним њре* 520. *због, од, из у савременом књижевном језику*, Наш језик, н. с., V, 186—41 *длозима*9.

Сви реку *из једнога гласа* (ПВД 147), да ме овђе *из њошаје њрују* (ПЦП 60), повикају сви *из гласа* (ПЦП 93), четовођа дозивље *из гласа* (ПВД 160) итд. О спорадичном појављивању конструкције *иза* + генитив у истој функцији в. т. 49.

43. Порекло односно потицање имамо у примерима као: *Из његове својше* људи су се били шакама (КП 40) десетак *из својше* (КП 56) десетак *из својше* виђенијех жена (КП 133).

44. Значење начина засновано на наглашеној аблативности: *бијући се из љушака* (КП 28), сви удри *из љушака* (КП 37), *из дуга чибук* пушио (ПЦП 80).

45. Израз *из своје главе* може се супституисати са „самовољно“, „по својој вољи“: он ово не чини *из своје главе* (КП 167), а пример: *идем из главе цијела народа* (ПЦП 22) као: по жељи . . . , по налогу . . . и сл.

Предлог *иза*

46. *Иза* + генитив показује ниску фреквенцију у обележавању места:

није велика боја *иза љанине* било (КП 80), Њега је . . . *иза Клобука* укопао (КП 90), пропали би одавна ка и глијето *иза љаса* (КП 158) ја ћу пропасти као длијето *иза љаса* (ПЦП 125).

47. Знатну фреквенцију има конструкција *иза* + генитив у означавању времена, посебно код Љубише:

да види . . . што је остало *иза њокојника* (КП 57), остао *иза њих* још жив (КП 90—91), *иза њиховог великог добра* што дочекаше (КП 112), Шујо је *иза мене* у Петници остао жив (КП 181), *иза моје смрти* (ПЦП 43), *Иза Кроје* дође ред на Скадар (ПЦП 70) остадоше здрави *иза војске* (ПЦП 120), *Иза њомора* наступи недаћа (ПВД 159), боље да је *иза куге* остао жив (ПВД 159), Ми смо били прије куге Срби кучки, а *иза ње* копилићи (ПВД 160) *Иза њега* узе да говори (ПВД 161) пак ти се *иза игре* не мили вечерати (ПВД 165) итд.

48. Спорно појављивање конструкције *иза* + генитив запазио је Стевановић¹⁴ баш код Љубише:

Мене је отац *иза живота* обећао ономе ђетићу (ПЦП 68), у гробу што је себи сам *иза животи* оградио (ПЦП 72).

Ове конструкције се најадекватније могу трансформисати у реченице: И док . . .

49. Код оба писца бележимо усамљене појаве употребе предлога *иза* уместо *за*:

Тада многи запјевају *иза гласа* (КП 37), викне Ружа *иза свега гласа* (ПЦП 69) викне *иза свега гласа* (ПВД 147).

¹⁴ *Савремени српскохрватски језик* II, 258—259.

50. У ПВД региструјемо један пример појаве *иза сна* уместо конструкције са *из*:¹⁵ Сто сам се пута *иза сна* пренуо као махнит (ПВД 165).

Предлог *изван*

51. Конструкцију генитива са *изван* (облик *ван* није регистрован) ретко бележимо:

гледају измамити Радонића *изван града* (КП 145) о којој се мало зна *изван роднога мјестца* (РЦП 43), јучер га објесише *изван града* (КП 201), и *изван њлемена* видим овуда многе изгреботине (КП 49).

Предлог *између*

52. Конструкцију генитива са *између* бележимо ретко, посебно код Љубише, јер је она у значајном обиму потиснута конструкцијом са *међу* (в. т. 155, 156, 156 и 285);

И они су сад тужни, ка и Граховљани, *између двије вајре* (КП 24), Машан *између шест ђевојака и браћа Ђорђа неомењена*, имајући њега једнога, неће . . . да га да (КП 51), Испод града *између овијех кућа* одржале су седвије куле (КП 69).

53. Конструкцију *између* + генитив код Поповића налазимо уместо *од* + генитив:

Пуна два сандука заклада и адићара косијеревских, *између којих* дали су паши једно велико јеванђеље (КП 83), Анто . . . понајбоље *између њих* (КП 94), Све наголо младићи, *између којијех* најзнатнији био је Машан (КП 62).

Предлог *крај* (*искрај*, *џокрај*, *скрај*, *украј*)

54. Конструкције генитива са овим предлогом и изведеним формама од њега (пошто се *крај* јавља искључиво у удвојеним предлозима, в. т. 337), увек значе место и у савременом језику уместо њих би се појавиле друге предлошке конструкције:

а) уместо конструкције са *од*: Књегиња *искрај њега* није се мицала (КП 192),

б) значење „поред“: пролеће зрно из пушке *џокрај саме главе* (КП 64), што их *џокрај себе* држи (КП 87), *џокрај једне мале ријеке* (КП 160); сад сједе *украј њега* (КП 106).

в) уместо *из* + генитив: Турци *искрај Никшића* (КП 188), поред познате употребе предлошке конструкције са *искрај* за обележавање места оријентационог типа: они што су боси без опанака *искрај Жабљака* побјегли (КП 108).

55. У испитиваним Љубишиним текстовима бележимо само предлошку форму *скрај* и то најчешће у позицији где би била обавезна реализација конструкције *од* + генитив:¹⁶

¹⁵ Нове потврде и објашњење, в. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, 258. Исто Д. Петровић у раду: *Употреба падежа у језику Петра Кочића*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XI/I, 188, констатује као доследну појаву.

¹⁶ Уп. М. Стевановић, *Источносрпски дијалекти*, 100.

изаждане је *скрај себе* и рече јој срдито (ПЦП 57), при кретању *скрај њаше* Скендер обустави старог игумана (ПЦП 74), Ја сам сад *скрај Груја* (ПЦП 92), *скрај њих* побјегао (ПЦП 112), нека се *скрај међе* залети пут овога камена (ПВД 151).

56. Место *исјред* + генитив или *с* + инструментал налазимо, такође, конструкцију *скрај* + генитив: Једва чеках да ми се макну *скрај* очију (ПЦП 50).

Предлог *исјод*

57. Поред стандардне употребе за означавање места, конструкцију *исјод* + генитив срећемо у примеру, који је, такође, врло близак нашем језичком изразу и данас: што им није могло *исјод ножа* и *јушке* побјећи (КП 137).

Предлог *исјред*

58. Генитив са предлогом *исјред* јавља се у служби обележавања места као и у савременом језику: *Исјред цркве* поред мора, поздрављен је био (КП 51) итд.

59. Исту конструкцију код Поповића забележили смо и у темпоралној функцији: *Исјред зоре*. . . били су (КП 69), *исјред Поклада* (КП 160).

Предлози *код* и *у*

60. Код Вука Поповића немамо ниједан регистрован пример употребе конструкције *у* + генитив¹⁷ уместо *код* + генитив у специфичној месној функцији, већ искључиво налазимо *код* + генитив. Навешћемо само неколико примера са конструкцијом *код* + генитив у позицији која пружа одговарајуће услове за реализовање и конструкције са *у*, када би то била особеност пишчевог језика:

Само је један дан *код нас* преданио (КП 53), *код њега* је владика стајао (= становао, КП 24), не да никоме да пуши *код њега* (КП 39).

61. У испитиваним Љубишиним текстовима ситуација је обрнута: конструкција *у* + генитив је чак фреквентнија него конструкција *код* + генитив, а у типичним позицијама увек налазимо само конструкцију *у* + генитив:

У нас је такви обичај (ПЦП 40), да је *у нас* навада да се женимо (ПЦП 40), приспију просиоци *у Вука Мркоњића* (ПЦП 40), оде с оне стопе *у брајца* (ПЦП 36), до године ће их се *у нас* педесет удомити (ПЦП 35), хоће гости прије тебе *у Ђурђа* (ПЦП 33), Пође *у једнога трговца* (ПЦП 118), ту је збиља и утврдио, па се разиђу да је сваки *у себе* дома прогласи (ПЦП 99), Поведи ме да пишемо жалбу *у једнога ћелавца* (ПЦП 16), Убију *у мрца* три вола меса (ПЦП 107).

62. Уместо датива, имамо врло особену употребу конструкције *у* + генитив: Добро јутро *у кума Марка*, на добро му божић (ПЦП 80).

¹⁷ Према Пешикановим саопштењима изгледа да је употреба конструкције *у* + генитив периферна (н. д., 192—193), док се у Црмници (н. д., 507 и 509) и у источној Херцеговини често равноправно појављују (А. Пецо, н. д., 165—166).

Вероватно је у овом примеру конструкција у генитиву реализована уместо датива на основу семантичке дистинкције: породица / јединка, мада без проверавања на терену, о овоме не можемо поуздано закључивати.

63. Упркос ниске фреквенције, очигледно је да овим писцима није страна употреба *код* + генитив у значењу „поред *х*“: Један опет запита друга *код себе* је ли му оштар ножић (КП 36), наред поља *код крша* (КП 78), Колико је суза у непреспалијем ноћима *код вайре* лила (ПЦП 37), копајте ме на Ловћен *код нове цркве* (КП 48).

64. Такође, мада врло спорадично, региструјемо исту конструкцију која се може интерпретирати као „кад постоји *х*“:¹⁸ *Код оваквијех издајца и ићеша*, не само да су невољни Црногорци мислили и радили, него су и Пипери (КП 87), ни наше жалбе не помажу *код њако одлучне намјере* (ПЦП 61).

65. Као глаголска допуна, јавља се *код* + генитив уместо датива: тешко омражени *код царске власи* (КП 30).

66. Посесивну функцију конструкција *у* + генитив има у примерима:

У хајдука самовољна рука, као жена *у њогана мужа* (КП 32), *у сваког* је од радости срце узиграло (КП 45).

67. Уз *искаји* забележена је допуна у виду *у* + генитив: *искао је опроштење у свакога* (КП 201).

Предлог *лише*¹⁹

68. Генитив са предлогом *лише* за означавање изузимања регистрован је само у примеру: Дадох му псу, *лише крсиа* (ПВД 155).

Конструкције са *мјесџо* (*мјесџи*), *намјесџо* (*на мјесџо*), *на име*, *у име*

69. Регистровани су следећи примери, који најчешће врше функцију замењивања:

а) да Никица . . . буде *мјесџо њега* (КП 194), да ми *мјесџи њега* купује (ПЦП), није ни лично слати *мјесџи себе* другог (ПЦП 19), који ће *мјесџи дужда* изићи (ПЦП 22), сад се *мјесџи Божића* (у напмени ПВД 161), мене постави *мјесџо њега* (ПЦП 89);

б) они вуку *намјесџо* волова топове (КП 79), да буде *намјесџо њега* (КП 50), Сад ће мене *на мјесџо њебе* мушкетати (КП 181), Сад је Ђорђе за президента, а Мирко је *на мјесџо Ђорђа* (КП 108);

в) Из Паштровића, Грбља и Кртола . . . ишли су Владику звати доље *на име све Боке* да дође владати (КП 30);

г) мједене дукате . . . растуривали у свијет *у име злајнијех* (ПВД 166).

¹⁸ Милетић је наводи као сасвим обичну (н. д., 509).

¹⁹ У Црмници *лише* и *лиши* (н. д., 510), у источној Херцеговини *лише* (н. д., 167), а Вуковић га бележи у говору Пиве и Дробњака као *ликше* (Говор Пиве и Дробњака, 82).

70. Занимљив је пример (који, заправо, овде и не спада): да је освештамо у име *свѣтога Илије* (→ да јој дамо има *свѣтога Илије*, ПВД 187).

Предлог *након* (*наком*)²⁰

71. Само код Љубише је регистрована употреба конструкције *након* (*наком*) + генитив (није запажено појављивање овог предлога са акузативом):

Након године дана заузме се суд (ПЦП 111), *наком десетак година* (ПВД 160), *наком два љаса* (ПВД 181).

Предлог *-сред* (*насред*, *ѿсред*, *усред*)

72. У језику оба писца налазимо исти инвентар деривираних предлошких форми. Заједничко им је и одсуство основног предлошког облика *сред*:²¹

а) *насред ѿља* код крша (КП 78), *насред ѿриморја* опћине паштровске (ПЦП 15), *насред ѿља* (ПЦП 125), спаваћу *насред мосѿа* (ПВД 184), Упирити ватру *насред сјенокоса* (ПВД 177);

б) *Посред ѿредјела дробњачког* (КП 186), око Умца *ѿсред ѿља* КП 166), пољуби *ѿсред чела* (ПЦП 25);

в) срету их *усред ѿља* (КП 59), *усред ѿља* на Турке ударити (КП 166), ево силе Турске *усред Брда* (КП 28), Рањен је *усред рбаѿа* (КП 114), разапео на једној острвици *усред града* (ПЦП 17), *усред ѿакла* (ПЦП 40), гроб *усред ѿовршине* (ПЦП 28).

73. У служби означавања временских односа регистрована је само код Љубише конструкција генитива са *усред*:

усред ѿодна (ПЦП 29, 25, 82), *усред ѿодна* (ПЦП 30).

Предлог *о*

74. Регистрована су само два примера, и то опет у Љубишиним приповеткама, конструкције *о* + генитив од именице у плуралу²² у функцији означавања времена:

Дошао ми је глас . . . јошт *о ѿоклада божѿињѿех* (ПЦП 80), дошло . . . јошт *о ѿоклада* (ПЦП 87).

Предлог *од*

75. Конструкција *од* + генитив је најфреквентније средство изражавања узрока у језику оба писца:

пуцам *од јада* (КП 39), доста би пута *од јада рекао* (КП 40), *од радосѿи* срце узиграло (КП 45), али их нијесу могли провући *од велика глиба* (КП 70), *од весѿа и граје* и даље није се могло проговорити (КП 55), да га силом и *од сѿраха* љубе (КП 187), док ми се *од јада* сави туга (ПЦП 16), *од сѿраха смо* . . . происпробијали зидове (КП 28), *Од жалосѿи* . . . изврнули су капе 34), све ћесар *од сѿраха* повољива (КП 155), полако да му *од сѿраха* душа

²⁰ М. Пешикан — ретко се употребљава, н. д., 192.

²¹ У СК-Љ, н. д. 191.

²² Значајна црта црмничког говора (н. д., 495—496).

Нека мјеста забиљежена чате се молитве од заклињања и језан-
ђелија (КП33), овога пута владоци наши нијесу му ниједног знака
од часији и љубави приказали (КП 41), сабљу од мегдана (КП 52),
Ено главара од манићлука (КП 61), Човјек од доба, али још сна-
жан (КП 66), он будући човјек од тврде вјере (КП 82), али је он
од истје тврдоглаве мисли био (КП 79), искрене пријатеље. . . од
узданице (ПЦП 34), вриједнијех кмета од цијеле узданице (= са-
свим поузданих, ПЦП 60), у нас је оваца од сваке вјере (ПЦП 81),
од њих половина су од мале узданице (ПЦП 110), како би јој били
од мање ѿшге и главобоље (→ како би јој задавали мање тешкоћа
и главобоље, ПЦП 96), да га причести и среди ако не би од ли-
јека, да се богом умири (ПЦП 89), да је овако од истиине (= исти-
нито, стварно, КП 146), одаберу . . . људе од мира (ПВД 161),
какви смо залуду од наравске (= по природи, ПВД 169), нијесам
ја од удаје, но се са мнош не гријешите (ПЦП 69), само да носе

за војском што је *од њојребе* (= потребно, КП 96), Није моје месо никад било *од њродаје* (= за продају, ПЦП 98), као да си ти *од удаје* (ПЦП 38), Сад је највиша преша *од радње* (→ потреба да се ради, КП 171).

82. Конструкција *од* + генитив, која у дубинској структури фунгира као субјекат, налази се у реченици: Суде *да од њега* за сад није те велике потребе горје (= да он горе није од велике потребе, КП 84).

83) У тужбалици, код Љубише, срећемо интересантну и стилски врло успело употребљену конструкцију *од* + генитив у квалитативној функцији. Конструкција *од* + генитив у дубинској структури означава поређење:

А увехне зелен борје
бор *од браји* (ПЦП 39).

Обрт је тим више необичан што се први члан поређења нашао у позицији генитива који конкатенира са предлогом *од*, а реч у односу на које се врши поређење добија самосталну падежну функцију (→ брат као бор).

84. Занимљив је пример: кад би који узмакао натраг, одмах је убијен *од свега* /= у сваком погледу, сасвим/ (КП 48).

85. Својеврсно аблативно значење имамо у примерима:

а) генитив са предлогом *од* уз глаголску именицу: Кад је паропловом кренуо, велико је кукање *од Црногораца* било (КП 40);

б) у значењу „у име“: да кажу *од сјране његове* Никшићима (КП 75);

в) уз „придевску“ именицу: последице су га овуда тражили ловци црногорски *од сјране Књажеве* (КП 150).

86. У виду конструкције *од* + генитив врло често се у језику Поповића, а само изузетно и код Љубише, реализује допуна глагола *учиниши*, *догодиши* се и сл., уместо, у савременом језику, конструкције са инструменталом:

Али и ево живе муке *од Кривошијана* не хоће ниједан да се преда (КП 43), овако ће бити и *од Граховљана* кад ова војска сјутра крене (КП 79), мала га стоји да овако и *од његове куће* не учини (КП 123), чуда *од Турака* учинила јест (КП 173), учини *од њих* грдило (КП 178), шта ће се *од Машана* догодити, и *од многијех* (КП 148), могли би грдило учинити *од Турака* (КП 165), зло велико *од Колашинаца* учинио (КП 179), А шта би *од границе* (ПЦП 105).

87. Занимљив је и пример: *од свега* се помињеш (→ свега се сетиш, на све се потсетиш и сл., ПЦП 53).

88. Обична је и врло честа употреба ове конструкције за означавање припадања односно друштвене функције:²³

²³ „... чува се само у неким стајаћим изразима“, Б. Милетић, н. д., 511.